BIDRAG TIL
VEMMELEV-HEMMESHØJ
SOGNES HISTORIE

BIDRAG TIL VEMMELEV-HEMMESHØJ SOGNES HISTORIE

EFTER TRYKTE
OG UTRYKTE KILDER

af

FRITZ JACOBSEN

TRYKT I
SORØ AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI
SLAGELSE 1954

FORORD

Når jeg nu — efter flere opfordringer — udsender dette beskedne bidrag til Vemmelev-Hemmeshøj sognes historie, er det i håbet om, at læsning af bogen må kunne skabe lidt af den interesse, som jeg har følt ved mit mangeårige arbejde med at indsamle stoffet.

Den mulighed, at nogle læsere forgæves vil lede efter stof, som de mener burde have været med, og at andre til gengæld vil synes, at et eller andet ikke burde have været omtalt, forudser jeg, men det er vist kun få sognebeskrivelser, der fuldt ud tilfredsstiller enhver læser.

Jeg bringer en tak til enhver, som ved meddelelser eller på anden måde har bidraget til bogens indhold, og til dem, der ved en personlig indsats har lovet at virke for bogens udbredelse i sognene.

Sidst, men ikke mindst, takker jeg Vemmelev-Hemmeshøj sogneråd for dets økonomiske garanti, der har muliggjort bogens udsendelse.

Fritz Jacobsen.

BESKRIVELSE AF SOGNENE 1840

Sognene i almindelighed.

Vemmelev og Hemmeshøj sogne byder ikke — hverken landskabeligt eller geologisk set — på større mærkværdigheder, men arkæologerne har på Forlev, Ormslev, Stude og Erdrup marker gjort mange fund af interesse.

I 1840 udsendte sognenes præst, P. Duus, en beskrivelse over Sorø amt, og i denne skriver han, at der er lermergel i underlaget overalt i Vemmelev og Hemmeshøj sogne, „endskønt den erholder modifikation af sandet i Forløv, Stude og Erdrup bys jorder". Hemmeshøj nævnes ikke, men i et tingsvidne fra 1634 om plantning af pilestager, frugttræer, ymper og humlekuler hos bønderne siges, at i Hemmeshøj kan træerne ikke gro, „da det er sandjord".

Duus udtaler videre, at klimaet i Hemmeshøj sogn er mindre koldt og tåget end i Vemmelev sogn, hvilket må skyldes den længere afstand fra havet. Han oplyser, at der i Vemmelev sogn er 11 tdr. 3 skpr. privilegeret hartkorn ager og eng og 420 tdr. 4 skpr. i fdk. 2 alb. uprivilegeret hartkorn ager og eng; højeste takst er 16 og laveste 14. Hartkornets forhold til areal er 1:9, og dets fordeling er (i runde tal): præstegården 11 tdr., en komplet hovedgård uden for sognet 25 tdr. (Taarnholm), selvejergods 127 tdr., hoverifrit fæstegods 214 tdr. og hoverigørende fæstegods 24 tdr.

Foruden præstegården og skolen findes i sognet 18 selvejergårde, 3 selvejerbolssteder, 1 selvejerhus med jordlod og 1 uden jordlod, 37 fæstegårde, 8 fæstebolssteder, 40 fæstehuse med jordlod og 14 fæstehuse uden jordlod. Taksationen til bankhæftelsen i sølv for jorderne er 149,897 rbd., for tienderne 47,102 rbd., for bygningerne 6800 rbd. Brandassurancesummen er 116,950 rbd. sølv.

Om jorderne siger Duus, at de som helhed har en jævn flade og en for plantevæksten heldig blanding både i underlag og overflade af ler, kalk og storkornet sand. Mulden dominerer overalt, særlig i Ormslev bys jorder, der hører til de bedste i amtet. Kun få bønder har en bestemt driftsplan. Mange — dog i aftagende antal — følger den gamle skik at gøde grønjord til byg og først derefter at tage vintersæd. Gødet

hel- eller halvbrak indføres efterhånden, da bønderne har set nytten deraf på præstens lod og de mænds lodder, hvor præstens eksempel allerede i nogle år er blevet fulgt.

Næsten alle bønder bruger den nordamerikanske svingplov, som Duus selv siden 1807 uafbrudt har brugt de forskellige steder, hvor han har været præst. Desuden benytter han exstirpator („udrydder", en slags harve, som behandlede jorden dybt for at ødelægge ukrudtet), hestehakke og kartoffelplov og til sædens rensning en særdeles god rensemaskine. Egentlig sommerstaldfodring bruges ikke af bønderne, men Duus har indført halv sommerstaldfodring, så han tager køerne ind kl. 10 om formiddagen og sætter dem først i tøjr igen kl. 5 om eftermiddagen. På stalden fodres først på sommeren med grøn vintersæd, senere med vikkehavre og kløver, til høsten er endt, hvorefter de går løse under vogtning om dagen og tages på stald om natten.

Almindeligvis sørger bønderne for ren såsæd, og udsæd og fold i jævne gode år opgives således: hvede 42 tdr. i udsæd — 7 fold, rug 408 — 8, byg 698 — 7, havre 294 — 7, boghvede 4 — 8, bælgsæd 238 — 7, kartofler 883 — 8, kløver sået 250 lispund, hør i 16 tdr. land — avlet 24 tdr. frø og 160 lpd. uheglet hør, humle avlet 5 lpd.

Husdyrenes antal var i 1838: 329 heste, 747 køer, 758 får (heraf 98 blandet med spansk race), 239 svin, 54 bistader.

Hegnene holdes temmelig godt i orden, og markfred opnås ved, at næsten alle tager deres kreaturer på stald om natten, resten tøjrer dem om natten; folketællingslisten 1787 anfører „gl. Nils Nelsen, Vemmelev, Hyre" — måske den sidste byhyrde. Havedyrkningen står meget tilbage, og der findes ikke små skovanlæg ved gårdene, skønt det var ønskeligt, da brændet er dyrt, og der kun findes få tørvemoser; præstegården og mange bøndergårde mangler tørveskær. Husfliden frembringer kun det nødvendige til husets brug. Korn og fedevarer afsættes i Skælskør, Korsør og Slagelse.

I sognet findes nogle gode kilder.

Om Hemmeshøj sogn meddeles, at det har ca. 298 tdr. uprivilegeret hartkorn — i forhold til areal 1:8. Det er alt sammen tiendepligtigt og fordelt således: selvejergods ca. 115 tdr., hoverifrit fæstegods ca. 123 tdr. og hoverigørende fæstegods ca. 59 tdr., højeste takst 15, laveste 14. Der er i sognet 17 selvejergårde, 4 selvejerbolssteder, 11 selvejerhuse med jordlod, 19 fæstegårde, 4 fæstebolssteder, 22 fæstehuse med jordlod og 6 fæstehuse uden jordlod.

Da nogle af sognets jorder er side — 40 tdr. land er enghave — er en del „brakgrøfter" nødvendige. Hvad der gælder for Vemmelev sogn med hensyn til driftsplan og redskaber, havedyrkning og husflid gælder

også for Hemmeshøj sogn; dog sørges der mindre godt for markfred og hegns vedligeholdelse.

Udsæd og fold opgives således: 12 tdr. hvede, 6 fold, rug 268 — 7, byg 426 — 7, havre 225 — 6, boghvede 1½ td. — 7, bælgsæd 150 —7, kartofler 469 — 8, kløver, sået 178 lpd., hør i 12 tdr. land, avlet 20 tdr. frø og 96 lpd. uheglet hør.

Husdyrholdet er: 217 heste, 426 køer, 528 får (20 blandet med spansk race), 151 svin, 23 bistader. Man vil lægge mærke til, at der i begge sogne holdes et meget stort antal får, et husdyr, som det nu er en sjældenhed at se i sognene.

Sognet er velforsynet med tørveskær; der opgives en tørvemose på 55 tdr. land — vel „Gammellung" — (her har sognet haft et fortrin for Vemmelev sogn; i Erdrup har der tidligere været stort tørveskær, som også blev benyttet under verdenskrigen 1914—18 og i mindre udstrækning 1939—45).

De to sogne har et „fattighus", hvor 16 almisselemmer forsørges, og uden for fattighuset forsørges — efter 5 års gennemsnit — årligt 20 fattige (i 1856 var der 40). Da der hverken er legater eller donationer til fattigvæsenet, må sognene udrede de dermed forbundne udgifter, der efter 5 års gennemsnit anslås til 505 rbd. årlig i penge og naturalier.

De af pastor Duus her meddelte oplysninger er tørre og knappe, men har dog interesse ved, at det gennem dem er muligt at danne sig et billede af forholdene i de to sogne — væsentligt landbrugsmæssig set. Det mærkes tydeligt, at præsten ikke blot er teoretiker, men i høj grad praktiker, som ved sin intensive dyrkning af præstegårdsjorden efter mere moderne principper var et eksempel til efterfølgelse for sine sognebørn og tillige forøgede embedets indtægter — om flere andre præstemænd på den tid kunne det samme siges, de var ikke alene åndsarbejdere. Duus fremhæver sig også selv som „eksempel" både med driftsplan og redskaber.

Mærkværdigvis omtaler Duus kun i få linier udskiftningen af kommunens jorder, en begivenhed, som dog fik så stor betydning for landmændene og ikke lå længere tilbage i tiden end et lille halvt hundrede år, før han udsendte sin bog. Han skriver, at før udskiftningen blev kun de jorder, der lå nærmest byerne, gødet, de længst bortliggende blev ikke og udmarvedes derfor ved bestandig tilsåning med havre. Det kan særlig ses i Ormslev, hvis udflytterlodder, der har samme gode underlag som bylodderne, lider af stor mangel på muld, skønt der er gået over 40 år efter udskiftningen. I begge sogne er der påbegyndt nogen udparcellering.

Pastor Duus opgiver folketallet i Vemmelev sogn til 758 og i Hem-

meshøj sogn til 524; i 1860 er der henholdsvis 1218 og 752. De følgende 20 år viser en nedgang, for i 1901 er tallene 1201 og 675, og 1199 og 663 i 1916. I 1950 viser Vemmelev en fremgang til 1474, men Hemmeshøj en tilbagegang til 616. Den 31. marts 1953 var de to sognes samlede indbyggertal 2106.

Fra et stort og interessant værk af C. Rise Hansen og Axel Stensberg: „Jordfordeling og udskiftning" (1951) er følgende oplysninger om dette besværlige og langvarige arbejde hentet.

Det var A. L. Rørbye, som ledede det i Vemmelev, Hemmeshøj og Stude, medens landinspektør Carsten Ehlers udskiftede Forlev, Ormslev og Erdrup samt tørvemosen i Hemmeshøj og engene i Stude. I *Vemmelev* blev 11 gårde liggende på deres oprindelige pladser. Deres lodder blev meget smalle nærmest byen, og der var tilfælde, hvor gaden skilte gården fra marken. De 7 gårde (39 pct.), som flyttedes ud, fik marker af en mere praktisk form ude ved bymarkens skel. Udskiftningen var „koncentrisk", en ret regelmæssig stjerne. Bykortet er fra 1806.

Forlev jorder blev udskiftet i 1790erne, bykortet er fra 1796; i *Ormslev* er det fra 1790, men om udskiftningen i disse to byer oplyser ovennævnte værk kun, at udflytningen i Forlev var 20 pct. og i Ormslev 17 pct., og at sidstnævnte by fik „blokudskiftning" ɔ: lodderne fik ikke kileform som ved „stjerneudskiftning", men var nærmest som rektangler, hvad der gjorde inddelingen i agre mere praktisk.

Udskiftningen i *Hemmeshøj* var ikke let at gøre tilfredsstillende, da byen ligger exentrisk i forhold til bymarken (i en udkant ned mod Vaarby å). Der blev kun udflyttet 2 gårde (i 1795) „Aasgaard" (?) og „Gedemarksgaard", og 4 gårde øst for landsbygaden fik deres marker på den anden side af denne (i „Jordfordeling og udskiftning" siges 4, men der er dog nu kun 3). Engen udskiftedes 1798, men bykortet er fra 1807.

Allerede da „den store matrikel" blev lavet i 1688, var *Vaarby* saga ude som landsby betragtet. På et kort fra 1770 er afsat 8 lodder nord for landevejen, men det kan ikke ses, hvor mange beboere der fandtes på disse. I året 1805 var der 2 gårde og 1 hus, som hørte til Taarnholm gods; den ene gård havde fra gammel tid hørt til Hemmeshøj kirke, der hørte til Taarnholm; 3 huse hørte til Holsteinborg. Vaarby fik en noget uregelmæssig „blokudskiftning".

I *Stude* fik udskiftningen et ret heldigt forløb. Ganske vist fik de 8 gårde i byen ret smalle lodder ind mod bypladsen, men de tre udflyttede gårde (27 pct.) fik velformede lodder. Tørvejorden udskiftedes først i 1804; bykortet er fra 1807.

Udskiftningen i *Erdrup* skete som for de andre sognebyers vedkommende i 1790erne, og det blev en exentrisk stjerneudskiftning; udflytningen androg 14 pct., bykortet er fra 1807.

De fleste af de her meddelte kendsgerninger har rimeligvis været pastor Duus bekendt, og det er nok pladshensyn, der har gjort, at han ingen af dem har medtaget i sin amtsbeskrivelse.

En kongelig forordning af 1789 påbød, at fæstebønderne ikke måtte modsætte sig udflytning af deres gårde, men mange viste stor ulyst til at flytte bort fra landsbyen; de følte sig „sat uden for lavet", og der haves et eksempel fra 1774 på, at seks udflyttere i Nr. Mern ved Præstø rev deres nye gårde ned og flyttede dem tilbage til byen igen. For at tilskynde folk til at flytte deres gårde ud ydede regeringen en bygningshjælp til udflytteren på 50—100 rbd., ofte fik han tillige gødningshjælp. De beboere, der blev tilbage i byen, hjalp som regel også udflytterne på forskellig vis med kørsel o. a.

De to sogne hørte i fortiden til Korsør amt, som sammen med Antvorskov amt i året 1798 lagdes til de allerede i 1748 sammenlagte Ringsted og Sorø amter, hvorved det nuværende Sorø amt blev oprettet.

SOGNEBYERNE

De tre byer i Vemmelev sogn har endelsen „lev" i deres navn og hører til en gruppe landsbyer, der af stednavneforskere regnes til Danmarks ældste byer, stammende fra folkevandringstidens slutning ca. 450—500 år e. Kr. Forskeren Henrik Larsen hævder („Fortid og Nutid" IV), at Sjælland dengang erobredes af en fremmed høvding, Skjoldungeslægtens stamfader, som uddelte øens gårde til sine mænd.

Ordet „lev" betyder „levn", ɔ: hvad en mand har efterladt sig af gods, eller hvad en mand har fået som arvegods efter en anden. Meningerne blandt stednavneforskerne er delt på dette punkt. Forledet er gamle danske personnavne: Wimar, Forna og Orm; kun det sidste har bevaret sin oprindelige form, medens de andre to er ændret gennem årene.

Vemmelev (af personnavnet Wimar) har været kaldt Wimmerløffue (1158—1177), Wimleve (1181), Wimmerleue (1182), Wimmerlef (1231), Wemmeløff (1406), Vemmerløff (1606) og Vemmeløv (1844).

I „herredsbogen" oplyses 1648, at byen har sin jord skiftet i 4 bol (en jordenhed, forskellig i størrelse i de forskellige egne), i hvert bol 12 pund skyld (1 pund = 20 skpr. rug eller hvede — 24 skpr. byg — 40

Parti fra Vemmelev

skpr. havre). Jorden bruges af 15 hele gårde — 17 (?) med præstegården, som står for 4 pund skyld — og 5 halve gårde. De forskellige bønders navne opgives med angivelse af deres landgilde (fra 2—4 pund), 13 af dem hører til Antvorskov slot, og 2 til Borreby. Af de 5 halve gårde, som hver svarer 1 pund i landgilde, hører de 4 til Antvorskov, og 1 til Borreby. Der er 6 gadehuse, hvoraf et svarer 1 td. byg til Vemmelev kirke, et svarer 1 lam til Slagelse hospital, to tilhører kongen, og to Borreby.

Efter „markbogen“ (1682) er 10 af bønderne nu „rytterbønder“, hvilket vil sige, at hver havde påtaget sig pligt til at underholde en rytter og yde ham månedlig 2 skpr. rug a 14 sk., 2 skpr. byg a 12 sk., 1 fdk. byg- eller havregryn 6 sk., til sul 64 sk., standkvarter, husværelse, seng og sengklæder 13⅓ sk. Hestens foder ansloges til 52⅔ sk. pr. md., 1 td. havre regnedes til 3 mk., 1 læs hø på 258 skålpund til 3 mk. 8 sk. (et skålpund var omtrent et pund), 1 læs halm af samme vægt 2 mk., overmunderingspenge 64 sk. Det blev ialt en månedlig udgift for en rytterbonde på 2 rdl. 64 sk., men til gengæld var han fri for skatter og landgilde. Møller var ikke inddelt til rytterhold. Af de andre gårde ligger nu 1 til Niels Kræmmer i Slagelse, 1 til Henrik Holst i København, 2 til Fuirendal og 1 til Slagelse hospital.

Efter matriklen af 1688 er forholdet det samme; dog ligger der ingen

gård til hospitalet, men derimod en til Vemmelev kirke; den indehaves af degnen Anders Jensen. En vejrmølle svarer afgift til Niels Kræmmer i Slagelse og møller Peder Nielsen i Havrebjerg; der er 3 husmænd (1 til hospitalet, 1 til degneboligen og 1 til Antvorskov) samt en øde jord til Vemmelev kirke.

Matriklen opfører under sognet „Hollbye bye", hvorfra kun nævnes Oluf Svendsen, som svarer til kongen. „Danske atlas" anfører 1774 også „Holbye" (Hulby) men uden at omtale den nærmere. Ifølge samme værk er der nu i byen 18 gårde og 7 huse, men hartkornsspecifikationen af 1789 oplyser, at der i Vemmelev er 17 gårde med hver 7 tdr. 1 skp., 3 fdk. $1^{8}/_{17}$ album ager og engs hartkorn; de lå alle til Dyrehovedgård (Taarnborg). Der var 4 husmænd og 1 jordløst hus under Holsteinborg, og 15 jordløse huse til Taarnborg. Ormslev kro er udflyttet fra Vemmelev.

Efter „markbogen" (1682) er bymarken delt i tre vange: Kirkemarken, Mosevangen og Brovangen. I vangene angives navnene på de forskellige åse og agre, men da deres betydning nu for manges vedkommende er gådefulde og først kan påregne rigtig interesse, når de kan henføres til de forskellige gårde, skal kun enkelte nævnes her.

I kirkemarken findes: Tyvebierg ås, weisager ås, bønnelands homper, hunde maes agre (ma, made = eng) og Kirkebjerg ås. I Mosevangen: Huul-høfs ås, de yderste strand agre, Salthøj, dysse ås, Tangbierrig ås, præsteholm. I Brovangen: Lammesteens ås, Waarbecks ås, rå dyfiels (djævels) agre, nedre ådyfwel og Kaarsebierre ås.

Antvorskov lensregnskab oplyser, at Vemmelev bymænd i året 1631 byggede et smedehus på deres gade og måtte til slottet betale 2 tdr. havre i indfæstning. I regnskabet 1657—58 nævnes „Verner Smid i Vemmeløff". Niels Jyde i Vemmelev blev dræbt af Søren Olsen, som for denne gerning henrettedes 1631. Anders Olsen var i 1641 i skoven for at hente et træ, og Peder Smed i Vedbysønder udviste ham et, der var for stort, og måtte bøde for sin velvilje med „1 Øxen". I året 1651 blev en bro med tilbehør optaget på „Kongevejen" ved Rappenborg og igen opsat på Vemmelev mark. Under den store nordiske krig måtte Anders møller i Vemmelev vejrmølle i 1711 give 2 rdl. i „krigs-styr" (krigsskat).

Forlev (af personnavnet Forna) findes omtalt med følgende navneformer: Forneleff (1177), Forneløffue (1205), Fornælef (1231), Førsleff (1378), Forløff (1606), Foerløff (1664), Forløf (1688) og Foerløv (1844).

Efter kong Valdemars jordebog (1231) havde byen 7 bol i kongens eje, men herredsbogen sige, at den har 4 bol med 12 punds skyld for hvert. De drives af 16 hele og 1 halv gård; 9 ligger til Antvorskov, 6 til Korsør slot og 1 — beboet af Anders skrædder — til Vemmelev kirke; den

Gammel gård i Forlev

halve gård til Antvorskov. Afgiften varierer fra 2—6 pund skyld. I byen ejer kongen 2 gadehuse (huse, som er opført på pladsen mellem gårdrækken og bygaden).

Matriklen af 1688 oplyser, at 14 gårde er ryttergods, 1 ligger til kirken, 1 til sognepræsten Rasmus Schnabel, 1 til Niels Kræmmer i Slagelse, og 1 til kongen. Om Pine Mølle står: „Pinne Mølle, øde, forhen Oluf Møller", og videre: „Paa fornævnte Bys Mark en øde Plads, hvorpaa har staaet en Vandmølle, har ej været ved Magt i 30 Aar. Kongens." Modelbogen supplerer ved at oplyse: „Har haft tvende Kværne og Vandsted til bemeldte Mølle. Imidlertid ganske opgroet."

Efter hartkornsspecifikationen 1789 var der 12 gårde med hver 8 tdr. 3 skpr. 2 fdk. $1^{57}/_{60}$ alb. hartkorn under Antvorskov, 1 gård med 7 tdr. 2 skpr. 1 fdk. htk. under Holsteinborg, 1 hus med godt 1 td. htk. og 5 jordløse huse til Antvorskov. Fra byen er udflyttet 5 gårde og som „enlige huse i sognet" nævnes 2 på Vaarby mark. I taksationsprotokollen anføres for de fleste gårdes vedkommende, at de har „en Pilehauge midt i byen".

Byens tre vange hed Møllemarken, Meschevangen og Brovangen. I førstnævnte er: Sølle-stykkerne, Kilde ås, Uhrs (Os) Højen, Hageldal ås. I Mesck(Mærsk)vangen er: Hylle Bavne ås, Hulhøyene Agerne, Stacke Stehr Høy, Passe (Pine?) Pøllen åsen, Sortekiers ås. I Brovangen: Svencke (Brincke?) Bierg, Kongevejens ås, Lyse Høys ås, Ertebiergs ås.

Modelbogen oplyser: „Udi Aaen omkring Byen fanges undertiden Aal, Suder, Gedder og andre Smaafisk.“

Lensregnskabet 1631—32 oplyser, at Laurits Hansen, Forlev, havde været i slagsmål med Jep Bloch, Forlev; han havde intet synderligt at bøde med, men måtte dog for den „fornøjelse“ bøde 5 rdl. 32 sk. I 1639 dristede Niels Nielsen, Forlev, sig til at holde gilde sammen med en del andre; det blev betegnet som „ulovligt“ i henhold til forordningen, og hver deltager måtte bøde 2 rdl. — forhåbentlig har de haft glæde for pengene. Samme år må Hans Jacobsen, stedsøn af Morten Andersen, Forlev, bøde 2 rdl., fordi han, der havde sået noget korn hos nogle af kronens bønder, havde hjemført det uden forlov. I 1649 fik Niels Pedersen, Forlev, lov til igen at fæste sin gård, som han havde været fradømt, fordi han ikke havde svaret landgilde i rette tid. Anders Sørensen, Forlev, havde samme år skåret to læs tørv på Jens møllers grund ved Pine mølle; skønt det var sket med møllerens tilladelse, måtte han „af sin ringe Formue“ bøde 2 dlr. for sin formastelighed. Hans Dinesen, Forlev, fæster i 1653 fiskeriet „i den Bæk fra Pinne Mølle og til Stranden, kaldet Suendt“ (Sortensvend) for 1 dlr.

Navnet Pine mølle kendes allerede fra 1376, og det træffes flere gange senere i ældre arkivalier. I 1611 sættes en ny sluse ved møllen, og i 1631 slås 20 pæle for brystværnet og dæmningen i mølledammen, for at isen ikke skal ødelægge dæmningen. Møller Jens Jørgensen fæster i 1640 møllen mod en indfæstning af 80 dlr.; beløbets størrelse vidner om, at møllen da må have været i god drift. Antvorskov lensregnskab for 1643—44 udviser en udgift på 100 store spiger til den ny bro ved Pine mølle. I 1652 overtager Oluf møller møllen, som „Jens møller af armod frakom“. Han slipper med 2 tdr. havre i indfæstning, men i året 1657—58 får han afslag i landgilden på grund af „øde og forarmethed“, så de to nævnte møllere har ikke spundet guld ved deres næring. I regnskabet for 1682—83 står: „Pine mølle afbrudt og ruineret øde.“

Ormslev (af personnavnet Orm), Ormslef (1231), Ormesløff (1286), Ormæsløøf (1399), Ormidsløff (1664), Ormitzløv (1844), havde efter „Herredsbogen“ 4 bols jord med 12 pund skyld i hvert. Der var 19 hele og 6 halve gårde, og af helgårdene hørte 5 kronbønder under Antvorskov, 1 til Tersløsegård, 5 til Hellestrup, 5 til Vedbygaard, 1 til Espegaard, 1 til Gerdrup og 1 til Hans Lindenows frue. De 6 halve gårde hørte til kronen, Roskilde domkirke, Hemmeshøj kirke, Slagelse hospital, Espegaard og Hellestrup. Der var 7 gadehuse, som lå til forskellige af de foran nævnte ejere. Af gårdene i Ormslev havde 3 tidligere ligget til Sorø kloster og 1 til Jørgen Bryske, så det vil ses, at byen havde mange forskellige herrer.

Dette viser også „Markbogen“ 1682. Der er kommet nye ejere til: Næsbyholm, fru Malte Grubbe og Ørsløf kloster i Jylland, landsdommer Andreas Engel og amtmand Lützow. En gård svarer landgilde til Hemmeshøj kirke men gør hoveri til Antvorskov; en øde jord tilhørte professor Meyer i Sorø.

Efter matriklen af 1688 er gårdenes antal det samme, men der er nu 7 „husmænd“ og 2 „self Eiere og Huse bygt paa deris egen grund“. I 1774 angiver „Danske Atlas“, at der i byen er 23 gårde og 16 huse, mens der i 1789 nævnes 19 gårde under Taarnborg og 2 under Espe, et hus med jord og 15 jordløse huse under Taarnborg. Gårdenes hartkorn varierer fra ca. 3 tdr. til ca. 8 tdr.

De tre vange kaldes Høysmark, Søvangen og Dyssevangen. I førstnævnte findes „bytyrens jord“, Biærstens ås, Aars Høyds agre, Kragedøs, Hull Høyds agre, Billingbiergs ås, Magele Høyds agre, Sølfuer (Sølver) Høfs ås, Hulleby tofteagre. I Søvangen er Østre Balle ås, Hellede (Helvede) stykkerne, Sandhøf, Agers Høys åsen, Kongshøys åsen, Hermands kilde ås, Søbierg åsen, Busse Bierg åsen, Schiefthøys åsen, Staufuers (Stavers) Høys ås. Fra Dyssevangen kan nævnes Langbierg åsen, Schelms Høys åsen.

Dysser og høje har givet navn til mange åse og agre (døs, høy, høyd, høf og bierg).

Fra Antvorskov regnskaber kan oplyses, at Peder Thomsen, Ormslev, i 1644 nægtede at pløje på Korsør ladegård, men han måtte for sit mod bøde 5 dlr. Smed Christen Knudsen fæstede i 1655 det nylig opførte smedehus i Ormslev for en årlig landgilde af 1 sletmark og ½ td. havre. I 1693 overfaldt Peder Møller, Ormslev, ritmester Ulfeldts hovmester, Hans Poulsen fra Hemmeshøj, ved Vaarby. Hans Poulsen døde, og hans banemand rømte, men blev senere dømt for drab.

Morten Christensen, Ormslev, faldt 17. marts 1864 ved forsvaret af Dybbøl.

Vaarby omtales således i Markbogen: „Worbye mark, hvortil ingen hugning findes.“ Der synes kun at have været „halve jorder“, idet der nævnes, at de 10 halve jorder tilhører kongen, de 12 Slagelse kirker, de 4 Vemmelev kirke og de 4 Hemmeshøj kirke. Matriklen af 1688 angiver også 30 jorder, men da har Slagelse kirke 10, Hemmeshøj kirke 3 og Vemmelev kirke 7. Den oprindelige landsby Vaarby var opløst på den store matrikels tid — udskiftet før 1774.

Af marknavne skal nævnes i Refuegravs (Rævegravs) åsen: Skjoldene, Wandaggers åsen. I Hvidageråsen er Dyrrestenene, Waremose og Brødestykkerne.

Matriklen af 1844 angiver i Vaarbymarken 4 gårde og 1 hus med ialt 38 tdr. 6 skpr. 2 fdk. hartkorn.

Af navneformer findes ikke mange; i 1231 skrives Warby og i 1367 Worby. Byen regnes for yngre end „lev"byerne.

På grund af udgifter til broer over åen nævnes Vaarby tit i Antvorskov lens- og amtsregnskaber. I det for 1637—38 står „gjort 2 nye Broer over Warby Aa, som K. M.s Vej gaar over ad Korsør til i Stedet for de forrige, som var forraadnede og slet sønder". I 1650—51 er der udgift, fordi „Tømmermanden har flikket en Bro og en Port på Kongens Vej ved Warrebyhus". Året efter meddeles: „Omlagt begge Broer ved Waarbyhus og istandsat den lille Bro paa Kongens Vej Østen for Waarbyhus, som var sønder." I 1663—64 bliver to lange nye broer lagt over åen, og i 1691 repareres broen, hvad der kun hjalp få år, for regnskabet for 1698—99 oplyser: „De tvende Hovedbroer, som kaldes Waarby-Broer og hver er 9 Alen lange og 4½ Alen brede, var ganske forraadnet paa Broværket, og paa den ene Side næsten nedfalden. Alle Planker er optaget og igen sammenføjet, nyt Rækværk paa begge Broer og Brokarme." I 1704 repareres „de tvende Broer paa Landevejen til Corsør, som kaldes Vaarbybroer."

„Kongevejen" og den gamle landevej førtes over åen på to broer ved siden af hinanden ved „Hulken", men skiltes på den anden side af åen; landevejen passerede Vemmelev på modsat side af nu, og „Kongevejen" løb mod Forlev. Det flere gange nævnte „Vaarbyhus" har vist ligget mellem de to veje lige ved åen og har nok været bolig for brovagten. (Se iøvrigt „Historisk Aarbog for Sorø Amt" 1942).

Hemmeshøj nævnes gennem tiderne under følgende navneformer: Himmishøw (1366), Himmisøwe (1370), Hemmesoue (1399), Hymmesøw (1402), Hemmesøwæ (1408), Hemesoue (1410), Hemmesø (1606), Hemmersøe (1688), Hemmershøj (D. Atlas og i 1844). Dr. phil. Marius Kristensen mener, navnet kommer af, at en mand, Hemmer, er begravet i en høj, men man vil bemærke, at endelsen „sø, søe" også har været brugt. På prædikestolen står „Hemsø".

Efter „Herredsbogen" var byjorden delt i 4 bol med 6 punds skyld i hvert. Der var 10 hele og 1 halv gård; „desuden er der en liden Annex-Præstebolig, som ikke er i Bol med de andre, men haver nogen forloddes Jord paa adskillige Marker, regnes for 1½ Pund Saaed". Af gårdene ligger 7 til Antvorskov, 2 til Korsør slot, og Niels Pedersens gård til Sorø kloster; den halve gård bebos af Peder smed, som svarer afgift til Antvorskov; der er 5 gadehuse, som tilhører kongen.

Matriklen af 1688 opgiver 11 „rytterbønder" og Jens Jyde, som har præstens anneksgård, og „Præsteholmen"; der var 4 husmænd: 2 til kon-

Parti fra Hemmeshøj

gen, 1 til kirken og 1 til degneboligen i Hemmeshøj. Hemmeshøj kirkes gård blev drevet af 5 bønder „Herligheden til Antvorskov Slot, Landgilde til Kirken". Ved „herligheden" forstås en slags overejendomsret, så at kongen f. eks. beholdt jagtretten og kunne kræve en afgift, „husbondhold", når gården skiftede ejer. I 1789 er der 12 gårde, 11 til Taarnborg og 1 til Antvorskov; 2 gårde har ca. 13½ td. htk., 9 ca. 9 tdr. og 1 ca. 8 tdr. Jens Lund har en ejendomsjord på godt 4 skpr. htk., og der er 5 huse med og 4 huse uden hartkorn; de ligger alle til Taarnborg.

Markbogen oplyser, at navnene på de tre vange var: Langåsen, Møllevangen og Balkemark. I førstnævnte findes bl. a. Stegehule Homperne („homper" var et lille stykke jord uden for det egentlige agerland), Høj Steens homper, Langemose åsen, Tolmosebjergs agre, store og små Gedemarks agre, Stendtestykkerne. „Udi denne Mark fandtes ingen Staufrehug, Tiørne eller Giersel. Befandtis i denne Mark en Tørveskærsmose, som meste Delen deraf er opskaaren." Nogle af jordstykkerne hviler i 15 år. I „Møllevangen" er Longe åsen, Rørre Mose åsen, Lid Høgs åsen, smaa Ugle Høgs agre, Mølle Knolds ås, Husmandsvænger (der nævnes Laurs Hjulmand, Bent Skomager og Friderich Skrædder). I „Balgemark" er lodne Kiers Humperne, Kringelbechs stykke, Vadmels Kiers humper, Tyre Agger åsen, Eg Holms ås, Tue Holms ås. Et jordstykke er ikke pløjet i 40 år.

Af mere personlige efterretninger kan meddeles, at Antvorskov lensregnskab for 1915—16 oplyser, at skarpretter mester Sibbrand fra Kalundborg har fået 1 dlr. for at henrette en karl fra Hemmeshøj, som havde dræbt et spædt barn med sit værge. I 1636 nævnes en smedie i Hemmeshøj, og året efter fæster Troels Jensen det smedehus i Hemmeshøj, som smed Niels Andersen frakom. Peder Olsen afslog i 1641 en lille eng, som tilhørte Peder Lerche, hvilken forseelse takseredes til 2 dlr.

Et tingsvidne fra 1643 oplyser, at der havde været skifte i boet efter Jens Pedersen, Hemmeshøj, som blev dømt til Bremerholm for tyveri. Kongen fik hans hovedlod, og efter at børnegods og gæld var udtaget af fællesboet, var der: 2 gamle puder, 2 „hongklæder", 1 lille blår garn for ialt 3½ mk., 1 gl. halv „Voge" (2 mk.), 1 messingkedel og 1 økse (1½ dl.), 1 skab (1 dl.), 1 gl. dyne (1 dl.), 1 sosvin (5 mk.), noget utærsket korn og hø (tilsammen 4 dlr.). Et „magert" bo!

Bonden Peder Tomassen forbavsede i 1692 sine byfæller ved at købe sig fri fra vornedskabet for et beløb af 40 rdl. At der fra Antvorskov slot også kunne vises en smule barmhjertighed, viser regnskabet fra 1697 i følgende bemærkning: „Husmand Willum Ibsen, Hemmeshøj, er gammel og vanfør, så og vel Kvinden for kort Tid siden slaget sit Albueben i Stykker, og for den Aarsag frit Hus i dette Aar."

Dines Petersen, Hemmeshøj, faldt 6. juli 1849 ved Fredericia.

Stude. Dette ret ejendommelige navn, der har givet anledning til den folkelige vittighed om, at „Erdrup, Stude går til Hemmeshøj kirke", skal efter stednavneforskernes tydning betyde „småkrat". Det træffes under følgende former: Storthæ (1329), Stwthæ (1388 — „w" = „u"), Studde (1606), Studøe (Antv. lensregnskaber), Stuude (1664), Stude (1688 og 1844). Der findes kun denne landsby med det mærkelige navn.

Byjorden til Stude blev opgivet til at være 3 bol med ialt 24½ pund „saaed". Der var da 8 hele og 3 halve gårde, af hvilke de 6 ejedes af kongen (4 lå til Korsør slot og 2 til Antvorskov), 1 gård svarede afgift til Hemmeshøj kirke og 1 til Sorø kloster. Af de 3 halve gårde lå 2 til Korsør slot, og 1 til Slagelse hospital; der var 5 gadehuse, som tilhørte kongen.

I 1688 var der i Stude 11 bønder, hvoraf de 6 var „rytterbønder", 3 lå til Antvorskov, 1 til Hemmeshøj kirke og 1 til Slagelse hospital; der var desuden 3 husmænd. I 1789 var der også 11 gårde, men ejendomsforholdet er nu forandret, idet 9 ligger til Bonderup, 1 til Taarnborg og 1 til Espe; 4 huse uden hartkorn ligger til Bonderup.

De tre vange i bymarken kaldtes Refvehøjs (Rævehøjs) Vangen, Kildemarken og Mølle Vangen. I førstnævnte træffes marknavnene Mølleagrene, Preste Torn, Liong Bierge åsen („liong" = lyng eller lung), grønne Bøgs dal, Kildehomperne, „en Byes Holm ligger Sønder og Nør, som er af samtlige Bymænd udlagt til Tyren", (9 agre). I Kildemarken er Høye-

Den gamle smedie i Stude

stens Homper, Langbierg åsen. „Af Herlighed noget ringe Tørveskær, men intet Giersel eller Staverhug." Fra Møllevangen skal nævnes: Kirke Homper, Flønderbjergs åsen, lille Ørbierg, Mølleholmen, Stig Knøs ås, Smør Høys åsen, Katte Nesse åsen, store Ørbierge, „et lidet Tørveskær i denne mark". Enkelte jordstykker hviler i 6—9—12 år.

Navnet Møllevangen skyldes, at der i gamle dage lå en vandmølle i Stude enghave, hvor der ved anlæg af en lang dæmning, der endnu kan spores, var skabt en stor, „bundløs" møllesø; af denne kom ved åens regulering en del ind på Lundforlund mark. Der skal være fundet brandmærkede stolper og rester af en vej, der førte mod Stude, vel nok en møllevej.

I Stude har der ifl. Trap ligget en hovedgård, der i 1320 tilhørte Peder Grubbe. Hartvig Tralow tilskødede i 1409 bisp Peder i Roskilde „Storte" og „Storte vang". På gårdejer Kristian Kristensens mark (matr. nr. 6) er fundet murrester og brandpletter, der kunne tyde på, at omtalte gård har ligget dér. I året 1634 fæster Hans Høegh kirkens gård i Stude, som Jep Olsen „for Armod oplod ham", og giver 20 dlr. i indfæstning. Lauridtz Sørensen i Stude må sammen med Henning Sørensen fra Tjæreby i 1644 bøde 20 dlr., fordi de uden tilladelse havde „afført" nogen sæd, de havde haft på Jørgen Trudhiembs mark i Vemmelev. Regnskabet for 1759 meddeler, at Peter Hansen i Stude driver ulovlig brændevinsbrænding — en dengang ofte forekommende forseelse hos landbefolkningen.

Efter mundtlige meddelelser havde Morten Jensen i Stude (Astrups gård) i 15 år været underofficer i Altona, men kom så hjem og overtog gården. Han blev sognefoged, drev lidt hestehandel og red heste til for folk. Han døde i en alder af 87 år og havde da alle sine tænder i behold på nær een, som han gik med i vestelommen. I Stude enghave boede „Fisker Lars", som „optog" folks heste, køer eller andre dyr for at kræve „optagelsespenge". Han havde i stuen et bord af tommetykke egeplanker og med stor skuffe, hvori der var brød, som de optagne heste fik lov til at stå og æde.

Erdrup er „barnet" blandt sognebyerne, da landsbyer med navneendelsen „-torp" regnes for vore yngste. De stammer fra o. år 1000 og findes i et antal af ca. 2000, langt den største gruppe. Torp (drup, strup, rup) betegner en udflytterby, der er opstået som en aflægger af „adelbyen", hovedbyen. Navneforledet er hyppigst et personnavn, for Erdrups vedkommende rimeligvis det olddanske mandsnavn „Erre".

Af brugte navneformer kan anføres: Erredorp (1361), Ærdorp (1375), Erstrop og Eistrop (1383), Erdorpe og Erdrop (1388), Erdorp (1399), Erstorp og Erdrup (1688). En ganske afvigende form kendes fra 1576, hvor Jørgen Lykke bevilger kronen en gård i Aurdrup.

I modsætning til de hidtil omtalte byer havde Erdrup ingen bolsskiftet jord, men kun „Tokkejord, beregnet for 21½ Pund Saaed". „Tokkejord" var jordstykker, som på grund af beskaffenhed eller beliggenhed ikke var dyrket og lagt ind under bolsjorden, men i dette tilfælde har dyrkning selvfølgelig fundet sted. Jorden blev brugt af 7 hele gårde, hvoraf 3 var kronens og lå til Antvorskov, og 2 lå til Espegaard. „Henning Mortensen giver 3 Pund til Gierløv Kirke, og han har ogsaa den 7. Gaard i Brug; der er ikke bygget paa grunden, og der gives 2 Pund til Roskilde Skole." Der var desuden 3 halve gårde, der ejedes af Antvorskov, Korsør slot og Borreby; et gadehus lå til Espegaard.

Ejerforholdet i 1688 er noget ændret. Der er nu 3 „rytterbønder, 1 til Roskilde skole, 1 til Københavns hospital, 1 til borgmesteren i Kalundborg, 1 til fru Hedvig Krabbe, 1 til Gerdrup, men svarer landgilde til Gerlev kirke, 1 til Hemmeshøj kirke. I 1789 ligger 7 gårde til Gerdrup og 1 til Gerlev kirke, 5 jordløse huse ligger til Bonderup.

De tre byvange kaldes rugmarken eller lille-marken, Studemarken og biug(byg)marken (i modelbogen „den anden mark"). Rugvangen har bl. a. følgende marknavne: Blaa Agre ås, Sø Moese ås, Lerbjerge ås, Gaase Kilde ås, Sylledys, Tol Bechs ås, Langedys ås og Espe Mose ås. I Studemarken er Baune åsen og Baune Homper, Stenberig åsen, Mølle Stup, Brydebierrig, Smør Høyen, Brød Høyen. Nogle jordstykker hviler fra 12 til 18 år. Bygvangen har Enghave homper, Langrød åsen, Bræn-

desten, Ravnebierrig, store Høyg. Om denne vang skrives: „Ingen Herlighed af Stavre, Giersel Hug el. l.“ Mange jorder hviler i 12—19 år.

Ifølge lensregnskabet 1639—40 måtte Anders Nielsen, Erdrup, bøde 6 rdl., fordi han ikke havde forhindret Henrik Pedersen i at begå drab på Søren Pedersen, Erdrup, og året efter måtte Morten Davidsen, Erdrup, bøde 5 dlr. af samme grund som Anders Nielsen, „og Gerningsmanden var bortrømt“. En betydelig mand i byen må Eyler Jørgensen have været; i 1688 betalte han skat af „5 Ildsteder“ (man kunne også dengang finde på de mærkeligste skatteobjekter), og i takseringen til „krigsstyr“ 1710 og 1711 nævnes han som selvejer (var blevet det efter 1688) og må betale 2 — senere 4 — rdl. i krigsskat. Jørgen Nielsen, „som bruger Hestemølle“, slipper med at betale 1 rdl.

Rasmus Sørensen, Erdrup, faldt 26. juni 1864 på Als.

I „Dansk Bygd“ II skriver Thorkild Gravlund: Naar det regner, siges der: „Saa kan vi bære os ad lisom de i Erdrup! —? De lar det regne.“ Det er nok ikke særegent for denne by.

Erdrup bro figurerer tit i Antvorskov regnskaber. I 1639 skrives: „Erdrup Bro, hvor ingen tilforn uden Livsfare kunde komme over, er bygget op af ny.“ Broen omtales atter som livsfarlig at passere i 1686. Antvorskov slot vedligeholdt den sammen med broerne over Vaarby å for „brohavren“, en afgift på 31 tdr. 4 skpr., som 21 byer under Antvorskov og Korsør len måtte svare om året. Vemmelev svarede 15 skpr., Ormslev 18 skpr., Forlev 11 skpr., Hemmeshøj 12 skpr. og Stude 5 skpr. „brohavre“. Erdrup bro blev repareret med egetømmer i 1696, men ombygget året efter, og allerede i 1702 måtte den igen repareres, så arbejdet synes ikke at have været godt udført.

Ved en gård i Erdrup står en høj firkantet stenpæl, hvor der på forsiden er indhugget F 5 — AVS — AVB — 1762 — N 25. Det er en „vildtbanesten“, en af den række sten, som kong Fr. V lod sætte for at markere grænsen for „vildtbanen“, det kongelige jagtområde. Det øverste af stenen var formet som en krone, men denne er desværre nu afslået (se iøvrigt årbog for „Historisk Samfund for Sorø Amt“ 1930).

På „Lærkestensgaarden“s mark har ligget en meget stor sten „Lærkestenen“. Den blev sammen med stenene fra en langdysse på „Mindegaard“s mark kløvet og brugt til opbygning af Erdrup bro 1873—74.

En ting var alle byerne i de to sogne i fortiden fælles om, og det var det sted, hvor de samledes for at få retslige sager afgjort, det var „tingstedet“, hvor herredstinget blev afholdt.

I 1569 fik prior Bertel Sørensen, Antvorskov, befaling til at oprette et birketing i Bjergby, hvortil klostrets bønder, bl. a. i Vemmelev og Hemmeshøj sogne skulle søge, men i 1675 kom en kongelig befaling til bønderne i Slagelse herred, „hvem de end tjene“, som hidtil havde søgt Slagelse herreds ting i „Hemmindshøye“, om for fremtiden at søge tinget i Korsør. Kun fem år efter fik Hemmeshøj den ære at være tingsted tilbage igen, idet kongen befaler, at herredstinget, som for nogen tid siden var flyttet fra „Hemensiø By, *hvor det fra Arilds Tid har ligget*“, igen må flyttes tilbage, da Korsør ligger meget ubelejligt for de fleste, og der ofte tildrager sig megen uskikkelighed med drukkenskab og andet. At dømme efter dette kongelige brev må tinget i Hemmeshøj være af meget gammel dato.

Hvor tingstedet har været, kan ikke med sikkerhed angives, men et fingerpeg kan måske den omstændighed være, at navnet „Tinget“ eller „Stude Ting“ endnu bruges om en bestemt plads på Stude mark. Navnet „Hemmeshøj ting“ kan hentyde til sogne- og ikke til bynavnet. I „Danske Atlas“ skriver Pontoppidan i omtalen af Boslunde: „Paa Marken, som kaldes Studebye Mark, findes et stort Hedensk Alter. Lige over for en Mængde Sten i en Cirkel, som kaldes Stude Ting.“

De omtalte sten har uden tvivl været randstenene til den dysse, der fandtes på gdr. Kr. Kristensens mark, men som nu er sløjfet. Stenene blev først kastet i en mergelgrav, men siden taget op igen for at blive slået til vejskærver.

Det var vist i fortiden ofte skik, at et tingsted fandtes på en dysse, hvis sten dannede en naturlig afgrænsning af tingpladsen.

Som sognebeboerne var fælles om tingstedet, var de det også i lange tider om det torv, hvor de søgte at afsætte deres produkter. Kristian I påbyder, at alle, „som bygge og bo“ i Taarnborg, Hemmeshøj og Vemmelev sogne, skal søge torv i Korsør.

Ormslev kro.

På et af et oliefirma udsendt automobilkort findes „Vemmelev kro“ afsat, hvor gdr. Gunnar Jørgensens gård ligger. Da der her ingen kro findes, virker oplysningen overraskende, da man dårligt tør gå ud fra, at firmaet eller kartografen har kendt den gamle overlevering.

Efter denne skal der nemlig i fortiden have været en kro i gården, og dette lyder ikke utroligt i betragtning af, at „Kongevejen“ har haft denne retning mod Forlev, så der meget vel kan have været brug for en kro på dette sted.

Har den virkelig været der, må den senere være blevet flyttet til Vemmelev, længe før „Kongevejen“ blev officielt nedlagt.

Fra Aage Welblund og Arthur Hassø's interessante bog: „Gamle Lan-

devejskroer" har jeg tilladt mig at hente nogle af de efterfølgende oplysninger. Den 26. maj 1762 var en købmandskarl fra Slagelse på besøg hos smed Christen Ibsen i Vemmelev, og han affyrede da i kådhed et skud, hvorved smedehuset antændtes og nedbrændte tillige med en del gårde samt præstegården, hvorved provst Søren Tuxen mistede sit bibliotek, og to af kirkens ældre kirkebøger blev også et rov for luerne.

Smeden blev gjort ansvarlig for ulykken og blev idømt en mulkt på 50 rdl. eller fæstningsarbejde i 50 dage, og det er forståeligt, at han sender en ydmyg ansøgning til kongen om at blive fritaget for straffen. Samtidig beder han om, at han til hjælp i sin nød må skænke øl og brændevin for de rejsende, imod at tage varerne i købstæderne.

Hans ansøgning blev omhyggeligt gransket og bedømt af forskellige autoriteter, og i 1763 fik han privilegium på en kro i Vemmelev og kunne nu lovligt sælge de varer, han rimeligvis havde solgt ulovligt før; han døde i 1778.

Proprietær Chr. Eggers, „Dyrehovedgaard", blev ejer af kro og smedie i 1774. Han ville gerne have kroen bevaret, men hans første ansøgning i 1783 om privilegium blev afslået. En ny blev omgående afsendt, og denne gang med mere held, for i decbr. 1783 fik han bevilling til at lade opføre en kro ved den ny landevej mellem Korsør og Slagelse, hvor der var en landevejsbom med bomhus. Han skulle tage sine varer i nærmeste købstad, betale 6 rdl. i årlig afgift og måtte ikke holde kro for sognets bønder.

Vemmelev kro blev nu til Ormslev kro, og den første kromand var Christen Jensen (Joensen), der i folketællingslisten for 1787 betegnes som kromand i Vemmelev, 37 år gammel. Han drev kroen nogle år, men en senere ejer af „Taarnholm", kammerråd Giersing indsendte i 1796 krobevillingen til kassation, hvilket skete, og dermed var Ormslev kros saga foreløbig endt.

Den opstod dog igen i 1831, da den daværende ejer af det tidligere krosted, Martin Birck, fik bevilling på kroholdet mod en årlig afgift af 12 rbd. Han måtte selv brygge sit øl, men skulle tage sit brændevin fra købstæderne; der måtte ikke holdes kro for sognets folk.

Hans søn, Jens Christian Birch, fortsatte krodriften efter sin moder fra 1839—1845 og fik i sidstnævnte år kgl. bevilling på kroholdet. Sogneforstanderskabet anbefalede, da „Kroen ligger meget beqvemt for Rejsende", men i 1892 nægtede sognerådet at anbefale et andragende om at få Ormslev kro flyttet til Forlev, da man hellere så kroen nedlagt, men da Axel Birk i 1897 ansøgte om bevilling, havde rådet intet at indvende mod det. Han døde 1884, men fra 1860 var kroen forpagtet bort til forskellige. I Traps „Danmark" (1898) eksisterede kroen endnu, men ved folketællingen i 1901 nævnes ingen vært i kroen. Den, der ikke vil nøjes med disse knappe oplysninger, henvises til den udførlige og interessante artikel i „Gamle Landevejskroer" (1946 — S. 316—329).

Over indgangen til haven ved Ormslev kro sad i mange år et stykke af en marmorkamin fra Antvorskov slot.

KIRKER OG SOGNEPRÆSTER

Sognekirkerne.

For den, der ønsker et nøje kendskab til de to kirkers bygningshistorie og tidligere og nuværende inventar, vil det af Nationalmuseet udgivne pragtværk „Danmarks Kirker" (Sorø Amt, 5. H.) være den bedste kilde, men da værket desværre ikke er blevet en „folkebog", skal de vigtigste oplysninger fra det anføres her, suppleret med forskellige meddelelser fra arkivalier. Begge kirker nævnes i Roskildebispens jordebog fra o. 1370, men de er langt ældre.

Vemmelev kirke har — næst efter Taarnborg kirke — det største romanske skib af amtets landsbykirker. Af den oprindelige kirke findes endnu skibets langmure og vestgavl, opført af rå og kløvede kampsten i regelmæssige skifter. Murhøjden i den romanske del er 4,50—4,75 m. I middelalderens sidste århundrede blev der i skibet indbygget fire gotiske krydshvælv, hvoraf de tre vestre er bevaret. Tårnet og den søndre tilbygning, begge af munkesten, er fra samme tid; tårnrummet er våbenhus.

I 1871—73 blev koret nedrevet, og skibet blev forlænget med en tilbygning mod øst af små gule mursten og med to krydshvælv, og den sidste hvælving i det gamle skib blev nymuret. I 1936 blev det sydlige kapel indrettet til ligkapel. Den gamle kirkelade blev allerede solgt og nedbrudt i 1652. Kirken tilhørte først kongen, men kom i 1699 til Basnæs, og i 1742 til Holsteinborg, hvorfra den 1. december overgik til selveje (97475 kr.). Kirkens regnskaber fra 1631—99 findes i Landsarkivet og fra 1661—72 i Rigsarkivet. I sognekaldets embedsbog (påbegyndt 1762) står: „Kaldsret har Kongen og Ejeren af Bopæl, som er Grev Holst. Kongen kalder kun een Gang, men Greven to Gange."

Kirkens inventar var i fortiden ret beskedent. „Herredsbogen" (fra

1648) oplyser, at det bestod i „en stor dansk Bibel til begge Kirker, som sidst er udgaaet, en smaa Lerritz (lærreds) Alterdug, en rød Fløyls Messehagel, en ny Kaffes (taffes, taffetas, silke) Messehagel med Guldpossemendt, et Rycklin (ryglin), en stor Kalk og Disk af Sølf og forgyldt, en Tinflaske, et Par store Messing Liusestager paa Alteret, en Egekiste i Sacristiet at forvare Alterklæderne udi og Kalk og Disk, et Messingbækken i Daabsstenen, Alterbog paa Alterbordet, Gradual (det afsnit af den hellige skrift, Davids Salmer, der synges mellem epistelen og evangeliet) og Salmebog i Degnestolen; har foruden en gammel afsat Altertavle". Fra denne altertavle (1450—1500) findes to figurer, Jomfru Maria og S. Katarina, nu i Nationalmuseet. Et „solur" omtales i regnskabet 1666—67.

Af det nuværende inventar er altertavlen fra 1612 (C 4). Der var tidligere en alterbordsforside (vist fra det 16. århundredes slutning); den blev i 1832 betegnet som „højst ussel". Egetræskrucifikset er fra o. 1700, men billederne i felterne er oprindelige. Alterkalken har følgende indskrift: „Her Jørgen Jensøn Sognepræst og Hans Andersøn, Peder Harbo Kierke Wergie lode forbedre och forgyle denne Kalck och Disk, som hører thil Wemmerløf Kierke Anno 1597". I regnskabet 1659—60 står, at der er anskaffet en kalk og disk af tin, „eftersom vi ikke tør lade den anden Kalk og Disk staa i Kirken, for vi frygtede, den skulde blive staalen". Det har været de svenske soldater, man har frygtet.

De to svære, rigt profilerede alterstager er fra o. 1600—1650. På den romanske granitfont af een sten er udhugget to relieffer, hvoraf det ene forestiller Isaks ofring. Dåbsfadet af messing er fra o. 1800.

Det store korbuekrucifiks, der nu hænger i ligkapellet, er fra o. 1475. Da det hængte i selve kirken, var der „Friser tvært over Kirken under Korset, udskaaret udi Billedsnideværk" (rgsk. 1631). Prædikestolen, der er fra o. 1625—30, har fået en Kristusfigur erstattet med en Markusfigur. Stoleværket er nyt; af det gamle fra o. 1630 findes noget opsat som panelværk i den gamle skole. Kirken har haft et ur, „sejerværk", som for at blive repareret sendtes til København, hvor det bortkom under belejringen, hvorfor man i 1663—64 anskaffede et nyt med en lille klokke, som slog i kirken (rgsk.).

Af kirkens to klokker er den ene fra 1616 og den anden fra 1663. En klokke blev afgivet ved klokkeskatten 1528.

Kirken har fire lysekroner, hvoraf en er skænket af rentier Chr. Nielsen, Ormslev, og de tre andre af tømrermester Chr. Larsen og hustru, Slagelse. Elektrisk varmeværk indlagdes i 1953.

I kirken findes en mindetavle over præsten Søren Tuxen, og fra kirkegården er et gravminde af smedejern over Søren Henriksen (1789—1875) ført til „Dansk Folkemuseum". Under det nedbrudte kor var der en åben

begravelse. Biskop Mynster betegnede i 1849 kirken som temmelig stor, lys og i ret god, men simpel stand.

Kirkens indtægter var i 1648: 1. Tienden, givet i skæpper, var 1 læst (22 tdr.) hartkorn (hårdt korn), halvt rug og halvt byg, 8 tdr. havre og 1 skp. boghvedegryn. 2. Landgilden, hvoraf Forlev af en gård, der ejedes af kirken, gav årlig 2 pund — det ene pund gik til brød og vin, og det andet var „substituten" (degnens stedfortræder) lønnet med for „Klokkeriet og Sejerværket at stille". Af Vaarby jord blev der givet 2 pund årlig i de to år, den var i brug; det tredie år, hvor den var fælled, blev intet givet. Af et gadehus i Vemmelev, hvortil der i to marker lå jord til 1½ td. såsæd, blev årlig givet 1 td. byg og 1 mk. (1774: 1 td. byg).

Ovenstående er i det væsentlige det samme, som oplyses i „Sielands Sticts Bog 1567", som tillige meddeler, at Vemmelev kirke har 60 „decimantes" (tiendeydere), samt at Oluf Fynbo bebor gården i Forlev (i 1774 Anders Skrædder). Gadehuset i Vemmelev kaldes „et Pengehus" (et hus, der blev udlejet for penge), og endelig nævnes, at kirken har „en øde Byggested hos Vongeledet" (vangeledet).

Kirkens udgifter var ifl. „Herredsbogen": „Studii Universitatis" (hjælp til fattige studenters ophold ved universitetet) 1½ rdl. 30 sk., visitatspenge 1 rigsort, drikkepenge 1 rdl., til pesthus ½ rdl. „Her foruden Ministerii Penge, 1 Rixdaler, som tilforn kaldtes Konge Daler, som nu siden 1673 er bevilget til ministerium i København for deres Uge-Prædikener, som allene gives af 2de Kirker her i Herredet, nemlig Korsør Kirke og bemeldte Vemmelev Kirke." Det oplyses dog, at denne afgift ikke er givet af Korsør kirke de sidste 11½ år.

Efter markbogen ejede kirken i 1682 fire halve jorder i Vaarbymark, og efter matriklen af 1688 hørte 7 bønder i Vaarby til kirken; i Vemmelev havde den en øde jord og en gård, der brugtes af Anders Jensen Degn, i Forlev den tidligere nævnte gård. Journalen for matrikuleringsarbejdet oplyser (1811), at kirken havde en jord på Vemmelev mark, som pastor Lemvigh brugte mod en årlig afgift på 5 rdl. til kirkepatronen, grev Holstein. Desuden ejede den 4 tdr. land, dels på Vemmelev og dels på Hemmeshøj mark. De var fulgt med ved kirkekøbet 1742 og havde været brugt af degnen Sander Sæbye og senere af andre — bl. a. en degn Lindenblad, men ingen steder står denne jord nævnt som „degnejord".

Tiendespørgsmålet var for begge sogne ofte lidt indviklet gennem tiderne. I 1551 fik sognepræst Anders Nielsen, Slagelse, kronens part af tienden i Vemmelev sogn; prior Bertel Sørensen, Antvorskov, fik den i 1572 uden afgift, og Slagelse hospital havde den i 1585.

Kong Fr. II sendte i 1581 et brev ud til „menige Sognemænd" i forskel-

lige sogne — også til „Vemmerløf og Hemersøe“ — og i dette stod, at kirketienden, som hidtil var ført til Korsør slot til strøelse for kongens heste og andet brug på slottet, for fremtiden — både korn og halm — skal ydes i negene på Korsør slot, mod at dette svarer kirken den afgift, der går af negene, men året efter lægges begge sogne til Antvorskov kloster.

I 1588 påbydes det igen at levere kirketienden på Korsør slot, hvis lensmand skal svare kirkerne den afgift, der tidligere har været svaret af tienderne, og nu fik kirkeværgerne i de to sogne og i Lundforlund og Gerlev store og langvarige bryderier. De klagede snart til kongen over, at lensmanden, Knud Rud, skyldte deres kirker fire års afgift — kun Vemmelev havde fået en ringe part. Kirkerne forfaldt dag for dag, fordi der ingen midler var til deres vedligeholdelse, og sognebeboerne „tiltaler og beskylder“ kirkeværgerne for kirkernes forfald.

Klagen hjalp, og Knud Rud fik i 1596 befaling til at betale kirkerne deres tilgodehavende, og samtidig fik kirkeværgerne lov til hver at oppebære deres kirkes tiende, som de flittigt skulle anvende til kirkens bedste.

Knud Rud dristede sig til at lade hånt om befalingen, hvorfor kirkeværgerne i 1597 igen indsender en klage, hvori de fremhæver kirkernes „bygfældighed“. Nu fik lensmand Ebbe Munk, Antvorskov, ordre til at afregne med Knud Rud, som enten skulle betale straks eller give bevis for sin vilje til at ville betale til en bestemt tid. Han skriver så et brev til Ebbe Munk 1597 og meddeler, at han har gjort kirkerne regnskab for det skyldige beløb. Det må dog have været så som så med dette regnskab, for året efter klager kirkeværgerne over, at de ikke har fået hele det beløb, de skulle have.

Dette fik bægeret til at flyde over, og Knud Rud fik befaling til at betale inden 1. maj, „saafremt Kongen ikke skal foraarsages til at kræve Gælden af ham med Rigens Dele“. Selv denne meget kraftige påmindelse syntes Knud Rud at have taget let på, for d. 2. marts 1599 fik han igen et brev med kraftigt pålæg om at betale, „hvad han bliver Gierløf, Lundforlunde og Erdrup Kirker i Siælland skyldige for deres Tiender“. I stedet for Erdrup skulle der jo nok have stået Hemmeshøj; det ser ud til, at kirkeværgerne for Vemmelev kirke har fået deres part, og da der ikke senere høres mere om sagen, må den vel endelig være blevet bragt i orden, så kirkerne er blevet sat i tilbørlig stand.

I bispearkivet findes et brev fra præsten Anders Madsen i Vemmelev, hvori han skriver, at „Kirketienden er fæstet af Sognemændene for en vis Afgift, enten Væksten er god eller ringe“, og i Taarnborg hoverireglement fra 1775 står: „Hemmeshøj Sogns Kirketiende oppebæres i Negene, kan regnes ungefær af sig af alle Sorter Korn 150 Læs.“

I 1631 optrådte Vemmelev kirke som långiver til selve Kongen, der lånte 31½ kurantdaler af kirkens rede penge. Kirkens regnskaber fra 1631—1699 findes i Landsarkivet, fra 1661—1672 i Rigsarkivet.

Hemmeshøj kirke kan langtfra måle sig med Vemmelev kirke i størrelsesforhold, men i det ydre afgiver den et mere interessant billede (se fotografierne af de to kirker i „Danmarks Kirker“).

Om kirkebygningen meddeles i „D. K.“, at den har et romansk kor og skib af rå, kløvet kamp i uregelmæssige skifter. Sakristi, nordkapel og tårn er gotiske tilbygninger, og fra en senere tid er de to tilbygninger til tårnet, et våbenhus i syd og et materialhus i nord. Tårnet og de nordre udbygninger er opført af munkesten, men våbenhuset af små sten, gavlen dog af munkesten. Tagværket er af eg og stammer fra den senere middelalder.

Kirken var først kronens, men ved salget af Antvorskov blev den afhændet og hørte derefter til herregården Taarnholm indtil 8. maj 1911, hvor den overgik til selveje. Regnskaber 1661—72, 1700—21, 1721—68 (R. A.), 1729—76 (L. A.).

Alterbordet i kirken er af tegl, men har en forside (antemensale) af to egetræsplader med et oliemalet billede af Gud-Fader, Kristus og Helligåndsduen; det er fra tiden o. 1550—75. Altertavlen, der er i senrenaissance med bruskværk, er fra o. 1625; i krucifiksgruppen er sidefigurerne nye, og enkelte dele af tavlen blev fornyet i 1872.

Alterkalken skal særlig fremhæves. Den er fra tiden o. 1300—1350 og har en fod af guld med kumme af prøvesølv fra 1847. En af kirkens tidligere præster, J. Nissen, har i årbog for „Historisk Samfund f. Sorø Amt“ (1914) skrevet en interessant artikel om kalken, og han mener, at ikke mange kirker i Danmark har en kalk, der er ældre. Han antyder den mulighed, at den er blevet anskaffet, efter at Valdemar Atterdag i 1341 fik en kalk af hver kirke for dermed at indløse Vordingborg. På fodens seks sider er fastnittet figurer af Kristus, Paulus, apostlen Johannes, Johannes Døber, apostlene Andreas og Peter. Et skriftbånd langs fodkantens overside bærer en latinsk indskrift: „Hil Maria, fuld af Naade, Herren er med dig, du velsignede blandt . . .“ Nationalmuseet fremhæver fodens fortrinlige middelalderlige arbejde. Disken har to indgraverede våben og indskriften G B K S B 1614 (Gert Bryske og Kirsten Sandberg).

Alterstagerne stammer fra tiden o. 1650—1700. Et malmkrucifiks i romansk stil og med bjergkrystaller findes nu ikke mere i kirken. Den romanske granitfont er af een sten. Dåbsfadet fra o. 1600 er af malm og har en graveret fremstilling af Jesu dåb og bogstaverne I D M W. Korbuekrucifikset i nordkapellet er fra o. 1450.

Prædikestolen i ungrenaissance er fra 1580erne. Den blev istandsat 1872 og har malede våben for adelsslægterne Egern-Friis og Hardenberg og indskrifterne „Christian Friis", Frw Mette Hardenberg", „Her Hans Hansen S F" (skal være S P, d. v. s. sognepræst), „Hans Niels(øn) af Erderup, Oluf Pers(øn) af Hemsø" (kirkeværgerne og deres bomærker. Endelig „Alexander Oxholm" (med våben — 1872). Christian Friis var lensmand på Antvorskov 1589—96. Stoleværket fra o. 1625 blev meget stærkt fornyet 1872. To pengetavler er fra 1600erne og en pengeblok fra 1847.

Den ældste kirkeklokke har en latinsk indskrift, der på dansk lyder: „Hans Pedersen, Borger i Slagelse, gjorde mig ved Peders og Paulus' Fest i Herrens Aar 1475." Provst Nissen, der har skrevet en artikel om den i årbogen for 1915, sætter fejlagtigt årstallet til 1472. På den anden klokke står: „Loffver Herren medt Bassuner Harper och Trommer, ia loffver Herren aldt som haffver Aande. Anno 1619 støbt mich Hans Kemmer y Helschenør." I klokkestolens tømmer er indskåret P H 1656, Anno 1684, C VIII R 1848 død i Fred. Under korhvælvet er opsat to fanestænger, i hvis gennembrudte spyd bogstaverne A G findes. Der har før været en fane med en tysk indskrift over en major Albrecht Gorgh, der døde 1692.

Efter „Herredsbogen" var inventaret i 1648 noget nær det samme som i Vemmelev kirke; der var dog kun een messehagel (af rødt fløjl); i sacristiet var et egeskab til at gemme kalk og disk i, og en kiste af fyr til alterklæderne, og endelig læses den ret kuriøse bemærkning: „Nok en Bryggerkiædel, deraf gaar aarlig Byg 1 Tdr." Det kan måske antages, at kirken på en eller anden måde er blevet ejer af dette „aktiv" og ved udlån fået den nævnte indtægt. I en inventarieliste fra 1716 nævnes „et Ildkar".

I sin visitatsbog skriver biskop Mynster i 1839, at kirken er lille og simpel, men i ret god stand, og i 1857 skrives om den, at den af mangel på vinduer er noget trist og fugtig.

Tømrermester Chr. Larsen og hustru, Slagelse, skænkede kirken 3000 kr., der skal anvendes til kirkens prydelse.

Kirkens formue er ca. 20,000 kr.

Ifl. „Stictsbogen" havde kirken 32 tiendeydere i 1576, og den ejede en gård i Stude og en i Ormslev, to „pengehuse", et i Stude og et i Hemmeshøj, to øde jorder på Vaarbymarken, og en skov „hos Eskildrup (Boslunde sogn) kan føde, naar Olden er, 30 Svin". Tienden gav 1648 årlig 5 pund hartkorn, halvt rug og byg. Gården i Stude gav 2 pund korn i landgilde, og den i Ormslev 1 pund, Vaarbyjorderne i 2 år 2 pund byg, det

tredie år intet, Vaarbyengene i Hemmeshøj mark gav 3 mk., et gadehus i Hemmeshøj 9½ sk., „en liden bolig" i Stude 12 sk.

Markbogen fra 1682 angiver som kirkens ejendom fire halve jorder på Vaarbymark, og matriklen af 1688 nævner 3 bønder i Vaarby, som lå til kirken, 5 bønder i Hemmeshøj må svare landgilde til kirken; i Erdrup ligger 1 gård og i Stude 1 gård og 2 husmænd til kirken.

Et regnskab fra 1757—58 over de 14 kirker, som lå under Antvorskov rytterdistrikt, viser, at Hemmeshøj kirke da havde en beholdning på ca. 1514 rdl., over dobbelt så meget som den kirke, der kom den nærmest. Af de forskellige indtægter skal her blot nævnes „Klokke-, Tavle- og Liig Penge" 3 rdl. 20 sk. „Stole-Stade Penge, Kirke Skat" gav kun 80 sk. Ingen „foræringer" er at melde om. Den samlede indtægt blev 1731 rdl. 16$^{1}/_{6}$ sk.

Af udgiftsposter skal nævnes enkelte. I brandhjælp (til andre kirker eller præstegårde) er kirken sluppet med 20½ sk., men har måttet yde over 43 rdl. i kongelige contributioner. Til „Belønninger, Skolehusenes Vedligeholdelse med videre" blev ydet ca. 75 rdl. Det summariske regnskab giver desværre ingen oplysning om, hvad der skjuler sig under udtrykket „belønninger", men man kan vist dristigt gå ud fra, at skolehusenes vedligeholdelse ikke har kostet meget — der anføres f. eks. for „Sancte Mikkels Skole i Stoer Waldbye" 4 rdl. årlig. For kirkens reparation blev der betalt 84 rdl., og kirkeværgernes „salarium" var 1 rdl., så det har ikke været noget særlig fedt „ben".

Kirkens samlede udgift var ca. 218 rdl., og da den ingen gæld havde, blev beholdningen over 1512 rdl., hvad der i betragtning af kirkens tidligere dårlige økonomiske forhold måtte kaldes for et fint resultat.

I året 1719 angives Hemmeshøj kirke at skulle svare i skat 20 tdr. 4 skpr. af dens tiende efter matriculeret hartkorn 252 tdr. 1 skp. Præstekaldets embedsbog (1838—81) oplyser, at da det ved et kirkesyn blev vedtaget, at kirkegården skulle udvides med 2 skpr. land mod sydsiden af den jord, der dels tilhørte anneksgården og dels kirkesangerens klokkervænge, blev agerjorden takseret til 600 rdl. pr. td. land, og jorden i vænget til 750 rdl. pr. td. land. I „Den Vest-Siellandske Avis" bekendtgøres, at Taarnholm hovedgård med bøndergårde og Hemmeshøj kirke, tilhørende grev Ahlefeld-Laurvigens opbudsbo stilles til bortsalg ved 3 offentlige autioner 20. maj, 3. juni, 19. juni 1835. Kirken overgik til selveje 8. maj 1911 — afløsningssummen var 17000 kr.

Sognepræster.

Forud for den i „Herredsbogen" og i Wibergs præstehistorie opførte præsterække kan nævnes endnu en præst, idet „Fr. I's danske Registranter" omtaler „Her *Inguar Olufszen*" som sognepræst til „Wimmensløff" i året 1532. Herredsbogen har: 1. *Knud Boesøn* var provst i Slagelse herred nogen rum tid for 100 år (siden). 2. *Hans Mortensen,* som var til 1544. 3. *Hans Hansen,* som ved døden er afgået 1596. 4. *Jørgen Jensen* (eller Hansen), som efter 10 års tjeneste blev removeret (afsat). I „Kancelliets Brevbøger" findes under 8. juli 1613 et brev fra Chr. IV til lensmand Ebbe Munk, hvori der står, at kongen har bragt i erfaring, at sognepræst Jørgen Jensen i lang tid har ført et meget uskikkeligt levned til stor forargelse for menigheden og andre, hvorfor Ebbe Munk har ladet ham tiltale, forfølge og endelig fået dom over ham, som henstiller hans straf til kongen. Da kongen som kristen øvrighed ikke bør lade sådanne grove laster, der er det ganske prædikeembede til foragt, passere ustraffet, befales det strengeligen Ebbe Munk at lade hr. Jørgen Jensen afsætte og forvise og sørge for, at der siden bliver kaldet en anden præst til sognene, som med hensyn til levned og lærdom er skikkelig til at forestå dem.

Efter dette „sorte får" i præsterækken kom *Søren Nielsen Flenstrup,* „som efter 11 Aars Tjeneste hensov i Herren" (1623). Nr. 6 var *Lauge Mogensen Crommerup* (1623—1640). Der findes i „Herredsbogen" en kopi af hans kaldsbrev, hvori kirkeværgerne Hans Andersen og Søren Pedersen i Vemmelev, Peder og Oluf Andersen i Hemmeshøj samt Dines Jensen i Forlev, Jens Michelsen i Ormslev og Michel Sørensen i Hemmeshøj „kiender for alle ved dette vort aabne Brev", at da Søren Nielsen er afgået ved døden, er antaget den „hæderlige og vellærde Karl Lauge Mogensen, som har studeret ved det høylovlig Københavns Universitet", til at være sognepræst. Han var i 1644 fadder til et af slotspræst Ebbe Jensen Bruns børn og gav i faddergave 1 rdl. og et stykke guld på 7½ mark.

Hans eftermand i embedet blev *Anders Madsen* (1640—1682). I „Kirkehistoriske Samlinger" findes gengivet følgende brev:

„Allernaadigste Herre og Konning!

Jeg fattige Mand haver for Ed. Kgl. Maj. paa det ydmygeligste og allerunderdanigste at andrage, hvorledes jeg, fast fremfor anden Præstemand af Fjenden betrænges udi Fjendens første Indfald ved megen Overlast er bleven af Fjenden skudt med en Pistolkugle, hvilken midt udi mit Rygben tørned (ikke endnu ved Lægers Middel er kunnet blive udtagen),

og da uden Livs Forhaabning med stor idelig Smerte maatte føres fra mit Hus, Lægen at søge, og derudover, som paa Landevejen imellem Korsør og Slagelse udi Vemmeløv boende, er næsten da førstegang fra al min Formue udi største Hast geraaden. Haver dog, efter Freden var sluttet, draget til tomme Huse, hvad ringe mig da øvrig kunde være, ved den Ruptur (ophævelse), Fjenden paa Freden gjorde, er jeg da som en, der først paa Strugged (strøget) boede, ganske paany udplyndret, af Gaarden forjaget, Husene forvisede og moxen nedbrudte, saa jeg haver mist Helbreden og Formues Middel, at jeg ved Godtfolks Hjælp i Fjendetiden er opholdt sørgelig, og haver nu ikke nogen Middel Gaarden iggen at reparere og opbygge. Er derfor paa det underdanigste af Ed. Kgl. Maj. Hylde og Naade ydmygelig begjærendes, at eftersom de tvende Kirker, jeg uværdig betjener, nemlig Vemmeløv og Hemmeshøj, have 500 Daler udi Behold, mig da de 3 Parter maatte naadigst forundes til Gaardens Reparation, efterdi samme Kirker behøve ikkun føje Hjælp til deres Brøstfældighed, og overflødigen med øvrige fjerde Part, hvad Mangel findes, forfærdiges kan. Og eftersom dette ikke kan forstrække til Gaardens Opbyggelse, som er meget ruineret, er jeg underdanigst anmodendes Ed. Kgl. Maj. vil mig en Rigsdaler af Eders Kirker her i Landet naadigst bevilge. Saadan kongelig Gunst og Almisse vil Gud visseligen Ed. Majestæt og det ganske kongelige Hus ved Jesum Christum rigeligen igen belønne.

Kjøbenhavn, d. 22. Juli 1660.

Ed. Kgl. Maj.s
underdanigste og ydmygeligste Tjener
Anders Madtzen."

Dette meget lange og ydmyge klagebrev fik af lensmand Hugo Lützow, Antvorskov, følgende påtegning: „Denne fattige Præst bor ret paa Landevejen og haver udstaaet megen stor Besværing foruden et Skud, som han fik af en svensk Rytter og maaske aldrig kommer tilpas igjen. Vilde Hs. Maj. naadigst unde hannem, da var det hannem en stor Naade, og Præstegaarden kunde komme noget paa Fod igjen."

Den arme præsts brev gav et grelt billede af svenskernes voldelige optræden under krigen, og kongen gjorde sig fortjent til noget af den belønning, Anders Madsen lover ham og hans hus, ved at tillade, at 200 rdl. af kirkernes beholdning måtte anvendes til præstegårdens reparation.

Wibergs præstehistorie angiver som nr. 8 i præsterækken *M. Rasmus Schnabel* (1692—1724). Han var provst over Slagelse herred og måtte i „krigsstyr" betale 25 rdl. i 1710 og 1711 og 80 rdl. i 1714. Han efter-

fulgtes af sin søn *Hans Rasmussen Schnabel* (1724—1730), og denne igen af *Henrik Herman Røeder* (1731—1738), over hvem der har været et epitafium i kirken. Så kom *Søren Pedersen Tuxen* (1738—1771). Om ham skriver Pontoppidan i „Danske Atlas“ følgende: „I Sacristiet et Epitafium over Provst og Sognepræst Søren Tuxen, som 1771 døde siddende i Skriftestolen i hans Alders 72. Aar, efter at han samme Dag havde forrettet Tjenesten i Annexet og i Vimmelhøy Kirkegaard kastet Jord paa tre Lig.“ I 1738 skrev Tuxen, at der ingen kapellan var, men Wiberg oplyser, at der var en Folkmar Stephansen Danchel (1751), som i 1759 blev sognekapellan i Emmerlev — har nok været Tuxens kapellan.

Den følgende præst, *Hans Georg Hansen Keutel* (1771—1773), havde en tid været hovmester på Holsteinborg og blev kaldet til embedet af enkegrevinde Holstein som curatrice for hendes søn, Heinrich von Holstein. *Andreas Severin Pedersen Balle* (1774—1794) efterlod sig 12 børn.*Michael Gottlieb Birckner* døde uden at være blevet indsat, hvorfor hans enke ingen pension fik. Han havde pådraget sig kancelliets unåde ved sin energiske kamp for trykkefriheden, og det har nok mere været denne omstændighed end den manglende indsættelse, som hans enke kom til at lide under. Hans grav findes på Korsør kirkegård. Nr. 16 i rækken var *Jacob Lemvigh* (1798—1826), som kom fra Slots Bjergby.

Hans efterfølger, *Peder Rahr Duus* (1818—26), var en ret kendt præst. Han havde været præst i Haarslev og var da tillige forstander for det institut, som lensgreve F. A. Holstein havde oprettet på „Fuirendal“ for fattige og forsømte børn. For landhusholdningsselskabet berejste Duus Sorø amt og udgav i 1840 „Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nuværende Tilstand“, (se første afsnit).

Efter Duus blev der kaldet en præst, som dog aldrig kom i embedet. Det var dr. theol. *Gerhard Peter Brammer,* som, inden han tiltrådte, blev kaldet til biskop over Lolland-Falsters stift — senere over Aarhus stift; han havde været præst og seminarieforstander i Snedsted. I eftermanden *Vilhelm Rothe* (1843—1876) fik Vemmelev-Hemmeshøj dog en præst med titel af „dr. theol.“ .Han havde været sognepræst i Hyllested og lektor ved Sorø akademi og var en ret selvstændig natur, som ikke var bange for at gå imod „lov og øvrighed“. Således undlod han at opfylde sin pligt til at døbe baptisters børn og gav for sin handlemåde et dogmatisk forsvar, som biskoppen dog ikke ville anerkende (kirkehist. saml. 3. r V b. s. 446). Fra 1870 havde han som kapellan *Th. Jakob Holm,* hvem han lønnede med 300 rdl. i årlig løn, kost, logi, lys, varme og vask i præstegården samt fri befordring på embedsrejser. Han havde råd dertil, for han havde efter sigende 8000 rdl. i årlig løn og kørte efter sigende til tider med firspand. Han havde noget sektvæsen at bekæmpe, men herom senere.

Rothes efterfølger blev *Gabriel Thomas Skat Rørdam Heiberg* (1877—1886). Han var provst for Slagelse herred og rejste fra Vemmelev for at blive andenpræst ved Roskilde domkirke. Derefter blev *Anton Gregers Harald Reimer* sognepræst 1887—1897. Han havde sammen med H. E. Søborg oprettet Københavns private seminarium 1860. Den følgende sognepræst, *Michael Cosmus Bornemann Nielsen* (1897—1909), var en af de mest kendte præster i embedet. Han havde været folketingsmand for Bogensekredsen (1892—1898), var folketingskandidat i Slagelse 1889, i Ruds-Vedby 1909 og i Frederikshavn 1910, censor ved lærereksamen 1895—1899 og 1909—24, provst for Slagelse herred 1906—1909. I ministeriet Zahle var han kultusminister fra 1909—1910 og ophævede som sådan det berygtede „mundkurvecirkulære“. Han blev 1911 præst ved „Det Harboeske Enkefruekloster“ i Kbhvn. — † 1930.

Jørgen Nissen (1909—21) var en jævn og bramfri præst med historiske interesser. Som sønderjyde valgte han at flytte til det genvundne land efter genforeningen og døde som præst i Gl. Haderslev 1923. Han efterfulgtes af *L. N. Lundby* (1920—27), der døde i embedet, og hans eftermand blev *Oluf Olsen* (1927—38), der rejste til København og blev præst ved „Grundtvigskirken“, han døde 1953. *Valdemar Nielsen* var sognepræst fra 1939—1946 og blev derefter præst ved Markuskirken i København. *Asger Schat-Kielberg* 1947—.

PRÆSTEEMBEDETS INDTÆGTER
PRÆSTEGÅRDEN

I „Stictsbogen“ oplyses 1567, at der til præstegården i alle tre vange kan sås 12 pund, og at der til embedet hører et „pengehus“. „Herredsbogen“ siger 1648, at der i en mark kan sås 3 pund hartkorn og 4 tdr. havre, i hver af de to andre marker 4 pund htk. og 5 tdr. havre. Årlig høbjergning er 12—13 læs, men der tilføjes: „Græsgangen er maver og skarp paa den bare Hede, saa ikke aleneste lidet Qvæg kand tillægges, men endogsaa til Husholdningen indkøbes skal aarligen baade Smør og Tælle. Skov til Præstegaarden er ingen, men Ildebrænde maa hentes 2 Miils Veys herfra og det dyer betalt.“ I 1856 skrives, at tørv er vanskeligt at få, og de må hentes 2—3 mil borte fra gården.

Tiendeindtægten formindskes ved, at 7 gårde er uden besiddere. Den ydes i skæppen og giver ca. ½ gang mere end kirken, undertiden dobbelt

så meget „derimellem, ligesom Gud den Almægtige giver Grøde og Frugt paa Jorden". Af anneksgården gives 1 pund rug, 2 pund byg og et lam. Dette er kaldets hele indtægt, „og naar Kornet slaar fejl, og Misvækst sker, er dette et fattigt Kald". Endelig tilføjer den gamle pastor Crommerup: „Alfar Landevej foraarsager ved Giest og Gangende baade fra Fristed til Fristed over Beltet stor Tynge og Besværing." Præstegården er blevet betragtet som et „herberg", hvor enhver kunne tage ind — vel som regel uden betaling. Fra Anders Madsen lød jo senere den samme klage.

Den næste indberetning om indtægterne gav Søren Tuxen i 1738. Han skrev, at tienden kunne beløbe sig til 232 tdr. byg og ansatte 1 tdr. byg til en mellemtakst a 5 mk. Hver gård svarede 2 skpr. boghvede, der blev omregnet til byg. Anneksgården gav 8 tdr. byg, 20 skpr. rug og 5 rdl. 2 mk. Kvægtiende havde der ikke i mands minde været ydet, men lammetienden var ca. 80 stkr. a 3 mk., 80 gæs a 10 sk., ca. 80 par høns a 8 sk. og 80 snese æg a 4 sk. — mensalgods fandtes ikke.

De tre højtidsofre satte Tuxen til 80 rdl., accidenser til 33 rdl. — „for Forlovelser ofres eller gives intet". Han opgiver kaldets samlede indtægt til 392 rdl. 2 mk. Af ost kan han ikke opgive en bestemt indtægt, da det var skik, at hver tiendeyder gav, hvad han fandt for godt. I 1762 skrev han dog, at ostetienden enten er et pund for hver td. hartkorn eller 2 sk. pr. pund. „Over alt hænger Kaldets Herlighed paa Kornskæppen," slutter Tuxen sin indberetning. I 1762 noterede han, hvorledes han (som Per Degn i „Erasmus Montanus") har forbedret sit embede, idet han har „bragt det dertil, at Folket uvægerlig betaler efter Kgl. allerhøjste Forordning Føl- og Kalve-Tienden, som de ellers tilforn formente som ganske ubilligt at skulle indberegnes i deres Korn-Tiende. End giver de og herefter som andre Steder noget for Trolovelsesforretning". Der findes ingen dokumenter, der skal følge kaldet, og ingen stiftelser, legater og donationer til fattigfolk eller anden gudelig brug.

I „Efterretninger om gejstlige Embeder" (1857) oplyser Hertz, at kirketienden er 536½ td. byg in natura og 38½ td. efter kapitelstakst. Anneksgården må nu svare 6 tdr. rug, 6 tdr. byg, 1 lam og 16 rdl. Kvægtiende betales i penge efter loven. Småredsel af hver gård: 1 levende gås, 1 skp. havre, 1 par kyllinger er ved privat overenskomst erstattet med 1 fdk. byg efter kapitelstakst. Offer og accidenser er nu 300 rdl. Endelig er der udbytte af 4 bankaktier, rente af 50 rdl. (stiftsmidler), 6—7 rdl. af herredets calente, og fra Taarnholm en refusion på ca. 17 rdl.

Som udgiftsposter opføres: skatter og bankrenter 150 rdl., communitetsafgift (til fattige studenters underhold) 40 rdl., ekspenser (pengeudgifter) 35 rdl., bygningsgæld 450 rdl. (i 1844 100 rdl.), indløsningssum 500 rdl.

Til de foran nævnte indtægter kom dog også præstegårdens avling. Den i 1576 nævnte Eskildstrup skov synes i 1648 at være lagt til embedet, for pastor Crommerup skriver: „En liden Skov er til Annex Kirke, i Boslunde Sogn, kaldes Hemmesøe Kirkeskov, derudi jeg intet endnu paa 25 Aars Tid nydt haver; taaler dog nu ikke meget at hugge udi."

Ved udskiftningen fik præstegården tildelt 80 tdr. land med 11 tdr. 5 skpr. htk. Pastor Lemvigh skriver i „Nye Stiftsbog" (1804), at halvdelen af jorderne er gode, resten sure og side. Af de dårlige er bortlejet 10 tdr. land, der grænser til Hemmeshøj skel, og her vil præsten, så snart det er muligt, lade opføre et hus, hvis beboere skal have opsigt med ledet, da Hemmeshøj mænd har deres møllevej over marken. Beboerne skal svare af hver td. land 3 rdl., vedligeholde de pågrænsende grøfter og betale husleje. Senere vil præsten søge at skaffe arvefæste på hus og jord.

I 1857 havde præstegården en besætning på 20 køer foruden ungkvæg og får. Byggen gav 10—12 fold og derover. Forpagtningsafgiften af det hele var 100 tdr. byg efter kapitelstakst, 87 tdr., forskellig husholdningsmad, 10 pund smør ugentlig, 10 potter mælk daglig og 166 rdl. årlig; præsten betalte skatter og afgifter. Forpagteren gør 50 høstdage. I 1863 deltes jorden, så 45 tdr. land „i firkant" skulle blive ved præstegården og ca. 37 tdr. land skulle bortforpagtes for 30—50 år i samlet bedrift.

Præstegårdsjorden blev solgt 1933, og de 7 statshuse, der blev bygget på den, får mere end „10—12" fold af deres udsæd.

I „Nye Stiftsbog" (1804) står, at anneksgården svarede i landgilde og tiende 3 tdr. 3 skpr. rug, 8 tdr. byg, 5 rdl. i hoveripenge og et landgildelam til 1 rdl. Den beboedes i 1801 af sognefoged og lægdsmand Hans Pedersen (40 år) og blev i 1861 solgt for 4225 rdl. Fæsteren hævdede, at denne sum efter hans og hans kones alder skulle nedsættes til ca. 2000 rdl.; men præsten holdt på, at en sådan nedsættelse kun kunne finde sted, hvis ejeren straks efter skødets udstedelse betaler renter af købesummen. Da fæsteren påstod, at han og hans kone for livstid skulle nyde godt af den fastsatte rentefrihed, forespurgte præsten de højere myndigheder, hvilken købesum der skulle stå i skødet. I protokollen er afsat plads til svaret, men dette mangler.

En ret almindelig forekommende udgift for en præst var enkepensionen. Fra Røeders tid var den 28 tdr. byg, 10 lam, 10 gæs, 10 par høns og 10 snese æg, 5 sletdalere af hvert højtidsoffer (1 sletdaler = 4 mk., 1 rdl. = 6 mk.). Pastor Keutel skrev (1772), at hvert lam blev beregnet i penge til 3 mk. 2 sk., men desuden betalte han ostepenge 1 rdl. 2 mk. til formandens enke. Der fandtes ingen enkebolig.

Et kort fra 1771 over Antvorskov distrikt viser, at den tidligere landevej delte Vemmelev i to dele, den sydligste var den største, og præstegården lå dengang også ved vejen, „ret på landevejen“, som Lützow skrev. I „Sjællands Stifts Degnehistorie“ skriver Anders Petersen, at præstegården brændte 26. maj 1762, ved at en karl affyrede en bøsse. Foruden præstegården brændte degneboligen, 6 gårde og 5 huse; et barn indebrændte, og to mennesker blev alvorlig forbrændt. En ny præstegård blev bygget, og om den skrev biskop Mynster i sin visitats 1839: „Præstegaarden ved Kongevejen gammel og simpel, dog ret taalelig. Haven, 7 skpr. land, ellers ikke mærkværdig.“ I 1849 skrev han: „Præstegaarden er blevet meget forbedret og forskønnet og afgiver nu en ret smuk og hyggelig Bolig.“ Hertz skrev i 1856, at den havde godt tømmer, men var skødesløst bygget. Pastor Rothe havde forbedret stuehuset med grundmurede vægge og gibsede lofter i alle værelser. Der var en god lysthave og en god urtehave (anlagt af Rothe) lige ved præstegaarden, men dårligt og utilstrækkeligt vand i brønden.

I embedsbogen (påbegyndt 1762) indførte Rothe i 1859: „Den 29de Mai om Morgenen Klok: mellem 2 og 3 opkom Ildløs, hvorved hele Vemmelev Præstegaard blev afbrændt. Ilden opkom i Taget paa en Udlænge, der vendte ud mod Vejen, hvori ingen havde Ærinde. Vi takke Gud, at ikke noget Menneske mistede Livet, og bøje os under hans Tugtelse. Kirkernes Bøger og Sognenes Regnskabsbøger blev reddede.“

Ved den forrige brand gik alle kirkens bøger til, så den ældste kaldsbog og kirkebog er fra 1762. Regnskaber fra 1631—99 findes i Landsarkivet og fra 1661—72 i Rigsarkivet.

Præstegårdens vestre avlslænge blev nedbrudt 1950, og de brugelige materialer, der var betalingen for nedbrydningen, blev af de to mænd, som udførte arbejdet, anvendt til et svinehus og en ladebygning. På den nedbrudte længes facadeplads opførtes en mur, og samtidig erstattedes den nordre længes stråtag med tegl.

SOGNEDEGNE — ENKESÆDE

Sognedegne.

Frantz Degn i Vemmelev nævnes i 1636, men den første degn, som Anders Petersen nævner i sin degnehistorie, er *Anders Jensen,* som var student som alle de følgende, og fik embedet ca. 1680. *Jacob Nielsen Møller* var degn fra 1707—26; han måtte i „Krigs-Styr“ betale 4 rdl. i 1710, 2 rdl. i 1711 og 6 rdl. i 1714 — nok en ret følelig udgift i forhold

til hans løn. Efterfølgeren, *Sander Jensen Sæbye* (1726—80), blev kaldet af biskop Worm. Degneboligen brændte 1762, og til dens genopførelse fik han den sædvanlige hjælp af kirken og 3 års skattefrihed for pension til Slagelse skole. Efter ham fulgte *Severin Christian Lindenblad* til 1804. Han var teologisk kandidat, havde været skoleholder forskellige steder og blev fra Skørpinge-Faardrup af grev Holstein kaldet til degn i Vemmelev, hvorfra han flere gange forgæves søgte præstekald; han døde som lærer og kirkesanger i Særslev 1831.

Degnens løn opgives i 1567 til indtægt af „degnestavnen“, hvori der årlig kan sås 4 skpr. korn. I 1648 skriver pastor Crommerup, at degnen til begge kirker er høreren i Korsør skole, men embedet bestrides af en substitut, der som sin løn opkræver 1 skp. byg af hver gård i sognene og deraf leverer høreren 4 pund (a 24 skpr.). Præsten skriver, at der „kand ikke deraf blive tilovers uden en føye Ting, 1 Td. Biug eller 1½, eftersom hver Mand vil være villig og rund med Maalet“. Alle de gårde, som ikke giver mad, må give substituten 1 sk. af hvert punds skyld. „For Seyerværket at stille og Klokkeriet haver Substituten af Hoved-Kirkernes Landgilde 1 Pd. Biug.“ Degneboligen er „et lidet ringe gadehus“, hvoraf der gives 1 dl. i årlig leje.

Kun i een af markerne har degnen jord, hvori der kan sås 3 tdr. korn — dog et fremskridt siden 1567. I Hemmeshøj sogn giver 7 gårde mad om julen: et brød og en „bøste“ flæsk (svinebov eller skinke) eller en halv gås, og disse madvarer må substituten selv beholde. „Ellers haver Substituten intet for sin Umage uden noget lidet Offer, og hvad Sognefolket ellers godvilligen give vil.“

Høreren har fået sin part uden arbejde, medens den stakkels substitut for at kunne føre en nogenlunde tilværelse har måttet løbe an på „villigheden“ og „rundheden“.

Provst Tuxen oplyser i sin indberetning, at der er en degnebolig med 5 skpr. htk. og to marker, som tilhører Vemmelev kirke, og hvoraf degnen svarer skat. Degnen opgiver sin indkomst til 110 rdl. Sander Sæbye opgav den i 1749 dog kun til 90 rdl. — hans enkes pension var 10 rdl. årlig. I Hans de Hofmans „fundationer“ (1762) står, at hørerne ved den latinske skole i Korsør var tillagt 10 tdr. byg af „Wimmeløv Degne Pension“, men denne indtægt blev senere henlagt til rektoren i Helsingør. I 1802 meddeler pastor Lemvigh, at der til degneboligen er omtrent 5 tdr. 3 skpr. „Saae-Land“, af hvilke 1 td. 1 skp. ligger på Vemmelev mark og 1 td. 2 skpr. på Forlev mark, 1 td. 4 skpr. på Ormslev mark og 1 td. 4 skpr. på Hemmeshøj mark. Desuden hører til embedet 2 mensalhuse (huse lagt til gejstlige personers indtægt), et i Vemmelev med 2 skpr. såland og et i Hemmeshøj, hvortil der kun er have.

Det har i sandhed været et splittet jordområde, degnen havde.

På Sander Sæbyes tid havde degneembedet en indtægt af 2 rdl. 4 mk. i årlig husleje af et hus (matr. nr. 41) i Vemmelev, og Sæbye androg Fr. V om, at det måtte blive til beboelse for hans hustru, hvis hun overlevede ham, mod at hun svarede til hans efterkommer i embedet 2 rdl. 4 mk. årlig. Kongen svarede, at da huset lå langt fra degneboligen, og degneenker blev husvilde efter mandens død og „næsten af alle forladte", tillades det, at huset bliver „et perpetueret (vedvarende) Enke-Huus for Degneenkerne der i Kaldet". Kongen stiller dog en række betingelser, hvoraf enkelte skal nævnes. Enken skal holde huset ved hævd, men ved ildsvåde skal degnen betale skaden, reparationer på grund af storm eller uvejr skal degnen betale halvdelen af, hvis de overstiger 2 rdl. Er der flere enker på kaldet, skal indflytning ske „efter tur".

Huset har været fri for indkvartering i forrige tider, men bønderne i Vemmelev har undertiden ved gennemmarch af krigsfolk bebyrdet det med indkvartering, hvilket ikke må ske i fremtiden.

Fra først af udlejedes huset til fordel for degnen, og senere for læreren og kirkesangeren i Vemmelev. I nogle år gik indtægten i skolekassen, men i 1832 resolverede skoledirektionen, at indtægten for de sidste 11 år skulle udbetales til den daværende lærer, Lars Hansen, som derefter selv udlejede huset med tilhørende have og vænge.

Senere gav enkesædet anledning til en langvarig proces, hvoraf der i Vemmelev skolekommissions protokol findes et udførligt referat, hvis væsentligste punkter gengives her.

I 1824 havde den daværende lejer af huset, Anders Eriksen, af skolekommissionen fået tilladelse til at afstå hus og vænge til sin søn, Jens Andersen, mod at denne opbyggede huset og aftrådte 4 fag til forældrene. Han skulle betale i husleje 20 mk. sølv ligesom faderen, der skulle have det halve vænge. I en lejekontrakt af 1826 blev der ikke indsat nogen bestemmelse om de 4 fag hus til faderen, der var død samme år, men J. A. havde opbygget 5 fag hus ved den østlige ende til en beboelse, hvis lejere måtte betale leje til lærer Hansen, der døde 1852 og var fader til den i sagen indstævnte forhenværende lærer Hansen, Hulby.

Der forelå et skøde fra 1835, hvori Jens A. ved sin underskrift („med paaholden Pen") overdrager til lærer L. Hansen „det jordløse Hus, som hidtil har tilhørt mig, og som er beliggende i Vemmelev By, bestaaende af 5 Fag og af mig opbygget til det saakaldte Mensalhus, som tilhører Kirkesangerembedet, for en Købesum af 31 rdl. 4 mk. Sølv". L. Hansens arvinger overdrog huset til sønnen Ole Ludvig Hansen, der betalte læreren 10 kr. årlig (før processen begyndte, var rdl. afløst af kr.).

Efter O. L. Hansens død blev boet registreret af sognefogeden, der

tilføjede en bemærkning om, at huset stod på fremmed grund og derfor kun kunne takseres til nedbrydning til 25 rdl. Da skiftet sluttede 20. decbr. 1864, blev boet overladt til indstævnte, som havde betalt begravelsen og en huslejerestance på 20 kr.

Huset var med tiden blevet meget brøstfældigt og ønskedes nedbrudt, hvorfor læreren opsagde lejeren, urmager Hans Jacobsen, til fraflytning 1. maj 1882, men L. Hansen nægtede at respektere opsigelsen. Sognerådet fik fri proces ved Korsør byret og krævede L. H. til at nedrive og bortføre de 5 fag hus, fratræde besiddelsen af hus og have og betale erstatning.

Byretsdommen gik imod sognerådet, som appellerede til overretten, hvor begge parter havde fri proces. L. Hansen hævdede, at arealet var gadejord, mens sognerådet påstod, at det hørte til matr. nr. 41, og L. H. har ikke bevist at have ejendomsret til den. Skødet fra 1835, der aldrig blev tinglæst, og hvor både udsteders og vidners underskrift er skrevet med hans faders håndskrift, giver intet bevis for hans påståede ejendomsret.

Overrettens dom, der faldt 11. juni 1888, var i sognerådets favør. L. Hansen blev dømt til at ryddeliggøre og fraflytte ejendommen, en dagmulkt af 5 kr., hvis dommen ikke efterfølges, og erstatning.

Sejren gjorde tilsyneladende sognerådet forhandlingsvillig, for 1. september 1888 enedes det med fhv. lærer Hansen om, at de 5 fag hus blev overdraget til sognerådet, som til gengæld frafaldt hvert krav på erstatning for afsavn af hus og have.

I 1914 androg lærer H. Larsen om, at enkesædet blev bortsolgt til fordel for embedet, da det var meget brøstfældigt. Sognerådet bifaldt, og amtsrådet gjorde det samme i 1915 med den bemærkning, at læreren af renten kun måtte få et beløb, der svarede til 2 rdl. 4 mk., såfremt der fandtes en enke efter en i førstelærerembedet død eller afskediget lærer.

Også ministeriet bifaldt planen, og i 1915 købte gdr. Peter Nielsen, Vemmelev, enkesædet for 1000 kr., hvoraf renten, 40 kr., tilfalder førstelæreren med ovennævnte forbehold. I 1916 blev huset nedrevet, og dermed gik enkesædet „over i historien". Sander Sæbye havde nok aldrig tænkt sig den mulighed, at det skulle give anledning til så stor en „historie".

SKOLEVÆSEN

Det er tvivlsomt, om der har været et særligt skolehus i Vemmelev, før Fr. IV i 1721 lod opføre en „kongelig skole“ eller „rytterskole“, som en sådan skole senere populært blev kaldt, fordi den lå på et „ryttergods“. Hverken stiftsbogen fra 1567 eller herredsbogen fra 1648 giver noget fingerpeg. I Tuxens indberetning fra 1735 står: „Her er et ordentligt Skolehus, bygt af Kongen“, — altså ovennævnte, der kostede 550—600 rdl.

Indtil 1816 søgtes denne skole af alle skolepligtige børn i pastoratet med undtagelse af dem fra Erdrup, som søgte skolen i Lundforlund. Ved en visitats i 1799 skrev provst Plum: „Mangel paa Skoler og duelige Skolelærere lægger endnu her de største Hindringer i Vejen for Ungdommens Oplysning“. I 1801 skrev han: „Skade, at der endnu ingen Lejlighed er til at faa Skolevæsenet forbedret i disse to talrige Menigheder“.

Om det er provstens hjertesuk eller den bitre nødvendighed, der endelig hidførte en ændring, kan ikke siges, men i Vemmelev skoles embedsbog står: „Fra 1816 kun Vemmelev Sogn og Vaarbymark af Hemmeshøj Sogn, da der oprettedes en Interims-Skole (foreløbig) for Hemmeshøj Sogn“. Der blev foreslået den forandring, at 7 gårde, 2 boelssteder og 12 huse af Ormslev blev taget fra og lagt til Hulby skole, mens Vaarbymark med undtagelse af Niels Jensens gård blev lagt til.

Efter den endelige plan af 20. juni 1824 kom distriktet til at omfatte 17 gårde, 3 bolssteder, 9 huse med og 8 uden jord, samt møllegården i Vemmelev, 15 gårde, 1 bolssted, 11 huse med og 4 uden jord i Forlev, 12 gårde (8 i byen, 4 udflyttede), 1 halvgård, 3 bolssteder og 16 huse i Ormslev, 1 gård og 3 huse i Vaarbymark, ialt omfattende ca. 350 tdr. htk., 100—110 familier med 90—100 skolepligtige børn (i 1839 var der 79, og i 1849 var antallet 125).

I anledning af vakance skrev førstelærer Kornbeck i 1860: „Boligen er beqvem og nylig opført af Grundmur.“ Det var en tilbygning til Fr. IV's gamle skole, som tiden havde nødvendiggjort. Den blev brugt, indtil der i 1908—09 blev bygget en stor smuk skolebygning, der allerede er for lille, så en udvidelse skal foretages.

Skoleplanen af 1824 siger: „Hermed bortfalder alle Bestemmelser efter den Antvorskovske Skoleplan. Indbyrdes Undervisning er her allerede indført og bør fremdeles vedblive, da Antallet af de skolepligtige Børn vilde gøre Undervisningen vanskelig og mindre frugtbringende efter den ældre Lærermaade.“

Sogneforstanderskabet androg i 1849 om, at der måtte ske en indskrænkning af de for mange og for lange ferier, men fik afslag under henvisning til anordningen af 29. juli 1814.

I 1850 kom der en ny skoleplan, hvori der findes denne ret mærkelige vending: „Med øverste Klasse gennemgaas et af Evangelierne i *Modersmaalet*“ (mon Vemmelev skolebørn heller har kunnet andre sprog?). Om regning siges, at den skal „fremføres i det mindste til Husholdningseksempler“ — her forstås vel praktisk regning. Planen er så moderne, at den omfatter undervisning i naturhistorie, som dog skal indskrænkes til fortællende beskrivelse af nogle af de vigtigste pattedyr, fugle og fisk og til planter, som findes og dyrkes i landet. „Gjenstandene meddeles dem mundtligt og oplyses med gode Billeder.“ Desuden skal børnene gives et kort begreb af jordbundslæren „med Angivelse af Gødningsmidlerne og disses Virkning, samt Luftens og Regnens Indflydelse paa Jorden“ — altså „landbrugsskoleundervisning“ i mindre stil.

Det er interessant at se den omsorg, planen viser sang, et fag, der i fortidens skoler vist tit blev tilsidesat. Der står: „Sangundervisning, helst i flerstemmig Sang, gives til de Børn, der har Stemme. Der synges foruden Salmer ogsaa smukke danske Folkesange. Sangundervisning gives de to ældste Klasser 2 Timer ugentlig uden for Skoletiden.“ Man kan vel gå ud fra, at der også er blevet sunget *i* skoletiden, da ellers de to yngste klasser er blevet stedmoderligt behandlet. Planen siger videre: „For at vinde tid vil det være nødvendigt, at den Frihed for Undervisningen, Skolelæreren hidtil har haft Lørdag Eftermiddag, herefter bortfalder. Man ønsker det derfor paalagt Andenlæreren, at han — hvis dette bliver Tilfældet — skal besørge Gudstjenesten skiftevis med Førstelæreren.“ Endelig slår planen fast, at børn kan udskrives af skolen til konfirmation også uden at have gennemgået øverste klasse.

I 1861 androg pastor Rothe om at måtte afstå et stykke af sognekaldets jord til kommunen uden vederlag til anlæggelse af en gymnastikplads. Dette tillades på den betingelse, at sognepræsten udstedte lovformeligt skøde til kommunen, der skulle bære alle overdragsomkostningen. I 1891 fik Vemmelev skole „en Springemaskine og et Ligegangsbræt.“

Lærerlønnen ved skolen var oprindelig: 24 rdl., 3 læs brænde af kongens skove, 1 lispund hø og et lpd. halm af hver td. htk. og græsning på fælleden til 2 køer og 6 får. Jordløse husmænd skulle gøre ham 2 dages arbejde om året eller betale 4 sk., hvis de havde børn i skole. Der måtte ikke kræves skolepenge, men der skulle betales 2 sk. om ugen til skrivematerialer for de børn, der lærte at skrive.

I skoleplanen af 1824 sættes lønnen til 6 tdr. rug og 10 tdr. byg efter

kapitelstakst eller andre præstationer som er lig med dette beløb, desuden jord, fourage og brændsel efter anordningen. Til bestridelse af denne løn haves af distriktet uden ligning: 49 tdr. 6¼ skp. byg, 54 stkr. brød, 15½ snese æg, 16 stkr. halve svinehoveder, nogle „sulepenge" o. s. v. Offer og accidenser anslås til 40 rbdl. sølv. Alt dette er tilstrækkeligt til, at de 24 rbdl. og husmandspengene kan bortfalde.

Kirkesangeren i Vemmelev skal fremtidig udrede degneembedets afgift til Slagelse lærde skole, og provstebrevets besørgelse må påhvile ham. Endelig skal han til kirkesangeren i Hemmeshøj udrede 12 rbdl. årlig.

I en længere specifikation over lærerlønnen er de forskellige naturalydelser omregnet til byg og rug; de 54 brød a 10 pund sættes til 2 tdr. 2 skpr. rug, 16 snese æg a 6 sk. beregnes til byg a 3 rbdl. pr. td., 8 svinehoveder a 40 sk. sølv er lig med 1 td. $^8/_9$ skp. byg. Ialt opgives indtægten til 2 tdr. 2 skpr. rug og 79 tdr. 5¼ skp. byg, men fra denne går forskellige afgifter, og der bliver 64 tdr. 5¼ skp. til rest. Hertil kommer indtægten af jorden, 6 tdr. land, fourage (313 lpd. hø og 313 lpd. halm) og brændsel (3 favne brænde a 2 rbdl. og 15 læs tørv).

Efter en del beboeres ønske androg sogneforstanderskabet i 1853 om en ændring i førstelærerens lønning, og ministeriet udtaler i sit svar, at de gamle degneindtægter skal udredes på samme måde som hidtil, at brødene stadig må beregnes til 10 pund, at udparcellerede gårde skal yde, hvad der blev vedtaget ved udstykningen, at læreren kun har ret til 128 lpd. hø og 192 lpd. halm, og endelig, at da Vemmelev sogn nu må lønne to lærere, skal de 12 rbdl. til kirkesangeren i Hemmeshøj for fremtiden indbetales i Vemmelev skolekasse som bidrag til andenlærerens lønning. og læreren i Hemmeshøj skal have erstatning ved ligning på dette sogn.

I 1860 opgiver lærer Kornbeck lønnen til ca. 33½ td. byg efter kapitelstakst, kirkebylærerløn 10 rdl., offer og accidenser 132 rdl., refusion fra „Taarnholm" ca. 5½ rdl., del af skolepenge 37 rdl. 3 mk., 18 læs tørv og 3 favne brænde, refusion 12 rdl. — jordlodden, 8 tdr. land, har i de senere år været bortforpagtet for 18 tdr. byg. Ministeriet satte den i 1866 opgivne indtægt på 827 rdl. ned til 815 rdl. Reguleringssummen var i 1886 på 2085 kr., men blev i 1896 af ministeriet sat til 1640 kr. — en alvorlig „nedskæring".

På grund af elevantallet blev der i 1849 ansat en andenlærer til at undervise de to nederste klasser. Hans løn blev sat til 200 rbdl., lejlighed til ham i en tilbygning til skolebygningen og brændsel til eget og den ene skolestues brug. Ministeriet satte i 1866 hans løn til 273 rdl.

At lønnen til andenlæreren i Vemmelev skulle lignes på hele pastoratet, var man ikke tilfreds med i Hemmeshøj, og nogle beboere klagede derover, idet de mente, at udgiften alene burde hvile på Vemmelev sogn.

Hertil svarer ministeriet, at det i planen af 1824 stod, at skolevæsenets udgifter skulle lignes på hele pastoratet, men hvert sogn havde hidtil betalt for sig. Det kan bifaldes, at det fremdeles sker, men da Vemmelev sogn har deltaget i tilbagebetalingen af et lån på 1000 rdl. til opførelse af en skolebygning i Hemmeshøj, findes det rimeligt, at Hemmeshøj sogn deltager i tilbagebetalingen af de 500 rdl. til udvidelse af Vemmelev skolebygning. Til gengæld skal Hemmeshøj sogn så ikke betale til lønningen af andenlæreren i Vemmelev.

Pastor Duus oplyser 1840, at udgifterne til skolevæsenet efter fem års gennemsnit er 600 rdl. årlig.

Allerede i 1784 ønskede Hemmeshøj sogn at få sin egen skole, og i 1807 blev andragendet fornyet, men uden resultat.

Hemmeshøj skole holdtes fra 1816—1828 i „en slet Lejebolig" i Hemmeshøj by, tilhørende selvejer Jens Jensen, som ifl. skolekassens regnskab fik 16 rdl. i leje i året 1827—28.

Den 17. april 1828 blev der på Slagelse rådhus afholdt licitation over opførelsen af en skolebygning i Hemmeshøj sogn efter fremlagt tegning og overslag. Skolebygningen blev på ti fag, 25 alen lang og 12 alen bred og rummede både beboelse og skolestue, og først i 1859 byggedes en særlig beboelsesbygning, der stod til 1924, medens skolebygningen blev erstattet 1905 med den nuværende (7700 kr.). I 1943 opførtes en ny stor bygning, der rummer gymnastiksal, sløjdlokale, skolekøkken og sognebiblioteket.

Grunden, hvorpå skolen byggedes, blev købt af Karen Christensdatter, enke efter gmd. Andreas Larsen, Stude, og betalt med 250 rbdl. sølv + ca. 38 rdl. i salgsomkostninger. Conditionerne findes i sognets arkiv; et tillæg til dem forlangte, at der skulle være en kampestensgrund, 2 alen dybt i jorden under bagerovnen, som skal være under fyrstedet. Der sættes en dagmulkt på 2 rdl. for hver overskridende dag for afleveringen.

Det samlede overslag lød på 810 rdl. for skolebygningen og 160 rdl. for udhuset. Tømrer og hjulmand Jens Jacobsen, Pedersborg, og „kældermand" Niels Nielsen, Slagelse, fik tilslag for 977 rdl., men skoledirektionen fandt ikke den stillede kaution betryggende og indstillede, at købmand Smith, Korsør, fik overdraget at opføre skolen for 970 rdl., „da man er overbevist om, at han baade kan og vil lade Arbejdet udføre paa bedste Maade og stille en paalidelig og sikker Selvskyldnerkaution". Det skete, og den 29. september 1828 overtog skolekommissionen efter afholdt syn den ny skole.

Som underskriver af conditionerne står pastor Duus, på skolepatronens vegne forvalter Mortensen, „Taarnholm", og som skoleforstandere Morten Hansen, Jens Jensen („med ført Pen") og Rasmus Pedersen („med

Hemmeshøj gamle skole

paaholdt Pen") — en lille forskel på de to sidstnævnte skoleforstanderes dygtighed i den svære skrivekunst.

Til bestridelse af udgifterne ved opførelsen af skolebygningen låntes i amtets skolelærer-hjælpekasse 837 rdl. 14 sk. sølv eller sedler og tegn — „tegn" var skillemønter af kobber, som rigsbanken udstedte i 1813 (6 og 12 sk.), 1814 (16 sk.) og 1815 (2, 3, 4 sk.). Regnskabet for 1833 viser en beholdning på ca. 14 rdl., hos skoledistriktets beboere er opkrævet omtr. 54 rdl., og Vemmelev sogns andel i renter og afdrag af lånet til skolebygningen er ca. 72 rdl., bekostning ved indkøb af jordlod ca. 23 rdl. Udgiften var ca. 244 rdl., bl. a. 24 rdl. for 4 favne brænde og „Leje af en Kakkelovn (hos Niels Jensen, Stude Mark) til Skolelæreren" 1 rdl. — det var dengang.

En liste fra 1833 over de afgiftspligtige til Hemmeshøj skoledistrikt opgiver navnene på 1 selvejer, Jens Jensen, der har 9 tdr. 7 skpr. 1 fdk. $2^5/_{10}$ album htk., 12 gårdmænd, der med et par undtagelser har 8 tdr. 7 skpr. 3 fdk. $1^5/_{10}$ album, Vaarbygaarden har 11 tdr. 7 skpr. 1 fdk. 1 alb., 13 husmænd, hvoraf Henrik Martinsen tillige er smed, 1 aftægtsmand med 1 fdk. 1 album htk.; husmændenes htk. svinger mellem godt 4 skpr. og godt 1 td.

I Stude er ikke mindre end 6 selvejere, 2 gårdmænd, 2 fæstere, 8 bolsmænd, hvoraf den ene tillige er væver, og 3 husmænd. Hartkornet svinger fra 12 tdr. (Anders Larsens enke) til 2 tdr. 4 skpr. for gårdmændenes vedkommende og for bolsmændene fra 2 tdr. 4 skpr. til 1 td., husmændene fra 5 skpr. til 2 fdk. I Erdrup er 7 gårdmænd med ca. 8 tdr. htk. hver, 1 bolsmand, 5 husmænd med hver 2 skpr. htk.

Nu havde Hemmeshøj sogn fået sin særlige skole, hvad der nok har været tilfredshed med dengang, men i 1890 henstillede gdr. Anders Christensen, Erdrup, sammen med flere beboere til sognerådet, at den nu gamle skole blev solgt, og at der i stedet for opførtes to nye skoler, en i Hemmeshøj by og en i skellet mellem Erdrup og Stude. Hertil svarede sognerådet, at vel var skolen en gammel bygning, men dog ikke trængende til ombygning, og man anså det for uforsvarligt at bebyrde kommunens beboere med så stor en udgift, når der ingen særlig trang var dertil. En skole i skellet var allerede forslået i 1807.

Lærerlønnen var i 1856 sat til: 23 tdr. = 102 rdl. 6 sk., godtgørelse for offer og accidenser 44 rdl. 2 mk. (afkortning ifl. skoleplanen), brændsel 30 rdl., fourage 30 rdl., julerente (omsat til 5 tdr. byg) 22 rdl. 1 mk. 2 sk., refusion fra skolekassen 12 rdl., offer og accidenser 120 rdl., kirkesangerløn 10 rdl., 32 brød 8 rdl., bolig og have 60 rdl., jordlod 90 rdl. — dertil kom skolepenge for 112 børn samt godtgørelse for klokkeringning.

I 1866 fastsatte ministeriet reguleringssummen for førstelæreren til 635 rdl. og for andenlæreren til 262 rdl. — der hvilede på embedet en pension af 5 rdl. — af legatrenter eller særlige pengeindtægter havde skolen 17 rbdl. 57 sk.

Børneantallet 71 i 1839, i 1849 var det 96 og 112 i 1856.

I sin bog „Slagelse Herreds Skolehistorie 1721—1830" nævner Johs. C. Jessen som den første kendte skoleholder i Vemmelev Peter Hegelund, som i 1737 på grund af sygdom måtte forlade embedet. Efter ham kom Peter Bischoff, der var student og rejste 1745 for at blive degn i Sønderup-Nordrup. Han efterfulgtes af Andreas Motzfeldt, der også var student. Ved en visitats 1749 blev han rost for sit arbejde med børnene. Johan Marse, stud., rejste fra embedet 1762, i hvilket år han blev degn i Marvede. Jens Aagaard, stud., virkede kun en ganske kort tid ligesom Peter Breum, der var skoleholder til 1765. Nu vendte Jens Aagaard tilbage til sit tidligere embede og bestred det til 1772. Når biskop Harboe efter en visitats i Vemmelev 19. juli 1766 kunne skrive, at børn og ungdom fra begge sogne i stor mængde var mødt frem i kirken og viste „en dejlig Kundskab, der vidnede om den flid, hvormed Undervisningen var drevet", så må Aagaard nok også have følt, at en del af biskoppens ros kunne tilfalde ham.

Efter Aagaard fulgte Niels Jensen Fjeldgaard, der flyttede til Tjæreby 1777, og nu gik man bort fra de „studerede" skoleholdere og ansatte skrædder Andreas Jørgensen som skoleholder i Vemmelev. Han betegnes

i folketællingslisten af 1787 som ugift, men i den fra 1801 som gift og 52 år. Biskop Balle skrev i 1784, at både børn og voksne ved visitatsen i almindelighed svarede „til fornøjelse, og nogle viste sig rosværdigen", og fem år efter er han endnu mere tilfreds og skriver: „Her mærkedes en tiltagende Forbedring. Ikke faa svarede med Færdighed og god Forstand. Hos Menigheden befandtes Kundskaben antagelig." Han var også tilfreds med skolebørnenes fremgang; de kunne „skikkeligt" gøre rede for børnelærdommen, ikke uden eftertanke. „Men i Boglæsning behøves nogen større Færdighed."

Efter visitatsen 1796 udtalte biskoppen sig rosende om menigheden, som svarede „meget fermt med god forstand", og mange — selv blandt de ældre — kunne gøre rede af lærebogen, kendte den bibelske historie og flere smukke salmer. I skolen var der også god fremgang hos de flittige børn, og boglæsningen var nu god. Knap så godt lyder det i 1802, hvor biskoppen skriver: „En stor Mængde var forsamlet; deriblandt svarede mange saa vel, baade med Indsigt og Færdighed efter Lærebog og Cathecismus, at jeg kunde og burde tillægge dem Berømmelse. De sidst konfirmerede have fortrinsvis udmærket sig. Men en stor Del udviste derimod, at denne Kundskab ikke er blevet udvidet ved fortsat Øvelse, og adskillige var helt svage. Imidlertid var Boglæsningen for det meste ret god. Man havde ogsaa lært Salmer, og nogle vidste af den bibelske Historie."

Alt i alt synes Andreas Jørgensen at have klaret sig nogenlunde til biskoppens tilfredshed, men efter hvad Johs. C. Jessen meddeler i sin skolehistorie, var provst Plum meget utilfreds med A. J., hvem han betegnede som en af herredets mest forsømmelige lærere, der næppe evnede at bruge nød- og hjælpebogen. Som svar på dette beklagede A. J. sig 1803 til biskoppen over, at Plum forlangte, at han skulle lære børnene at skrive og regne; det sidste kan han ikke og er nu for gammel til at lære det; det blev heller ikke krævet af ham, da han blev antaget. Provsten forlanger af ham, at han ikke noget øjeblik må forlade skolestuen, men uden arbejde kan han ikke få sin sæd høstet.

I et gensvar hævder Plum, at man ikke kan fritage A. J. for at lære børnene at skrive og regne eller for at være til stede i undervisningstiden. Når Plum uanmeldt besøgte skolen, traf han ham aldrig i skolen. Da A. J. har nogen formue og godt kan ernære sig ved skrædderhåndværket, er der ingen grund til medlidenhed. — De to parter har åbenbart ikke været „hjertensvenner".

Andreas Jørgensen afgik 1805 og efterfulgtes af den af Jessen nævnte islænder Poul Arngrimsen, som i 1820 blev optaget i Slagelse hospital; det er vel ham, hvem det skyldes, at biskop Münter efter en visitats i

1811 kunne skrive, at der i Vemmelev kirke var mødt „en meget talrig og ypperlig oplyst Ungdom".

Nu fik Vemmelev skole en eksamineret lærer i Lars Hansen, som virkede i embedet fra 1820—1852. Den mere kritiske biskop J. P. Mynster skrev i 1839, at L. H. skal have været meget forsømmelig, men skolen hæver sig dog noget igen; han katekiserer temmelig godt. Resultaterne var dog ikke strålende; øverste klasse fik i læsning og skrivning tg, i religion og regning g?, indbyrdes undervisning tg, men i gymnastik mg. I 1849 lyder det: „Lars Hansen, 56 Aar, er nu meget flittig og duelig, katechiserer godt. Læsning ug, Skrivning g, Religion mg×, Retskrivning mg, indbydes undervisning mg?."

Lars Hansen måtte i krigsskat betale 1 rdl. 80 sk. i 1848—50.

Efter ham fulgte P. Rønne, der var cand. theol. og senere blev præst i Sønderup, 1852—59, S. Kornbeck 1861—93, H. Larsen 1894—1922 og Chr. Knudsen 1922—.

Af andenlærere kan nævnes en lang række, der dog først begynder med året 1849 og savner årstal for de første fem. Høegh (betalte 61 sk. i krigsskat 1848—50), Tinghuus, Nielsen, Halskov, Askegaard, H. Larsen 1891—1894, K. J. Møller 1894—1895 (el. 96), N. P. Ditlevsen 1896—1901, Niels P. Pedersen 1902—1905, Th. Lauridsen 1905—1908, Rasmus Andersen 1908—1912, Alfred Jensen 1912—1921, Uffe Brøns 1922—1923, Johs. Larsen 1923—1930, Harry Olsen 1931—1933, Ejgil Agerlin Hansen 1933—1943, Arne Sørensen 1943—1948, Mogens Jensen 1949—, Ejgil Hovaldt Nielsen 1953—. Som lærerinder: K. A. Hjerrild 1944—47, Karen Rolighed Jensen 1948—, Karen Nielsen 1949—53, Astrid Westergaard 1950—, Ane Lise Hovaldt Nielsen 1950—.

Den første lærer i Hemmeshøj skole var Hans Rasmussen, som havde været lærer ved „interimsskolen" fra 1814—28. Om ham skrev biskop Mynster i sin visitatsbog (1839): „Læreren, Hans Rasmussen, 46 Aar, Sem. fra Brøndbyvester, men eksamineret paa Jonstrup, har været saa svag, at han har havt Hjælpelærer, men kan nu selv forestaa Skolen. Han er langsom, men ellers ikke uduelig; dog synes han efter de epileptiske Anfald, han har havt, at have beholdt noget Fiantet, og øverste Classe var ringere end nederste. Øverste Cl. Læsse tg, Skr. tg×, Rel. mg, Hovedregning slet, syntes aldeles uøvet. Indb. Und. g, Gymnastik mg."

Ved visitatsen i 1849: „Børnene kom til Vemmeløv. Skolehuset skal være meget godt. 96 Børn. Læreren Vilhelm August Gørling, 43 Aar, Student og Privatist fra Snedsted, er en brav og ordentlig Mand, som katechiserer ret godt. Læsn. mg, Skr. g, Rel. mg, men skraalende, Regn. mg×, Retskr. g?, Indb. Und. mg. Gymnastik ikke prøvet formedelst Regnvejr."

L. S. Kornbeck (1852—60) flyttede til Vemmelev som lærer; han var kendt som en meget ivrig jæger. J. Nielsen (1860—1868) døde som lærer i Kvislemark. C. C. Arleth (1868—77). H. K. L. Appel (1877—1907) var sønderjyde og som „edsnægter“ rejst til kongeriget. N. P. Larsen 1907—1938. H. Nygaard Christensen 1939—.

Fra 1858 var der andenlærer ved skolen, og i skolen indrettedes to klasseværelser med mellemliggende bolig til andenlæreren. J. Nielsen (1858—60, derefter 1. lærer). Arleth (1860—1868, derefter 1. lærer). A. J. K. Michelsen (1868—75), der som lærer i Sludstrup gjorde sit navn kendt ved at fremelske roesorten „Sludstrup Barres“. Appel (1875—77, derefter 1. lærer). Lærerinde A. J. K. Michelsen (fru Appel) virkede fra 1878—84. L. P. Rasmussen (1884—89). Jens Petersen (1889—94). M. Holm (1894—95). N. P. Larsen (1895—1901, senere 1. lærer). C. Ungermann (1901—04). Fritz Jacobsen (1905—07). J. Christiansen (1907—1910). Gudrun Stendal (1910—1948), Karen Nielsen (1948—1949), forskellige vikarer (1949—1950), Petrea Navntoft (1950—).

Fra den lange række af provstevisitatser (den første fra 1772) kan i embedsbogen findes udtalelser som „god Kundskab“, „smuk Kundskab“, „virkelig Kundskab udi deres Christendom“, „baade confirmerede og uconfirmerede svarede til Fornøjelse“. Fr. Plum skrev 1795, at der var „Aarsag til at rose disse Sognes Fremgang“. I 1797 var forsamlingen „kun liden“, og året efter var kun meget få mødt, og de kunne næsten ikke prøves i andet end indenadslæsning, hvori de dog var nogenlunde øvet. Bedre var det ved visitatsen i 1801, hvor nogle af de mødte viste god kundskab, og alle var øvede i at læse i bog.

Alt i alt giver både bispe- og provstevisitatser indtryk af, at oplysningen i de to sogne dengang var ret tilfredsstillende efter tidens krav.

Biskop Mynster var ved sine visitatser, 1839 og 1849, ret hård mod præsterne Duus og Rothe. Om den første skriver han: „Duus prædikede over Matth. 22, 37—40: Kierlighed til Gud og Næsten det bedste Middel til at opnaa den sande Lykke, som bestaaer i Forstands Oplysning, Hiertets Forædling og Pligters Opfyldelse“. Søvnigt tænkt og foredraget; nogle faa Rester af fordums Veltalenhed, ingen Spor af kristelig Indsigt eller Følelse. Han katechiserede ganske i Søvne. Ungdommen derimod svarede godt, og viiste Opmærksomhed og Eftertanke.“

Ved visitatsen i 1849 prædikede dr. Rothe over Luk. 14, 12—15 og fik følgende skudsmål af Mynster: „Den upassende Tekst blev dreiet til „Kristi Kierlighed er Grunden til vor Salighed“. En Slags Homilie ɔ: en Vrøvl af løse pietistiske Tanker i et jævnt Sprog og et frit, men monotont Foredrag. Katechisationen ret god. En talrig Menighed, og Ungdommen svarede særdeles godt, næsten med for meget Liv men dog med god Eftertanke.“

Det skal dog bemærkes, at den karakteristik, som Mynster nedskrev i præstekaldenes „liber daticus“ ofte var langt mildere end den, han nedskrev i sin private optegnelsesbog.

Friskoler og pogeskoler.

I anledning af Forlev friskoles 75 års jubilæum skrev skolens lærer, A. Ankerstrøm, en artikel i „Sorø Amtstidende“ (30. maj 1939), som ikke i sin helhed kan gengives her, men fra hvilken nogle hovedpunkter skal meddeles.

Forlev friskole blev oprettet af de tre tilflyttede langelandske brødre Jørgen, Frederik og Lars Rasmussen, Forlev, sammen med den blinde lægprædikant Jens Dyrholm. Den begyndte 1. maj 1864 i en stue, der blev stillet til rådighed af Niels Hansen, og den havde i det første halve år kun 5—6 elever, men antallet voksede snart til 15—20, og skolen blev flyttet til et hus i Forlev. Den første lærer — eller rettere de første lærere — var Kristen Hansen, Forlev, der var dimitteret som lærer fra Blaagaards seminarium 1863, og hans ven Lars Sørensen.

I 1870 nåede friskolen et elevantal på 30—40, og Lars Sørensen, som var svagelig, måtte holde hjælpelærer. Friskolekredsen ansøgte i 1874 om kommunetilskud og blev bevilget 1 kr. (!) pr. barn og 35 rdl. til hver skole (i 1879 fik hver af skolerne 50 kr. til landkort og bøger). Dette meget beskedne tilskud medførte, at skolens modstandere klagede til amtsrådet, som først i 1876 godkendte sognerådets vedtagelse. Klagen til amtsrådet havde som motivering, at børnene i friskolen intet nyttigt lærte, men blev fyldt med eventyr, historier og andet skadeligt stof. Ved et møde i Vemmelev, hvortil friskolekredsen havde indbudt, talte den unge friskolelærer Klaus Berntsen så varmt om værdien af de gamle sagn og eventyr, at han vendte stemningen, og efterhånden voksede kommunens tilskud til 6 kr., i 1914 til 10 kr. og senere til 40 kr. pr. barn. Til friskolernes drift yder kommunen nu 80 pct. af det beløb, der ikke kan dækkes af statstilskudet. I 1881 fremsendte et sognerådsmedlem fra Ormslev en klage til amtet over, at flertallet af sognerådsmedlemmerne havde overskredet deres kompetence ved at tilstå 50 kr. af kommunens kasse til friskolerne i Forlev og Ormslev. Det kunne sognerådets flertal ikke erkende.

Lars Sørensen døde 1866 og efterfulgtes af en tidligere elev, Mathias Mathiasen, som i 1890 flyttede med skolen ind i en sidebygning til forsamlingshuset. Omkring 1900 var der i skolen 70—80 elever, og der blev ansat en lærerinde. Lærer Mathiasen virkede til 1925, og hans eftermand

blev Sigurd Brøndsted, der i 1929 gik over i højskolegerningen, hvorefter skolens nuværende lærer, A. Ankerstrøm, trådte til.

Den 30. maj 1939 holdtes en stor og vellykket jubilæumsfest, og den 19. oktober 1952 indviedes en ny friskolebygning med et bebygget areal på 484 m^2 og med 3950 m^3 rumindhold; den har kostet 220—225,000 kr. Bygningen er smuk og praktisk med stor gymnastik- og badmintonsal, sløjdlokale, skolekøkken, bibliotek, serveringslokale med køkken til brug ved festlige lejligheder, samt en stor god scene med moderne udstyr og to omklædningsrum. Under gymnastiksalen kan indrettes skydebaner, og der er anlagt idrætsplads uden for skolen. Der var mødt ca. 200 mennesker til festen, og kredsen omfatter nu ca. 70 familier.

Ormslev friskole startedes 2. januar 1865 af gmd. Rasmus Markussens søn, Kristian Stenbæk, i en lejet stue, der foruden at være skolestue tillige var opholdsstue og soveværelse. Kakkelovn, inventar og bøger anskaffede Stenbæk selv, og han begyndte skolen med 9 elever. Efter ti års forløb var der 60, og der blev dannet en friskoleforening, der som formand fik statsskolelærer (!) Hansen fra Sdr. Bjerre.

Pastor Rothe i Vemmelev var en stærk modstander af skolen, som ikke dyrkede udenadslæsning og lærebogsundervisning, „systematisk Lærebygning Paragraf for Paragraf". Han kunne heller ikke forlige sig med Stenbæk, der ingen eksamen havde, men en udtalelse om, at man jo kunne tage en anden sognepræst, afsvalede Rothe lidt. I skolestuen samlede Stenbæk ungdommen hver lørdag aften og de ældre om søndagen to gange månedlig, og tilstrømningen var så stor, at nogle måtte stå i forstuen og andre uden for vinduerne. Skolen måtte udvides og blev afløst af et hus med skolestue og beboelse samt en jordlod på 3½ td. land.

Stenbæks løn var fra 1865—82 gennemsnitlig 300 kr. årlig, og han satte sin formue til som lærer. Han påtog sig mange hverv til fordel for sit sogn og var rigsdagsmand fra 1876—81. Efter opfordring rejste han til Langeland, hvor han oprettede Nordenbro friskole og virkede i den i ni måneder for så igen at vende tilbage til Ormslev friskole, hvorfra han — af økonomiske grunde — rejste i 1882 for at virke som friskolelærer i Elmelunde på Møen. Ret hurtigt opgav han dog denne plads og gik over i bladvirksomhed, først i Assens og senere i Nyborg; som ældre var han bogholder ved „Sorø Amtstidende" (efter „Den danske Friskole" af Kristen A. Lange — 1933).

Efter Stenbæk fulgte følgende lærere: Jørgen Nielsen, Thue Jensen, Niels P. Madsen, Jensen Haarup, Jørgen Andersen, Jørgen Andreasen (1891), Jens Kramer (1904), Jensen, Niels Sørensen Lykke (1908), Olav Ulriksen (1931), Andreas Clausen (1937), Aksel Andersen (1945), Inger og Jens Jørgen Jensen (1948), Henning Refstrup fra 1951.

Før den nuværende friskolebygning blev opført i 1904, holdtes der skole fem forskellige steder, hvoraf flere nu ikke findes mere; det sidste var i Jørgen Andreasens gård, som nu ejes af Ejner Ludvigsen.

Af børn i skolepligtig alder var der 21. decbr. 1952 i kommunen 246 ialt.

I 1884 fik jomfru Kornbeck, Vemmelev, af sognerådet tilladelse til at opsætte en skorsten i skolens udhus i en stue, der blev benyttet som „pogeskole", og i 1889 fik Emma Kornbeck 20 kr. i tilskud til sin poge- og håndgerningsskole i Vemmelev. Senere får lærer Arleths enke, Hemmeshøj, Amalie Kornbeck og Gertrud Povlsen, begge i Vemmelev, tilskud (20, 10 og 15 kr.) til deres poge- og håndgerningsskole.

Tanken om et børnebibliotek ved skolerne blev fremsat i 1874 af lærer Appel, men sognerådet nægtede tilskud, og det blev også nægtet Vemmelev skole i 1877, men kort derefter fik hver af skolerne dog 15 kr., og året efter blev givet 10 kr. til hver af de fire skoler; i 1882 fik Hemmeshøj skole 20 kr., Vemmelev 15 og Ormslev 10.

Sognerådet vedtog i 1877 at ansøge om at få en lærerinde ved Hemmeshøj skole i stedet for en andenlærer og fastsatte lønnen til 400 kr., skolepenge, bolig og brændsel. Skoledirektionen foreslog en højere løn, men fik det svar, at kunne der fås en lærerinde til den foreslåede løn, var der ingen grund til forhøjelse, men hvis ingen søgte embedet, var man villig til at overveje lønspørgsmålet igen. Året efter ansøgte man om at få en ueksamineret lærerinde og fik det også. Der indrettedes en lejlighed til hende i skolen for 129 kr. 34 øre.

Allerede i 1842 foreslog „forstander" Jens Jensen, at der skulle holdes aftenskole i Hemmeshøj skole, men denne tanke synes der ikke at have været grobund for dengang.

DAG OG DONT

Almindeligvis havde „kronbønder" det vist bedre end „herremandsbønder", og da så mange af de to sognes beboere hørte under kongen, har kårene måske været tålelige, men ulykker som krig, kvægpest og misvækst ramte alle uden hensyn til, hvem der var gårdens ejer.

Når bønderne blev ramt økonomisk på en eller anden måde, fik kongen det at vide gennem klageskrifter fra de pågældende eller ved udeblivelse af de pligtige afgifter, og den bitre nødvendighed tvang ofte kongen eller

lensmanden til at vise godhed og eftergivenhed. Som eksempel kan nævnes, at to kronbønder, Niels Hansen i Hemmeshøj og Jens Knudsen i Vemmelev, i 1587 klagede over, at de måtte forsømme deres næring, fordi de i Korsør skulle opskibe varer til kongens brug. Niels H. blev fradraget i sin landgilde 1 pd. byg, 2 tdr. havre, 1 lam, 1 gås, 1 skp. havre og 18 sk. arbejdspenge; Jens Kn. blev fradraget 1 pd. byg og 8 sk. — de to bønder fik da noget ud af at klage.

Ildebrand var en meget alvorlig sag i de tider, hvor assurance var et ukendt begreb, men i så tilfælde trådte kongen hjælpende til. I 1584 blev nogle bønder i Vemmelev, for hvem det var brændt, fritaget for årets landgilde, og i 1614 blev Peder Andersen, Christoffer Hansen og Birgitte Nielsen i Hemmeshøj fritaget for et års landgilde, da deres gårde og hele ejendom var brændt; endvidere skal de have hjælp med tømmer fra kongens skove til genopbygning af gårdene.

Svenskekrigene medførte store ulykker for sognene. Af Antvorskov lens regnskab for 1657—58 ses, at 15 bønder i Vemmelev, 8 i Forlev, 5 i Ormslev, 2 i Stude, 8 i Hemmeshøj og 4 i Erdrup fik afslag i landgilden — vel på grund af krigen, Oluf Møller i „Pine mølle" på grund af „øde og forarmethed". En synsforretning fra 1661 giver et billede af tilstanden i de to sogne efter krigen. Der nævnes det samme antal bønder som ovenfor, kun er der 14 nødlidende i Vemmelev, men 9 i Forlev og 6 i Ormslev. Nogle eksempler viser tilstanden: Hans Stephensen i Hemmeshøj havde sået 5 tdr. rug og avlet 7 tdr., 5 tdr. byg og avlet 1½ skp.; i „Studøe" havde Michell Koch sået 1 td. rug og avlet 1½ td., 1 skp. byg og avlet 2½ skp. — „øde og forarmet". Peder Nielsen i Forlev havde sået 1 td. byg, men kun avlet 7 skpr. — „øde og forarmet". Pine mølle var „øde og afbrut", og i Vemmelev var en gård „øde og ubeboet" og en anden „øde".

Misvækst på grund af vedvarende tørke eller andre forhold forekom hyppigt. Præsten Andreas Madsen skriver i en indberetning 12. oktbr. 1690, at det desværre overalt i begge sogne har været et meget ringe år med hensyn til korn og foder, „slettere end det dyre Aar 1684". Han har fået sin tiende, „en Del i Neg, en Del i Skæppen, og endog at Sognemændene har givet over Evne, saa kan jeg dog ikke vente mig i dette Aar over 50 Tdr. ialt, i den Sted jeg i andre Aaringer har kunnet naa 70—80 Tdr. Rugen giver 2 Skpr. af Traven, Bygget giver 2⅓—3 Skpr., Havren 2½ Skp. Boghveden kan ikke udregnes, hvad den giver af Traven, eftersom den ikke bliver opbunden, men samles i en Hob og føres i Hus; dog saas her paa Egnen ikke meget af den Slags Korn. Erter saas her ingen. Ellers for at slutte om den slette Tilstand paa Kornet her i Sognene, da er der en Del af Bønderne, som allerede har optaarsket, og

det hos de fleste ikke vil holde til Jul, saa at mange af dem ikke skal kunde til Veje bringe det Laanekorn, som de i Sommer har oppebaaret baade til Sæd og Bæster". Dette lånekorn gav tit anledning til klager fra bønderne, som var utilfreds med, at lånekornet blev leveret med „løst", men forlangtes leveret tilbage med „fast topmaal".

Da der i 1717 blev nedsat en kommission til at undersøge, hvor der i landsbyerne kunne indrettes „rytterhuse", nævntes i fortegnelsen husmændene Oluf Pedersen, Vemmelev, Johan Pedersen og Laurits Jørgensen Hjulmand, Hemmeshøj, Hans Juel og Peder Juel, Stude, og Jens Pedersen, Ormslev.

Den omkring midten af det 18. århundrede grasserende kvægpest har udentvivl også hærget i de to sogne, men der findes kun en opgørelse for det samlede antal døde kreaturer i Antvorskov og Korsør amter, det var 4741.

I anledning af Antvorskovs salg 1774 blev affattet en fortegnelse over de forskellige landsbyers tilstand, og denne betegnes i Vemmelev og Studeby som „god", men i Hemmeshøj og Ormslev kun som „mådelig".

Selv om ejerne af de i nærheden af de to sogne liggende herregårde var bøndernes mere „konstante" herrer", medførte dog salg eller mageskifte af det „strøgods", som konge eller adel besad i sognene, tit forandringer i bøndernes afhængighedsforhold. Erik Rosenkrantz til „Arreskov", Jørgen Lykke til „Overgaard", Anders Dresselberg til „Vognserup", Vilhelm Dresselberg til „Vindingegaard" („Fuirendal"), Jørgen Vind til „Gundestrup" og landsdommer Herluf Skave har haft gårde og jord i Erdrup, Jørgen Bryske, Erik Rud, Karine Gyldenstjerne og Axel Arenfeld har haft gårde i Ormslev, og Roskilde skole, Sorø kloster, Slagelse hospital m. fl. har haft gods i sognene.

Den mest trykkende og forhadte byrde, der hvilede på bønderne, var hoveriet, men dette kunne jo ikke gøres til gårde, som lå mange mil fra bondens hjem, og der blev så ydet en pengeafgift i stedet for. Efter hovrireglementet fra 1773 gjorde 14 bønder i Forlev hoveri til Antvorskov, 2 bønder (17 i 1789) i Vemmelev, 24 i Ormslev og 19 i Hemmeshøj gjorde hoveri til Taarnborg; til Espe gjorde 2 bønder i Ormslev, 1 i Erdrup og 1 i Stude en Københavnsrejse „med Feede(-varer), Hafre el. Korn aarlig".

Antvorskov hovrireglement angiver i 1775, at hver hoverigørende bonde skal yde 22 „spanddage" (med hestespand) og 30 „gangdage" (uden vogne); desuden skal der til hoved- og ladegårdenes „opbyggelse" og istandsættelse, som menes at kunne ske i løbet af 6 år, ydes 11 spd. og 10 gd. Taarnborgs reglement har 26 forskellige punkter mod Antvor-

skovs 17, men stemmer i hovedsagen overens med dette. Til Espe gjordes 19 spd. og 43 gd. af helgårde og det halve antal hovdage af halvgårde (gårde på under 40 tdr. land).

I Rigsarkivet findes en række indberetninger fra landets amtmænd angående de forbedringer i landbruget og foranstaltninger til jordfællesskabets ophævelse, der skete fra 1773—1809. Fra 1773 meldes, at Vaarby å fra Faardrup bys grund til udløbet i havet, ialt 24000 alen, er udgravet med 3 alens grøft, hvorved vandet er faldet meget til de pågrænsende enges forbedring. Stude og Erdrup byer er ved grøftning blevet skilt fra Neble by, og Erdrup fra Boslunde. Forlev har (1778) fået skel mellem byen og Frølunde „fiddemark", og Vemmelev og Hemmeshøj har fralukket den såkaldte møllemark, de hidtil har haft fælles, ligesom Ormslev har fralukket kirkemarken, som byen før havde fælles med Vemmelev. Fra 1784 meldes, at bønderne i Vemmelev og Ormslev har haft travlt med deres markers forandring, hegns og gærders indretning på grund af landevejsanlæg over markerne. Dette nødvendiggjorde nye hegn og led og har givet ikke så lidt ekstraarbejde for bønderne.

Taarnborg, der blev oprettet ved salget af Antvorskov 1774, blev i 1777 tilskødet proprietær Chr. Eggers, Dyrehovedgaard, og i 1845 til marinekaptajn Harald Oxholm; der lå da til godset følgende bøndergårde: i Stude 1 gård, i Vemmelev 17 gårde, 2 bolssteder og 17 huse, i Ormslev 13 gårde og 31 huse, i Hemmeshøj 10 gårde og 22 huse, deriblandt „Vaarbygaarden" med ca. 5 tdr. htk. Den solgtes i 1853 i arvefæste til fæsteren Mads Bredsted for 4850 rdl., men med en årlig afgift på 60 tdr. byg og en lige så stor afgift ved ejerskifte. Oprindelig havde den kun godt 4 tdr. htk., men to af Hemmeshøj kirkejorder med godt 7 tdr. htk. blev lagt til den.

Når Duus oplyser, at sognene forsørger 36 fattige årlig, må det synes at være et stort antal, men det kan ikke forundre, når han oplyser, at daglønnen efter middeltal fra forskellige egne kan antages at være kosten og 16 sk. først på sommeren, og kosten og 24 sk. i høstens tid. Et lille trist billede giver folketællingslisten 1787 i den oplysning under Stude: Peder Hansens 3 børn, 12, 9 og 6 år, er „forældreløse og forladte, gaar om og tigger og er husvilde".

Særlige sygdomsepidemier synes sognene at være blevet forskånet for; i embedsbogen oplyses, at der i 1780 var nogle dødsfald i Hemmeshøj af „sprinkler" (plettyfus, mæslinger), og i 1785 døde 16 personer i Vemmelev af „forraadnelsesfeber". I Hemmeshøj var det før skik, at man ved dødsfald hentede et bestemt bord i gdr. Laurits Nielsens gård og lagde liget på det. Der sendtes engang bud efter det til en mand, man troede død, men han kom sig igen.

Politisk interesse ser ikke ud til at have præget sognene, men ved valget d. 5. oktober 1848 i Korsør til den grundlovgivende rigsdag var gdr. Jacob Jensen, Hemmeshøj, opstillet som kandidat. Han fik kun 6 stemmer, mens sognepræst F. E. Boisen, Skørpinge, fik 346 og magister Adolph Steen, Kbhvn., 274. Det må have været en kedelig hjemkomst til Hemmeshøj.

Derimod sysselsatte religion mere end politik mange menneskers sind. Den såkaldte „gudelige bevægelse" kom til pastoratet med den kendte skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev. At hans virke satte frugt, kan ses af følgende meddelelse i „Vestsjællands Avis", 4. og 6. novbr. 1837: „For et Par Dage siden blev Skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev, Husmand Hans Østed, Vemmelev, Husmand Søren Rasmussen, Ormslev, Gaardmand Hans Andersen og Enken Ane Jensdatter, Forlev, ved Underretten dømt for Overtrædelse af Forordningen af 31. januar 1741 ved at have afholdt saakaldte gudelige Forsamlinger." Rasmus Sørensen fik en bøde på 100 rdl. — mange penge dengang.

I Aarb. f. „Hist. Samf. f. Sorø Amt" 1918 har provst Nissen givet en udførlig skildring af den kristelige vækkelse i sognene, men af pladshensyn meddeles her kun hovedtrækkene. Juledag 1835 oplæste pastor Duus fra prædikestolen en indskærpelse af forordningen fra 1741, og han „advarede sine brave og gudfrygtige Sognemænd for de Slanger, der sneg sig om i Folks Huse og forførte deres Tjenestefolk til at gaa hele Mile til Kirke". Her sigtede han nok til Slots-Bjergby, hvortil mange gik for at høre Fenger, og at ikke få tjenestefolk sluttede sig til bevægelsen, ses af de senere forhør. Den omtalte forordning fra 1741 forbød alm. private mennesker at holde sammenkomster om en åben bibel el. salmebog uden forud indhentet tilladelse hos sognepræsten, som skulle vide, hvor og hvornår sammenkomsten skulle finde sted. Ved sådanne møder skulle kønnene holdes hver for sig.

Duus anmeldte flere forsamlinger, men birkedommer Birch, Antvorskov, nøjedes med at indprente sognefogederne at have øje med sådanne forsamlinger og bortvise alle, der ikke hørte til huset; folk, hos hvem der var holdt forsamlinger, blev formanet til at undlade dette i fremtiden. Trods dette blev der snart igen holdt forsamling hos Hans Hansen, Vaarbymark, og deltagerne, hvoraf flere var fra Vemmelev, blev forhørt ved Antvorskov birketing. Birkedommeren lod dem slippe med indskærpelse af de tidligere givne formaninger, men amtet beordrede særligt forhør over sognefoged Niels Pedersen, Vemmelev, som ikke alene havde undladt at anmelde forsamlingen, men selv deltaget i den; han blev suspenderet fra sit embede.

Året efter anmeldte Duus igen en forsamling og bad birkedommeren

om, at alle måtte blive indstævnede og straffede. Forsamlingen var holdt hos Hans Østed, og Rasmus Sørensen havde ledet den. Et omstændeligt forhør, hvortil der var tilsagt en masse vidner fra alle sognebyerne med undtagelse af Erdrup, endte med sagsanlæg mod R. S. og en irettesættelse fra amtmanden til nogle af deltagerne fra Vemmelev m. fl. Allerede to måneder efter dette blev der to dage i træk holdt forsamling hos gmd. Hans Andersen, Forlev, og den blev — sammen med et par andre i Forlev — anmeldt af Duus, som skrev: „Saadan Trodsighed burde dog behandles ret alvorligt.“ Der blev nu igen holdt stort forhør, og der blev anlagt sag mod de tidligere nævnte personer. Som modtræk indgav disse til kongen en klage over præstens og øvrighedens fremgangsmåde, men de blev alle idømt bøder, R. S. — som før nævnt — 100 rdl., Hans Østed 25, Hans Andersen og Ane Jensdatter 15 og Søren Rasmussen 10 rdl. Ved en appel til overretten blev bøderne nedsat, Rasm. S. slap med 30 rdl., Hans Østed med 10 og hver af de andre med 5 rdl. til Sorø amts fattigkasse.

Med denne afslutning ser det ud til, at den hårdhændede behandling af „de vakte“ døde bort, men senere var der en del sektvæsen, særlig i Vemmelev sogn.

Som tidligere nævnt havde pastor Rothe været i konflikt med biskoppen, fordi han ikke havde opfyldt sin pligt til at døbe børn af baptister, og embedsbogen (1838—81) giver nogle oplysninger om hans forhold til sekterne. I 1844 var der en mindre baptistmenighed i Vemmelev sogn, og samme år mødte en kone sammen med sin mand for præsten „og bekjendte en hjertelig Anger og Fortrydelse over sin Vildfarelse“. Hun var gendøbt, men begærede at blive optaget i den lutherske kirke igen og at stedes til alters, hvilket skete. I juli 1844 anmeldtes tre baptistforsamlinger for præsten, og d. 27. s. md. blev en baptist gift, hvorefter Rothe skriver, at „der nu er 6 Individer i Menigheden“.

Fra 1855 meddeles, at et ægtepar, der en tid havde hørt til mormonerne, atter begærede at blive optaget i den lutherske folkekirke, hvad det også blev efter at have svaret på tre af præsten stillede spørgsmål („Præsten turde ikke nægte dem Sakramentet“). Samme år må præsten skriftligt anmode to familier om at lade deres børn døbe. I 1857 frasiger en mand sig i embedsbogen med navns underskrift al forbindelse med mormonismen og begærer at vende tilbage til den lutherske kirkes skød. I folketællingslisten for 1860 oplyses, at der i sognet findes 5 mormoner, baptister og frikirke-lutheranere — et beskedent antal at fordele på tre „retninger“, og samme år omvendes en ung pige fra mormonismen — måske en reduktion af de 5.

Sæd og skik i de to sogne i „gamle dage“ har nok ikke adskilt sig væsentligt fra andre sognes, men der skal her gives nogle oplysninger efter gamle, nu afdøde meddelere.

Fastelavnsugen havde 11 dage, og de gik med gilder og løjer af forskellig art. Udpyntede karle red i stort optog omkring i sognene, og hovedpersonerne var en „konge“, en „dronning“ (en karl i kvindeklæder) og en „nar“. En af deltagerne havde en tobakspibe med et hovede så stort som „en tøjrkølle“; han stoppede piben hvert sted, de kom, men kradsede tobakken ud, når han kom udenfor, og han skaffede på den måde tobak til aftenens gilde, der blev holdt i en af gårdene. Der blev serveret æggekage af de indsamlede æg, og så blev der danset turdanse som Firtur med Svejtrit, Kvadrillen, Liffigsang, Pigernes fornøjelse, Det lille f, Oksekow og endnu flere samt de almindelige pardanse. Musik til gilder i det hele taget blev som regel leveret af Hans Madsen, Sludstrup.

Til tider gik de udpyntede karle rundt i byen med een eller flere spillemænd i spidsen; de slog også „Katten af tønden“. En dengang brugt fastelavnsleg bestod i, at en karl skulle tage i den ene ende af et langt reb, hvis anden ende var fastgjort til en fritstående stang. Han skulle så løbe rundt, til rebet var viklet om stangen, og imens skulle en anden karl løbe om i byen og slå et slag på kakkelovnene de forskellige steder; den karl, der først blev færdig med sin opgave, var sejrherre.

De ældres fastelavnsgilder varede et par aftener, og det gik „på omgang“. Der blev trakteret med suppe og danset hele natten; ungdommen kom senere på aftenen, og den var til bal næsten hele fastelavnsugen, et eller andet sted.

Ved påsketid gik børn og fattigfolk om og tiggede æg. I gårdene fik tjenestekarlen og tjenestepigen hver 10 farvede, kogte æg, mens „drengen“ måtte nøjes med 5 eller 6 æg.

Juleaften fik hver først alle de æbleskiver, de ville have, og derefter vankede der risengrød og klipfisk. Køerne fik ekstrafoder, og ved midnat fik de mæle. Ingen plov måtte stå ude julenat, for så satte „Jerusalems Skomager“ sig på den til skade for den kommende høst. Nytårsaften trakteredes med oksekødsuppe og helligtrekongersaften med sødsuppe og klipfisk; der blev støbt et særligt tregrenet lys til denne aften. Højtidsdagene sluttede med, at „hertug Knud drev julen ud“.

Af særlige gilder holdtes „ornegilde“ hos den mand, der havde byornen, hvorfor han fik 2 skpr. byg af hver af de andre bymænd, som efter tur måtte huse dyret. Ved gildet var der spisning og derefter kortspil f. eks. Firkort om 4 skilling, hvor der sattes „béter med streger“, eller 16 streger om 25 øre; der kunne komme så mange streger på béten, at den kom op på 5 kroner.

Også „tiendegilde“ gik på omgang og holdtes hos den mand, som rejste til Korsør med tienden. Hver gav ham 4 kr. til hjælp, og for pengene indkøbtes kognak. Traktementet var æbleskiver og punch, og alle byens tiendeydere, både „store“ og „små“ var med til gildet. Det var især kirkeskatten, det gjaldt.

Ved bryllupper og barselsgilder stod 3—4 spillemænd i gården og blæste, når gæsterne kom. Et bryllup varede i to dage, og tjenestepigerne kom med „føring“ af høns, æg, smør m. m.

Brygning og bagning foretoges i hjemmet; bagningen holdt sig længst i brug. På en gård i Erdrup var bagerovnen en udbygning på den ene længe, og oppe på loftet var „maltkøllen“, hvor maltet lå for at blive tjenligt til ølbrygning. Når man klippede får omkring på gårdene, kom fattigfolk og bad om lidt uld. I høstens til havde man de almindelige skikke med at „hugge ræven ud“ og „stryge for kålen“; de sidste bundne neg, „kællingerne“, blev bundet med flere bånd end de andre neg.

Et gennemsyn af de gamle fæste- og skifteprotokoller giver et interessant indblik i datidens liv og kår, hvorfor der her skal meddeles uddrag af et fæstebrev og af en skifteretsbehandling.

Forvalter Fogh fæster d. 27. september 1757 på Antvorskovs vegne rytterbondegård nr. 1 i „Hemmesøe“ by til Niels Ebbesen på „Dyrehovedgaard“. Gården har 13 tdr. 4 skpr. 2 fdk. 1 alb. hartkorn og har været fæstet til Hans Hansen, som nu er død. Fæstet er på livstid, og fæsteren skal holde gårdens huse, jorden med besætning og sæd i forsvarlig stand; jorden skal gødes og dyrkes, og intet af den må bruges „til u-pligt“ eller overlades til andre. Til markernes forsvarlige indhegning skal laves dygtige stengærder og jordgrøfter, og der skal holdes by- og markfred. Fæsteren skal pode og plante frugttræer og pil og bygge humlekuler; han må ikke indtage „inderster“ (indsiddere) uden tilladelse og heller ikke befatte sig med krohold el. l. men holde sig alle kongelige love og forordninger efterrettelig og være øvrigheden hørig og lydig, „alt under dette Fæstes Fortabelse og anden vedbørlig Straf efter Loven“.

Niels Ebbesen går ind på at betale landgilden med 4 tdr. 2 skpr. rug, 4 tdr. 7 skpr. byg og 2 tdr. 6 skpr. havre samt hoveripenge med 1 rdl. 7 sk. af hver td. htk. Han lover at holde jorderne forsvarligt og gøre 3 skovrejser med brænde eller tømmer fra Lindebjerg skove efter tilsigelse, samt 3 „skivningsrejser“ med kornvarer til den nærmeste købstad. Endelig lover han at indgrøfte skoven i Sønder Overdrev og meje, binde og hjemføre rørene i Halseby sø hvert år.

Da Niels Sørensen fra Stude overtog fæstet af gård nr. 11 i Hemmeshøj, blev der forud af to af retten udvalgte mænd foretaget en omstændelig „overtagelsesforretning“, som var meget gunstig for Niels S. og bl. a. konstateredes, at der var sæde- og fødekorn med alt videre „i overflødighed“ — overflødigheden på dette punkt var vist ellers ikke almindelig.

Den 13. maj 1795 blev der foretaget skiftebehandling i boet efter afdøde gmd. Christen Larsen, Forlev mark; den foregik hos enken Margrete Andersdatter og viser, hvad der fandtes af inventar, redskaber, besætning m. m. Nedenstående er kun et uddrag af vurderingsmændenes fortegnelse.

Af møbler fandtes 2 borde, 3 bænke, 3 gl. stole, 1 fyrre-himmelseng (1 rdl.) og 2 standersenge; blandt den beskedne samling sengetøj var 1 „Rødægten“ underdyne. Der var 2 kister med afdødes klæder, bl. a. 1 blå vadmelskjole (1 rdl.), 1 rødtrøje, 1 skindtrøje, 1 hvid vadmelstrøje, 1 gl. undertrøje, 3 brystduge, 2 par skindbukser (2 mk.), 4 par strømper, 1 „kabuse“ (hue), 1 hat, 1 tørklæde, 4 skjorter og 1 par gl. sko og støvler.

Køkkeninventar var der meget lidt af; der fandtes bl. a. 1 kobberkedel (2 rdl.) og 1 messingkedel, „der er pantsat af skoleholderen i Bjergby for 2 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.“, 2 gryder, 1 trefod, 1 spand, 1 mælkekande, 1 strippe, 1 messingsi, 1 dejgtrug.

På loftet og i gården var 8 tdr. rug a 15 mk., 10 tdr. såbyg og „utorsken“ rug for 2 rdl. 3 mk. Af redskaber var der 1 beslagen vogn, 1 par høsthaver, 1 harve (halvt af træ og halvt af jern), 1 gl. træharve, 1 træplov (1 rdl.), 8 seler, 2 tømmer, 1 par halskobler, 1 agestol, 2 høtyve, 2 grebe, 1 „Skulle“ (skovl), 1 hørbrag, 1 sadel, 1 skærekiste m. kniv og endelig nogle tønder og fjerdinger, noget værktøj og 5 læs langhalm (3 rdl. 2 mk.).

Besætningen bestod af 8 heste og 4 plagge (1 „gul Plak“ er 3 år); den bedste hest er 6 år og sættes til 8 rdl., 1 par gamle heste sættes hver til 2 mk. Der er 5 køer til en værdi af 3—5 rdl. for hver, 4 kvier a 2—3 rdl., 2 tyre (1 og 3 rdl .), 2 kviekalve a 1 rdl., 5 får og 4 lam sættes til 5 rdl. og 1 vædder til 3 mk., 2 grise (2 rdl.), 2 gæs og 1 gase (4 mk. 8 sk.). Den samlede værdi af boet blev anslået til 150 rdl. 2 mk. 6 sk.

Ved skiftets afslutning 4. september 1795 blev boets udgift sat til 116 rdl. 1 mk. Der var herskabets fordring på 20 rdl., og „fælden på gårdens bygninger“ (den skade, fæsteren var pligtig til at afhjælpe) var 48 rdl. 4 mk. 4 sk. Til udgift for dødsboet regnes endvidere det inventar, kvæg, får, svin m. v., som fæsteren ved tiltrædelsen overtog, ialt for 116 rdl. 1 mk. De overleverede kornvarer regnes ikke til udgift, da et lige kvantum af sæd i efteråret er udlagt. Begravelsesomkostningerne er 14 rdl.

og med de forskellige omkostninger ved skiftebehandlingen bliver boets samlede udgift 205 rdl. 5 mk. 11 sk.

Dommeren resolverer, at da boets udgift langt overstiger indtægten, bliver enken (som allerede er trolovet!) overleveret alt det registrerede mod at betale alle anmeldte og uanmeldte regninger, samt så vidt muligt afhjælpe gårdens brøstfældighed og holde skifteforvalteren „ancher- og cravesløs" i alle måder. Dette lover hun, og da ingen var mødt for at protestere mod skiftet, bliver det sluttet og underskrevet.

Ved en sammenligning mellem ovenstående og nutidsforhold må man sige, at forandringen til det bedre er ualmindelig stor. For de forskellige godsers vedkommende, som sognenes beboere har hørt under, findes i „Landsarkivet" følgende skifteprotokoller: Antvorskov 1791—1813, Dyrehovedgaard 1797—1818, Espegaard 1737—1828, 1828—1850, Holsteinborg 1774—1805, 1806—1850, Lyngbygaard 1830—1850, Taarnholm 1774—1805, 1806—1850, Valbygaard 1775—1820.

I de tidligere nævnte optegnelser af Hans Petersen, Stude, findes et eksempel på, hvilke betingelser en „aftægtskontrakt" kunne indeholde. H. P.s oldefader Peder Rasmussen, kaldet „Per Spillemand", købte sammen med seks andre i 1796 (skøde af 11. juni 1798) af kammerjunker Castenschiold til Bonderup to udlodder, der stod for 16 tdr. htk. og betaltes med 225 rdl. pr. td. htk. Jorden deltes, så 6 ejere (deriblandt P. R.) fik hver 2 tdr. htk., en fik 4.

Peder Rasmussen opbyggede på sin part, der kaldtes „Præstetornshuset", en ejendom, som i 1806 blev brandforsikret for 640 rdl. Hans søn Jeppe Petersen overtog den i 1819 for 800 rdl. — 4 tdr. land var fraskilt, så der var da kun 16 tdr. land, og J. P. indgik på at svare sin fader følgende aftægt:

a. 3 fag hus, indrettet til ordentlig beboelse og køkken samt med forsvarligt loft, vinduer og døre.
b. Til ildebrændsel årlig 7½ læs æltetørv af forsvarlig godhed og størrelse.
c. Fornøden græsning og foder til en ko.
d. Til føden årlig: 1 td. rug, 1 td. 4 skpr. byg, 4 skpr. malt, 3 lispund fedt flæsk og 3 fede gæs med fjer samt 9 rdl. sølv i penge.
e. Til klædning årlig en syet ny hørgarns skjorte og 4 alen blårlærred.

Svigersønnen, Hans Petersen, som fik 4 skpr. htk., skulle svare:

a. Til ildebrændsel årlig 2½ læs god æltetørv og forsvarlige læs.
b. Fornøden græsning og foder til et får med grøde (lam).
c. Til føde 4 skpr. rug, 4 skpr. byg, 1 lispund flæsk, 1 fedegås med fjer, samt 3 rdl. sølv i penge.
d. Til klæder årlig 2 alen hvidt vadmel.

Hvis P. R. ikke ønsker at blive boende i sin aftægtsbolig, har han ret til at tage bolig i Sorø amt, hvor han vil, og sønnen skal da årlig yde ham 5 rdl. sølv til husleje, og han og svogeren er da pligtig til at yde ham aftægten på hans bolig: tørvene mellem St. Hansdag og St. Olufsdag (29. juli), sædevarerne inden Mortensdag, flæsk og gæs mellem 11. november og 24. december, pengeydelserne inden 1. november. Således gik det til i fortiden.

Også nogle oplysninger om soldatertjenesten gives. Peder Rasmussen fik 15. februar 1800 som 36-årig udstedt sit fripas fra landmilitsen med påtegning om, at han herefter kunne opholde sig, hvilket sted i landet han lystede. Hans søn Jeppe blev i en alder af 22 år udskrevet på 8 år som soldat ved Kramers regiment fra 1. juli 1816 og fik sin afsked 16. oktober 1838 med tilladelse til at bo, hvor han ville. Det vil af dette kunne ses, at en soldat i og for sig var „stavnsbunden", til han havde fået sit afskedspas fra militærtjenesten.

For dennes skyld blev der i 1836 optaget en fortegnelse over mulige „soldateremner". Et enkelt dobbeltark af en sådan ejes af gdr. Jens Andersen, Stude, og fra dette skal gives et par oplysninger. Hans Nielsen i Erdrup har en søn, Søren, hvis alder opgives til 31 år, og hans højde til 65 tommer. Om ham står der i en vedtegning: „1827 høire Arm noget stiv og Albue — bedst til Trainkudsk." En karl i Hemmeshøj, Jørgen, fik denne vedtegning: „Noget Skjevhed i Rykraden og Kalvebenet." Drenge på 4, 5, 6, 7 og 11 år findes opskrevne i denne form for „lægdsrulle", så de har meget tidligt kunnet føle sig som vordende soldater.

Som eksempel på, hvad en bondegård kostede for 150 år siden kan nævnes, at selvejer Hans Hansen i Stude til sin broder Morten Hansen af Erdrup sælger sin gård på $55^4/_{14}$ td. land, 8 tdr. htk., samt et tæt op til gården liggende hus på 7 fag for 1400 rdl. „Dansk Courant" (gangbar hovedmønt); det skete i 1801. I 1799, da Hans Hansen kun var fæster, takseredes ejendommen til 1210 rbdl. sølv, i 1822 til 1390 rbdl. sølv.

Peder Rasmussens aftægtskontrakt var jo ret beskeden, men et sådant dokument kunne være meget udførligt. Gdr. Kaj Jensen, „Lille Vaarbygaard" er ejer af et på ikke mindre end otte tætskrevne foliosider. Pladshensyn forbyder at anføre det i sin helhed, men de vigtigste bestemmelser i det skal anføres i korthed.

I året 1856 overdrog Jens Christensen „Lille Vaarbygaard", til sin søn, Hans Jensen, med „Ind- og Udboe", kreaturer m. m. på den betingelse, at J. Chr. og hans hustru, Ane Christophersdatter, beholdt brugsretten over ejendommen og havde ret til at udøve en husbonds rettighed og myndighed over for ejeren, som almindelig tilkommer gårdens besidder over for bestyreren. Dog indrømmes ejeren ret til jorden, kreatur-

omskiftning o. l., når det gøres forsvarligt og uden forringelse. Brugsretten vil dog aldeles bortfalde, hvis J. Chr. og hustru eller den længstlevende mister helbred og dømmekraft eller sans for orden og økonomi, og der kan også til hver tid renonceres på den, og i så tilfælde kan den ikke siden kræves tilbage.

Der betinges bolig, så længe man er tilfreds, hos ejeren, for der at nyde med ham og hans familie underhold, påklædning, pleje og bekvemmelighed, befordring til købstad og familie, mindst lige så godt som for tiden og „paa saadan Maade, som skyldes bedagede Forældre, under de forhaanden værende Omstændigheder, af retsindige og kjærlige Børn, hvorhos han bekoster vores Begravelse paa anstændig og hæderlig Maade efter Egnens Skik og Brug". Bestemmelserne gælder også for eventuelle senere ejere.

Ejeren skal desuden yde aftægtsparret 40 rdl. årlig, men kun 25 rdl., hvis den ene af ægtefællerne dør. Aftægtsyderen skal ved dødsfald af en af aftægtstagerne overtage den pågældendes gangklæder som sin ejendom; dog skal konens gangklæder gives til hendes døtre til lige deling. Hvis J. Chr. eller hans eventuelle enke ønsker det, skal ejeren med korteste, efter årstiden lempet varsel, indrette en beboelse med to værelser med bræddegulv, en god kakkelovn med kogeindretning i dagligstuen, køkken med skorsten, samt mindst fire fag adskilt loft med bekvem opgang. Til boligen skal der tæt ved anvises et stykke have på mindst 600 kvadratalen med hegn og gødning. Alt skal vedligeholdes uden udgift for aftægtsnyderne, som tillige må afbenytte vandpost, rulle og locum, og ret til frit foder for fire høns og deres „revenu".

Ved udflytningen udtoges forlods 2 sengesteder med omhæng, 6 dynevår, 5 lange hovedpuder, to par hørlærredslagener, et stueur i foderal, 2 borde samt alle de møbler, køkkentøj og øvrige effekter, som måtte anses passende og hensigtsmæssige, alt i god og forsvarlig stand; manglende eller mindre velskikkede anskaffes af ejeren, men fremtidig vedligeholdelse er han fri for.

Til underhold skal der årlig leveres 4 tdr. rug, 2½ td. toradet byg, 1½ td. malt, 2 skpr. hvede, 2 tdr. velrensede og tørre kartofler, 1 skp. gode kogeærter, et kornfedet ungt svin, som med siderne og fedtet skal veje mindst 8 lispund, et ungt og godt slagtet fårekreatur (bede el. overlevet får), som med talg skal veje mindst 4 lispund, 2 levende fedegæs, 1 skp. godt køkkensalt, 2 pund humle, 4 lispund nykærnet, æltet og saltet smør med 12 pund godt ævredsmør, et lispund god husholdningsost, 12 pund renheglet hør og 12 pund blår, 6 pund god hvid fåreuld, en favn storslået tørt bøgebrænde, 6 læs tørv a mindst 16 halvtøndekurves størrelse. Endvidere 2 kander nymalket morgenmælk hver dag, fri læge og medicin, når det behøves, 8 rejser årligt med det bedste køretøj og pålidelig køresvend, dog ikke over 3 mil eller på mere end eet døgn, uden særlig anledning dog ikke i den travle pløje- eller høsttid. Der forlanges fri transport af sæd til og fra mølle, samt fri maling, bagning og brygning, fri pleje og opvartning, så tit det behøves, og fri vask, en duelig og anstændig pige til stadig tjeneste, hvis det forlanges. Endelig kræves fornøden gulvsand, leveret med 4 skpr. ad gangen. Ved en af ægtefællernes død nedsættes ydelserne til halvdelen, men hvis J. Chr. bliver den længstlevende, skal han i stedet for hør, blår og uld hvert år have et par hele lange og et par halve uldstrømper, to hørlærredsskjorter, et par blå ægtefarvede vadmelsbenklæder, en do. overslagsvest, en foret hvergarnsnattrøje, samt hvert 3. år en blå ægtefarvet vadmelsfrakke, alt nyt og solidt. Såfremt forskæring af flæsk skal ske, leveres det den længstlevende i hele sider eller fraskåret forboven og med et forholdsvist kvantum godt afsmeltet svinefedt; fårekødet skal enten være en hel halvdel eller bagdelen af en krop.

Som almindelige regler fastsættes, at alle ydelser skal være gode, sunde og velrensede købmandsvarer, og de skal ved udflytningen gives i et kvantum, der er tilstrækkeligt, til den ordinære leveringstid indtræffer. Ejeren skal holde løsøre, klædningsstykker o. l. forsikret, da det i ildebrandstilfælde er hans ubetingede pligt ufortøvet at levere nye effekter, der er lige så gode som de brændte, samt opføre og indrette bolig i samme stand som før, samt yde ophold, forplejning og enhver fornødenhed og bekvemmelighed et andet sted.

Hvis ægteparret eller den længstlevende ganske vil fraflytte aftægtsstedet, skal det være uforment, men kun efter ejerens, Hans Jensens, dødsfald, eller hvis han afhænder ejendommen eller gentagende gange giver grund til klage, der kan sandsynliggøres. I så tilfælde skal aftægtsyderen i stedet for de nævnte ydelser betale årlig værdien af 40 tdr. byg, til den længstlevende værdien af 25 tdr. byg efter hvert års kapitelstakst.

I kontrakten bestemmes endelig, at en ugift datter skal have visse nævnte effekter, og der er omtalt, hvorledes pengespørgsmålet i det hele skal ordnes, men da dette er lidt uden for selve aftægtsspørgsmålet, udelades det her.

Det vil af det her meddelte ses, hvorledes et ægtepar sikrede „de gamle dage", og hvilke spekulationer det må have kostet at få „det hele" med, så man med fuld føje kunne stå på sin ret over for den, der nu skulle nyde frugten af forældrenes slid. Nu er det ikke forbundet med så mange omstændigheder.

En regning til gmd. Anders Andersen, Stude, fra smed Christen Nielsens enke, Stude, oplyser om de priser, der i 1882 var på smedearbejde.

Af de forskellige poster skal nævnes: et skjære og langjern spidset 25 øre, en hakke rettet, en maskinaksel istand 35 øre, en sæddækker spidset og rettet tænder 1 kr., svenskharven lagt på tænderne, en gl. sko lagt under 2 kr. 95 øre, 4 ny sko lagt under 2 kr., 3 hamre istand m. ståling 50 øre, 5½ pund båndjern og nagler 70 øre, et hammeltøj beslået 35 øre, et saksbidsel, et skjære rettet 50 øre, et nyt tand og muldslid samt påskruet 1 kr. 50 øre.

Regningen er på 22 forskellige poster, og det samlede beløb 23 kr. 35 øre.

Den 20. september 1883 oprettedes en interessantskabskontrakt mellem gdr. Christian F. Hansen, parcellist Hans Peter Andersen, gdr. Hans Larsen, alle af Forlev, samt bolsmand Christen Christensen, Vemmelev, og gdr. Anders Andersen, Stude.

Formålet var i fællesskab at leje 1 skp. land af Christian F. Hansens jord, matr. nr. 4a af Forlev, for 50 år fra 1. november 1883 og at opføre en mølle dér for fælles regning og risiko. Hver interessent skulle betale 25 øre af hver tønde formalet sæd til dækning af leje og andre afgifter, vedligeholdelse og gældens afbetaling. Da øjemedet med møllen alene var at få formalet den høstede afgrøde, påregnedes der ikke noget direkte udbytte — der findes ialt 10 punkter i kontrakten.

Det fortælles, at grunden til møllens bygning var utilfredshed med, at man ikke kunne få kornet malet, så det kunne tages med hjem. Møllen blev nedrevet i tiden 1910—14 og brugtes derefter i flere år til kalvehus i Forlev enge.

Af en skattekvitteringsbog for selvejer Hans Pedersens enke i Stude, matr. nr. 17b og 18, htk. 2 tdr. 4 skpr. 1 album, ses, hvad hun i april og oktober skulle indbetale på amtstuen. — Bogen går fra 1847 til 1878, og skattenavne og skattebeløb varierer noget gennem de forskellige år.

Som eksempel kan tages 1848, hvor der betaltes: Gammelskat (en hartkornsskat, der opkrævedes efter matriklen af 1688) 8 rbd. 52½ sk., landskat (alm. skat, der blev udskrevet over hele landet, landeskat) 55½ sk., bankrente 62½sk., som blev fradraget de to nævnte skatter, ekstra påbud 20½ sk., fourageskat og marchpenge 94 sk., brandpenge 83 sk., amtsrepartitionsfonden 3 rbd. 21 sk., tinghuspenge 31 sk., skriverpenge 48 sk., krigsskat 5 rbd. 43 sk., ialt 20 rbd. 64 sk. I 1851 er landskatten forøget med en opligningsskat, så beløbet er 2 rbd. 14 sk. Fra 1850 betales ikke skriverpenge, og fra 1851 ikke krigsskat før i 1864, hvor der to gange må betales 2 rbd. 74 sk. Fra 1863 opkræves et amtsfondsbidrag på 2 rbd. 46½ sk. og „til Fondens Vejafdeling" 1 rbd. 65 sk. Til Tude ås regulering må der i 1873 betales 4 rbd. 70 sk., og indtil 1878 opkræves der vekslende beløb „til Aaen", fra 1875 i kroner og øre. Det årlige skattebeløb svinger mellem 30 og 40 rbd.

I 1841 kom loven om sogneforstanderskaber, der på landet bestod af sognepræsten, nogle selvskrevne godsejere med 32 tdr. htk. og derover, samt nogle sognemænd, valgt ved en høj formueansættelse.

For Vemmelev-Hemmeshøj kommune kom det til at bestå af sognepræst Duus, grev Moltke til Espe, godsejer Qvistgaard til Lyngbygaard og kommandør de Falsen til Taarnholm. De syv „folkevalgte" medlemmer var møller Henneke, Vemmelev, gårdmændene Lars Petersen, Ormslev, Kristen Andreasen og Jakob Jensen, Hemmeshøj, Søren Hansen, Erdrup, og Hans Nielsen, Vemmelev, samt bolsmand Jeppe Pedersen, Stude. Endelig nævnes etatsråd, borgmester og birkedommer Birch, Slagelse.

Som formand valgtes kommandør de Falsen, og i det år han fungerede som sådan, gav han personlig møde ved forhandlingerne, men det ses af forhandlingsprotokollen, at han og de to andre godsejere lod deres forvaltere møde i stedet for sig.

Fra de gamle forhandlingsprotokoller er efterfølgende oplysninger hentet. Til at begynde med førtes selv de mindst betydningsfulde sager ind, men senere sparedes der mere på papir, blæk og arbejde.

Allerede i mødet d. 14. juni s. å. kom det til et heftigt sammenstød mellem formanden og Duus, som sammen med et par medlemmer havde dikteret skolemulkter og besluttet at anskaffe en del læsebøger, tabeller og flere gymnastikapparater til skolerne uden at spørge de andre medlemmer. Formanden fandt, at Duus derved havde overskredet den ham givne beføjelse, og han foreslog, at den blev trukket tilbage. Herover kom Duus i harnisk og udtalte, at det var klart, at forstanderskabet er af den mening, at der ikke eksisterer nogen skolekommission, men vil bestemme alt selv.

I sin egenskab af præst og formand for skole- og fattigkommission ville han ikke erkende anden autoritet over sig end skoledirektionen, amtsrådet, biskoppen og det kgl. danske cancelli, for hvilket han vil forebringe sagen. Efter at formanden havde repliceret, stemte alle de øvrige medlemmer for hans forslag.

Da man fra Taarnholm kom til Vemmelev, forlod Duus forsamlingen uden at skrive under i protokollen, og ved næste møde på Taarnholm mødte provst Salicath i stedet for Duus, der var afgået ved døden, der efter folks mening skyldtes, at galden var gået i blodet.

Forhandlingerne i forstanderskabet synes ellers at have gået ret gnidningsløst, men i 1847 var et medlem, Aleth Hansen, noget indigneret over, at den daværende formand, sognepræst Vilh. Rothe, der betegnes som „professor", havde bebrejdet medlemmerne, at de havde forsømt deres

pligt til at hjælpe ham med vejlisterne. Hertil svarede A. H. skriftligt, at de ikke er opfordret dertil som pligt, men som velvilje, hvorfor Rothes bemærkning var aldeles overflødig og ganske uden for professorens virksomhed. Han tilføjede dog, at Rothe nok ikke havde villet sige noget stødende til forstanderskabet og underskrev med dette forbehold protokollen. Episoden førte denne gang ikke til noget dødsfald.

Forhandlingsprotokollen viser, at de samme spørgsmål går igen gang efter gang. De drejer sig om veje, vandløb, grusgrave og udstationerede militærheste; selv meget små „sager" behandles, som f. eks. i 1875, hvor sognerådet vedtager, at et barn i fattighuset skal have en salmebog. Mange andragender om anbefaling af ansøgninger til amtet om at måtte nedsætte sig i sognene som landsbyskrædder, -skomager, -murer eller -tømrer blev behandlet og tilstået med enkelte undtagelser. Da gmd. Niels Hansen, Ormslev, i 1846 androg om bevilling til at drive tømrerprofession i Vemmelev sogn, blev spørgsmålet henlagt til amtets afgørelse, da han var bruger af en gård med 20 tdr. land, men iøvrigt en duelig tømrer. Smed Christen Nielsen androg i 1848 om bevilling som sognesmed, men fik ingen anbefaling, da der foruden ham var endnu fire smede, og man ikke var tilbøjelig til at anbefale en ansøgning, „der fornemmelig gik ud paa at fritage ham for Pligt til at værne Landet".

Samme år vedtoges det at holde møderne for åbne døre, hvis pladsen tillod det, og man ansatte en husmand til at grave gravene ved hver kirke til almisselemmer. Man fandt det ikke fornødent med ekstraordinære foranstaltninger mod koleraen, der syntes at være i aftagende; hvis der blev grund til frygt, ville rådet ufortøvet træde sammen. I 1853 var der tilsyneladende grund til at frygte, for Chr. Rasmussens hus i Vaarbymark blev lejet til eventuelt kolerahospital.

I 1851 ansøgte den blinde Jens Dyrholm, Forlev, „General-Postdirectionen" om fri befordring over færgesteder på sine rejser i boghandlerærinder og eventuelt om fri befordring mellem købstæderne. Man anbefalede hans ansøgning på grund af hans trang og hans værdighed til at få fri overfart. Fra 1852 indskrives regnskabet i forhandlingsprotokollen; det første balancerer med ca. 134 rdl.

Gmd. Jakob Rasmussen, Ormslev, og gmd. Thomas Nielsen, Forlev, klagede i 1856 på de respektive byers vegne over, at det ved sidste provstesyn var vedtaget, at den syd for kirken liggende holdeplads skulle indtages til kirkegård. Klagerne hævdede, at menigheden havde ret til holdepladsen, der også var for lille til en passende udvidelse af kirkegården — det var upassende at holde med lig på landevejen. Det blev vedtaget at indstille sagen til højere vedkommendes afgørelse. En større sag kom under debat i 1857. Det drejede sig om sognenes indlemmelse

i Korsør jurisdiktion. Der var indkommet et andragende, der var „udgaaet og sat i Gang af tvende Borgere i Korsør, der mente derved at tilvende Byen Sognenes Søgning". Der var brugt „løgnagtige Foregivelser" for at få folk til at skrive under; men sogneforstanderskabet udtalte, at underskrivernes antal kun var ringe mod de ca. 400 familiefædre i „Præstegjældet", og man var overbevist om, at den almindelige mening i sognene var, at man ønskede at blive i forbindelse med Antvorskov birk. Det hjalp dog ikke, for i 1858 fik man ministerielt afslag på ansøgningen om, at det måtte forblive ved den gamle ordning.

Møderne, der til at begynde med holdtes på Taarnholm, henlagdes senere til Ormslev kro, hvor Birch fik 6 rdl. årlig for alle afholdte møder, men i 1860 vedtoges det at søge et andet lokale, men sognepræsten reserverede sig, at det ikke blev hos en spækhøker, der ikke havde bevilling på beværtning. Året efter blev han ikke genvalgt som formand, og nu fulgte en række formænd, hvoraf flere fungerede i kort tid. Først med Martin Nielsen (1892—1906) kom der mere stabilitet i pladsen (Hans Pedersen 1906—21, Hans Albrechtsen 1921—37); ialt har der fra 1842 til dato været 21 sognerådsformænd. Fra 1868 afløstes navnet „sogneforstanderskab" med „sogneråd". I 1877 vedtoges, at der til medhjælp for formanden skulle ydes 20 øre pr. td. htk. — i 1881 forhøjedes beløbet til 35 øre.

De to slesvigske krige satte ikke særlige spor i forhandlingsprotokollen. I 1849 meddeles, at der til sårede og til faldnes efterladte er indkommet i Stude by godt 12 rdl., i Erdrup by 2 rdl. og i Forlev 7 rdl. Der blev fremstillet heste til krigsbrug; priserne på disse var 100—140 rdl.; i 1864 forlangtes der fra 180 til 260 rdl. pr. hest. Der blev også affattet en liste over krigsskatpligtige i kommunen, hvilende på „selvangivelser" fra de forskellige personer. Det gik dengang som nu, at de ikke altid blev taget for gode varer. Kun ganske få blev godtagne, enkelte udgik, men størstedelen blev „indkaldt", og der opnåedes forlig med de fleste. Opgivelserne varierede fra 200 til 1200 rdl. (gmd. Peder Mortensen, Stude).

I 1867 sprang der en bombe i sognerådet, idet der fra 71 bosatte mænd i Hemmeshøj sogn forelå en begæring om, at sognet måtte blive skilt fra Vemmelev sogn i alle kommunale byrder og for fremtiden udgøre en egen kommune. Til dette andragende svarede sognerådet, at sagen ikke var tilstrækkelig forberedt, og man kendte ikke stemningen i Vemmelev sogn eller regeringens stilling til en sådan ordning. Derfor måtte andragendet indsendes til regeringen, før man kunne gå videre med denne sag. Da der ikke i protokollen synes at være nogen forhandlinger senere om dette spørgsmål, kan man vel gå ud fra, at sindene hos de 71 er faldet

til ro, enten fordi de er blevet betænkelige ved at føre spørgsmålet op til de højeste instanser eller har ladet sig overtale til at forblive i „det samlede rige“.

Pastor Rothe underskrev i 1871 for sidste gang som medlem af sognerådet, og samme år begyndte man at bruge nutidsbogstaver i referater fra møderne, hvad der gør det muligt for enhver uden større besvær at kunne læse i forhandlingsprotokollen, hvad der er blevet forhandlet.

I 1871 vedtoges det at opkræve kommuneskatten i fire terminer, samt at lade sognenes beboere indbetale den på bestemte steder. Efter opfordring fra politimesteren i Korsør foreslog sognerådet at inddele kommunen i fem distrikter: 1. Vemmelev by og Vaarbymark. 2. Forlev by. 3. Ormslev by. 4. Hemmeshøj by. 5. Stude og Erdrup byer. Til kommunekassen blev der for året lignet 28 mk. 8 sk. pr. td. htk.

Gårdbestyrer J. Chr. Jensen, Hemmeshøj, valgtes i 1872 til voldgiftsmand for afløsning af det gårde og bolssteder påhvilende hoveri og lignende pligtarbejde for årene 1872—74 — der var endnu rester tilbage af fortidens pligtige og forhadte arbejde. I 1882 blev der klaget over det afholdte sognerådsvalg, og med 6 stemmer mod 5 vedtog sognerådet at erklære valget for ugyldigt. Valgbestyrelsen hævdede, at der ikke var foregået noget i strid mod valgloven, men bøjede sig for den skete afstemning, „da vi finder det for heldigt, at sogneraadet afgjøre sin eygne sager uden amtsraadets kendelse“.

På en forespørgsel fra kirkeværgen for Vemmelev om kirkens opvarmning svarede sognerådet (1893), at man ikke formente at have nogen forpligtelse foreløbig til at bekoste denne, men i 1899 lignes der et beløb til kirkernes opvarmning på 2½ pct. for Vemmelevs vedkommende og 2 pct. for Hemmeshøjs. Samme år lykkedes det sognepræsten og lærerne efter gentagne anmodninger at få højtidsofferet afløst mod 500 kr. til sognepræsten, 300 kr. til læreren i Vemmelev og 200 kr. til læreren i Hemmeshøj.

En minimal og ret kuriøs indtægt havde kommunekassen gennem „annoncering“ på sprøjtehuset i Vemmelev. E. E. Holstein, København, havde (1892) forpagtet tilladelsen mod en betaling af 1 kr. årlig for hver annonce, samt 25 øre for hver annonce, der opslås (?). En senere anmodning om at måtte nøjes med 50 øre for hver annonce blev afslået, men rådet erklærede sig villigt til at modtage betalingen i frimærker.

I sognerådsarkivet findes også en gammel fattigprotokol (1860—1888) med et ensformigt og ret trist stof. Side op og side ned berettes der om mænd og kvinder, som beder om hjælp til livets ophold og blev den nægtet eller fik den — ofte i karrigt mål. De fattige i kommunen var inddelt i tre klasser, og et regnskab fra 1862 viser, hvad der blev ydet i

hver klasse. I første klasse vankede der til hver i naturalier 1—2 tdr. rug og det samme i byg, 4 skpr. malt, 12—16 pund flæsk (for enkelte), 12—16 pund smør, 12—18 pund ost, 1 og 3 læs tørv (kun til to personer), penge fra 1 rdl. 1 mk. 8 sk. til 4 rdl. Der var 6 personer i 1. klasse. I 2. klasse, hvor der var 13, fik de — med en enkelt undtagelse — kun penge (8—30 rdl.). Fattigfolk i 3. kl. (31) fik naturalier og penge som personerne i 1. kl., men naturalier tildeltes i mere begrænset omfang.

Endelig anføres i protokollen en 4. kl. som omfatter opvarmning af Vemmelev og Hemmeshøj fattighuse, 2 × 32 læs tørv, lægens og apotekerens regning, 230 rdl., jordebogsafgift af den grund, hvorpå fattighuset i Vemmelev står, 11 rdl., renter og afdrag af den gæld, hvorfor fattighuset i Hemmeshøj blev bygget, 70 rdl., de fattiges klæder, begravelsesomkostninger, vedligeholdelse af fattighusene o. s. v. 85 rdl., bidrag til amtets fattigkasse 14 rdl. 4 mk. 12 sk., ekstraordinær understøttelse 70 rdl., uforudsete udgifter 100 rdl.

Den samlede udgift var 54 tdr. rug, 47 tdr. byg, 10 tdr. 6 skpr. malt, 33 lispund flæsk, 28 lispund 4 pund smør, 95 læs tørv, 983 rdl. 3 mk. 11 sk.

Forhandlinger om fattigvæsenet findes også indført i sognerådets forhandlingsprotokol. Et trist billede gives i 1842, hvor det meddeles, at en person havde ligget ubegravet i fattighuset i 11 dage. Det erkendtes, at det var særdeles fejlagtigt fra fattigforstanderens side, men „paa Grund af Omstændighederne“ blev intet videre foretaget.

I 1952 indviedes et alderdomshjem, der kostede ca. 450,000 kr.

I en interessant lille bog: „Erindringer, nedskrevne for Slægt og Venner“ (1911) giver forfatteren, Kristen Kristensen, fhv. ejer af „Aakandegaard“ i Forlev, nogle oplysninger om, hvorledes han sammen med 6—7 andre reagerede over for Estrups brud på Grundloven.. Det skete ved at nægte betaling af skatter til statskassen og motivere dette ved at skrive med kridt på gårdsporten: „Danmarks Riges Grundlov § 49 bringes i Erindring, særlig for edsvorne Embedsmænd.“

Trods denne advarsel indfandt borgmester Rump, Korsør, sig fastelavns mandag 1886 i Forlev for at opkræve skat. Kr. Kr. erklærede sig villig til at betale amtsfondsbidrag og brandpenge, hvad Rump tog imod som et „afdrag“, men ville pante for resten, først og fremmest i penge. Han fik en bunke femører, som han forgæves talte flere gange; det blev kun til et par kroner, men så tog han et beløb, som Kr. Kr. havde indsamlet til sølvbryllupsgaven til Chr. Berg og hustru, og desuden et lignende beløb til højskoleelever, som var blevet nægtet statsunderstøttelse. De andre skattenægtere blev også hjemsøgt. Smed Peder Olsen var ikke hjemme, hvorfor Rump tog pant i hele huset for 8 kr.

Gammel bondegård i Stude

Rump blev drillet på forskellig vis, bl. a. med de mange femører, og uden for Kr. Kr.s gård stod hans karl og spillede „Ned med Estrup, Scavenius og Ravn", og naboens søn spillede den samme melodi uden for hans hjem.

Kr. Kr. fik senere nogle gange lignende besøg og disse gav anledning til artikler i „Sorø Amtstidende", „Slagelse-Posten" og „Korsør Avis". Hans medkæmpere faldt efterhånden fra, og han blev — som „Slagelse-Posten" skrev om ham — „den sidste på skansen".

Den gamle, hyggelige firlængede bondegård med stråtag og „bølgende" rygning, små vinduesruder og lave indgangsdøre er nu meget stærkt på retur. Enten er de nedbrudt, nedbrændt eller blevet mere eller mindre „moderniseret". Det samme er tilfældet med de „gadehuse", der fandtes i hver landsby, bygget op på „gadejorden" eller „forten", jordstykket mellem gårdene og bygaden. I Stude fandtes de på begge sider af gaden til femten familier ialt. Det var Espe gods, der havde ladet dem bygge til hovpligtige småkårsfolk.

En gammel kone fortalte i 1895, at når de skulle „til hove", kom ridefogeden fra Espe eller hans medhjælper og slog tre slag på tofteporten, før det blev lyst.

Indtil 1890 var der ved hver gård i byen et svinehus, bygget op med ca. 50 cm tykke kampestensmure, pakket i slagen kalk. Størrelsen var noget nær ens for dem alle, 2,25 × 8 m, og der var fire rum med en

Gamle arbejderboliger i Stude

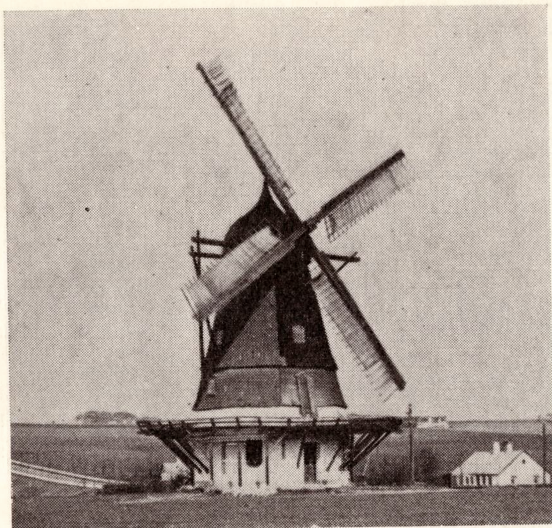

tværgang imellem, og fire meget små vinduer. Gdr. Jørgen Jørgensen i Hemmeshøj har haft et lignende. På matr. nr. 12a i Forlev by ligger en gård, der oprindelig var bygget som tredelt, men som senere blev delt til tre gårdbrug, hvoraf de to er flyttet ud på marken. Da man i 1953 lagde fast tag på en gammel længe, så håndværkerne, at lægterne på taget var sat fast med trænagler i stedet for med søm. Det fortælles, at når de tre mænd kom ud sammen fra den fælles gård, sagde man, at det var „de tre mænd fra den gloende ovn". Folkeviddet havde dengang som nu sine mærkelige indfald.

Vemmelev mølle

Den gamle rejsestald i Vemmelev fra studedriftens tid (København—Korsør) blev nedrevet før 1900-tallet, og den store, smukke vindmølle på bakken, der var som et vartegn for Vemmelev by, nedbrændte 15. oktober 1932. Oprindelig var den en stubmølle, men den brændte i 1856 og afløstes af en hollandsk vindmølle med et vindfang på 34 alen; dens efterfølger er den nuværende motormølle. Vindmøllen i Stude blev nedrevet først i 1920-erne; under første verdenskrig producerede den i en

Vaarby mølle

kortere tid strøm til Vemmelev elektricitetsværk. Vaarby mølle solgtes 1941 til Lars Rasmussen, Slots Bjergby og blev nedrevet 1942.

Særlig kendte personer har sognene ikke fostret mange af, men Ormslev kan dog melde om, at en „adelsmand“ har trådt sine børnesko i byen, hvilket „Sorø Amtstidende“ publicerede i 1939.

Manden er Carl Peter Mogensen, en søn af handelsmand Hans Mogensen og hustru, et par hæderlige og stræbsomme mennesker, der begge døde, da sønnen var lille. Han tog senere til søs og blev i 1920 styrmand i D.F.D.S., men rejste samme år til Siam, hvor han gjorde en glimrende løbebane og blev kaptajn i „The Straits Steamschip Co.“. Han kom flere gange hjem for at besøge sin familie — hans hustru, der ikke kan tåle tropeklimaet, bor i Aarhus — men blev sidste gang kaldt hjem på grund af verdenskrigens udbrud 1939.

Ved sin hjemkomst blev han af sultanen af Trengganu modtaget i dennes pragtfulde tronsal og fik tildelt titlen „Oran Kaya Wira Bakti“ og var dermed optaget i den malayiske adelsstand. Han sejler altid sultanen og hans følge på rejser til Singapore og er ualmindelig afholdt af alle, han kommer i berøring med. Den skriftlige udnævnelse er signeret: SULEIMAN BIM ZAINNALABIDEEN SULTAN OA TRENGGANU og ABUBAKAR BIN MUSTAFFA KETUA IST' ADATKERAJAVAN. Samtidig blev han udnævnt til inspektør i sit selskab.

Eventyrenes tid er ikke forbi, og i dette tilfælde kan man vel med H. C. Andersen sige, at det gør ikke noget at være født i andegården, når man har ligget i et svaneæg.

Den 5. december 1951 døde Bodil Andersen, Ormslev mark. Hun var født 25. januar 1848 og opnåede således at blive næsten 104 år.

FORTIDSMINDER

Sognenes nærhed af havet og Vaarby å, som måske i fortiden har været mere vandrig end nu, har bevirket, at der i den forhistoriske tid uden tvivl har været en forholdsvis god bebyggelse. Herom vidner de talrige gravhøje, der har været før, men som „kulturen“ nu for størstedelen har udslettet. Efter Nationalmuseets kataloger skal gives en oversigt over de høje, der har været og endnu findes i sognene, og de fund, der er gjort gennem tiderne.

Under Forlev er anført, at der på „Møllebanken“ tidligere er opgravet en mængde munkesten forbunden med kalk. På matr. nr. 7b ligger „Aashøj“ — vel rettest "Oshøj" (os = udløb); i toppen af den er nedgravet to skeletter, der blev fundet i en grusgrav på matr. nr. 8a; der har været en dysse på samme mark. Jernalderfund er gjort tæt under jordoverfladen på matr. nr. 2a og 18. I en skråning af en naturlig bakke fandtes omkr. 1800 flere skeletter, ca. 1 alen under overfladen.

På matr. nr. 14 i Vemmelev har der været en høj, der nu er sløjfet. Efter sigende var den 3 alen høj og 40 alen bred og var omgivet med kredsstillede randsten. Der blev fundet urner med brændte ben og dybere nede 10—15 skeletter uden stensætning.

Fra Ormslev meldes om mange høje (se kortet). På matr. nr. 20 har på en høj bakkeflade ligget en høj, „Skjælmshøj“, der nu er udjævnet, og på samme mark en nu sløjfet dysse. I „Aashøj“ på matr. nr. 7 blev der 1840 fundet et bronzesværd i en 6 alen lang stenkiste. En nu sløjfet høj, „Grydebjerg“, har ligget på matr. nr. 5, og en nu sløjfet dysse med stensætning, omtrent i kvadratisk form på nr. 4a. På matr. nr. 4b er sløjfet en høj, „Sønhøj“, med kredsstillede randsten; under et lag grus fandtes et lag mørkt træ, tilsyneladende egetræ, 4 alen langt og ca. 2 alen bredt, men ingen ben eller oldsager. En udjævnet høj og en træbeplantet høj meldes om fra matr. nr. 33, og fra matr. nr. 18 om forstyrrede rester af en dysses stensætning, ca. 10 tildels liggende og sønderslåede randsten uden orden. På matr. nr. 17c har været en nu overpløjet høj, og i „Søbjerg“ (matr. nr. 16i) er ved grusgravning fundet flere skeletter og ved bækkens fod en lerkrukke. På samme mark har været en høj, i hvis fyld man flere gange har fundet urner med brændte ben; der skal for mange år siden have været en stensat grav i toppen.

Ikke mindre end tre gravhøje har ligget på matr. nr. 15, „Ashøj“, „Knøsen“ og en navnløs. I „Ashøj“ fandtes flere stenkister med skeletter og stykker af et bronzesværd, og i de to andre høje er gjort lignende fund. Den sløjfede „Kongeshøj“ lå på matr. nr. 14; i den fandtes et

bronzesværd. På samme mark har ligget tre, nu sløjfede høje, „Trehøje“, og i den ene blev gjort fund.

Endelig foreligger meddelelser om to sløjfede dysser.

Fra Vaarby nævner kataloget, at der på matr. nr. 5 er fundet to urner med brændte ben, men der har ingen høj været i mands minde. Også Hemmeshøj er fattigt på oldtidsminder. På matr. nr. 9 er der sløjfet en høj, hvori der fandtes en stenkiste, 6 alen lang med flade dæksten. I en bakkeskrænt på matr. nr. 8 (gdr. Knud Christensens) er tæt under overfladen fundet flere skeletter og en lerpotte, der henføres til folkevandringstiden (på marken har hans fader, Hans Christensen, fundet en svær, smuk granitstridsøkse).

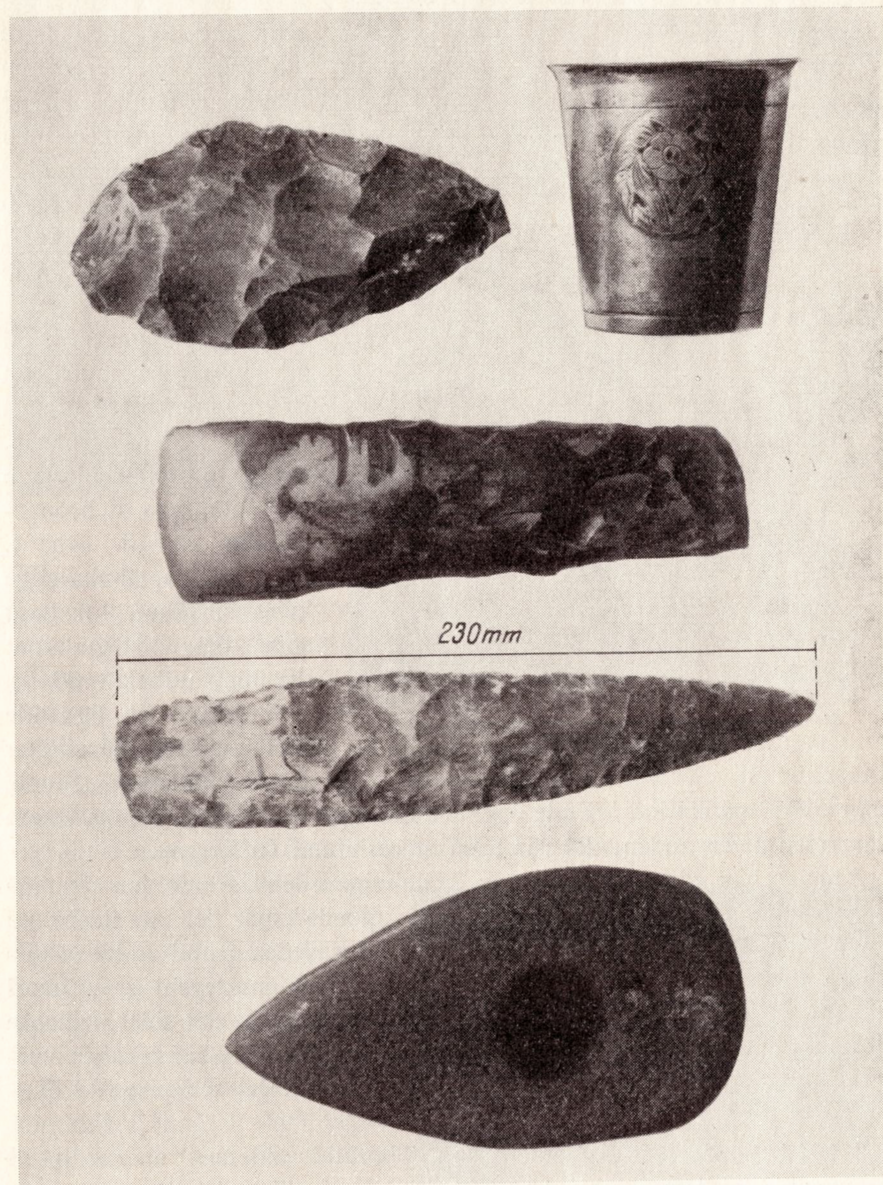
Stude har mere at fremvise. Et bronzealderfund er gjort på matr. nr. 12 i en sløjfet høj, hvis fyld i det væsentlige var mindre sten. På matr. nr. 7 er også gjort et bronzealderfund på flere genstande i en udtørret og overpløjet mose, og på samme mark er sløjfet tre dysser. Det mest interessante, men desværre næsten forsvundne oldtidsminde har været på matr. nr. 11. Det var en jættestue med en højde på ca. 4 alen og en bredde på 3—4 alen. Den dækkende høj, hvoraf mere end halvdelen er fjernet ved grusgravning, har haft en højde af 6 alen og en bredde af 60—75 alen. Gangen gik, ifl. meddelelse, vinkelret ud fra kammerets østside. Der blev fundet 14—15 genstande. En bronzeøkse „celt“ er fundet på matr. nr. 11a.

Fra Erdrup oplyser kataloget, at der på matr. nr. 11a er sløjfet en runddysse samt en anden høj, hvori der blev fundet urner med brændte ben og et lille stykke bronze. En høj er sløjfet på matr. nr. 1b, men ingen oplysning om fund. I „Barnebanken“ på matr. nr. 6 er fundet et bronzesværd, og på matr. nr. 5 er en langdysse med længde og bredde på 31—32 alen; i midten en fordybning med rester af den forstyrrede dysse. En sløjfet, over 100 alen lang, har, ifl. meddelelse, været på matr. nr. 4, og på matr. nr. 7 er gjort et par bronzealderfund i en nu sløjfet høj, „Glohøj“.

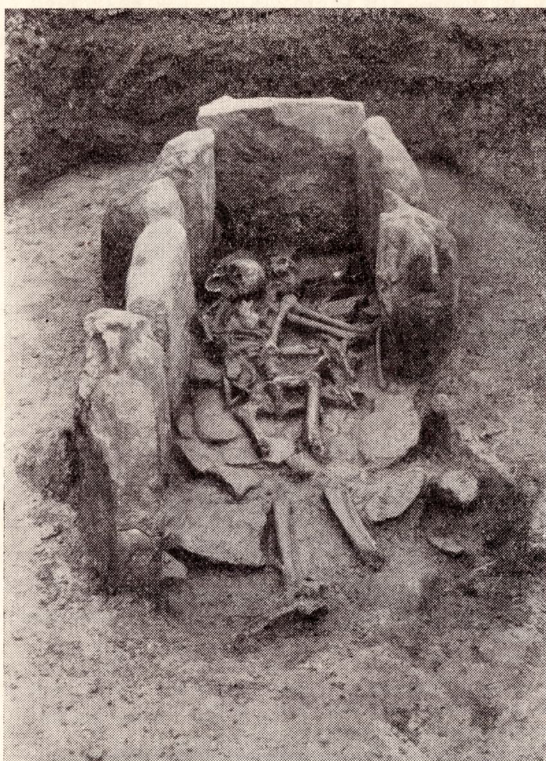
Ovenstående er efter National-Museets oplysninger, men da disse stammer fra en række år tilbage, vil de måske nok ikke stemme overens med forholdene i dag.

Nogle mundtlige oplysninger fra folk i sognene gengives her.

Anders Christensen, Erdrup, gårdfæster under „Jægershus“, gravede i 1879 tolv fod jord af „Barnebanken“ og fyldte den i moser. Han stødte på en begravelse med et mandsskelet, ved hvis side der lå et stort bronzesværd; dette blev i hjemmet brugt som legetøj af børnene, indtil provst Heiberg fik det med ind til museet. I 1916 gravede A. Chr.s svigersøn, Hans Jensen, atter tolv fod jord af højen. Hans Kjær fra Nat.-Mus. kom

Med undtagelse af sølvbægeret, der er en dåbsgave, er de forskellige sager løsfund fra forskellige marker i sognene. Gengivet i 2/5 st. af originalerne

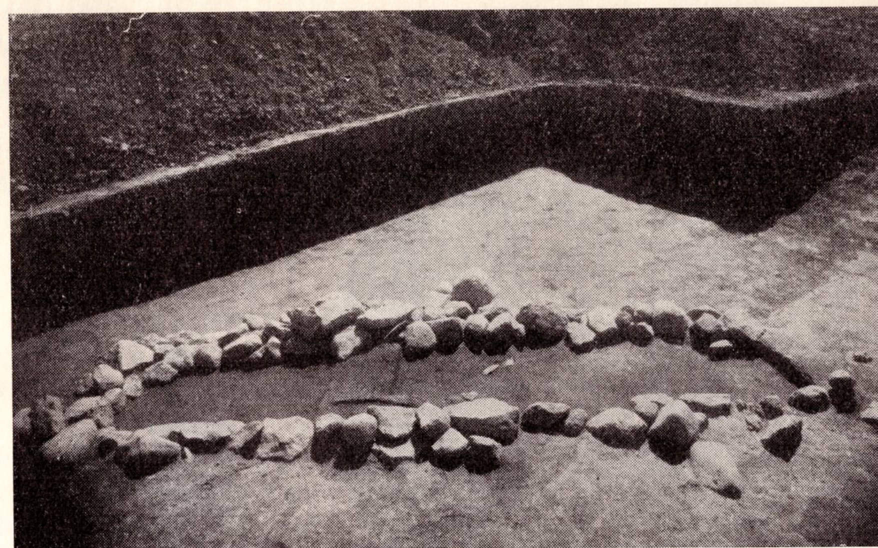
Stenaldergrav, fundet under en nedbrændt længe i „Glohøjgaard“

derud og fandt under bronzealdergraven en stenaldergrav med aske og nogle knogler; i en rundkreds fandtes mange små stensætninger med aske. En stor sten blev gravet op i marken og anvendt som „overligger“. Højen fredlystes samme år.

Ved tørvegravning i gdr. Jens Olsens mose på Erdrup mark i 1916 fandt Hans Peder Hansen, Stude, to bronzehalsringe fra slutningen af bronzealderen (5.—6. årh. f. Kr.). Det var almindelige kvindesmykker, nedlagt som offer til guderne: der blev udbetalt 80 kr. i findeløn. Et lignende fund er gjort af slagter Evald Andersen, Stude, som i 1943 på sin lod i Stude enghave fandt en bronzehalsring og senere halvdelen af en anden; det var også et votivfund (offergave).

I haven hos gdr. Jens Andersen, „Glohøjgaarden“, Stude, har der ligget en høj, „Glohøj“, fra hvis top man „gloede“, når der var ildebrand i omegnen. Da der efter en brand i 1943 udgravedes grund under et tidligere stuehus, fandtes nogle flade dæksten over en stensat grav, hvori der lå skeletdele af tre mennesker. Ved bæltestedet af det sidst nedlagte lig lå en meget smuk lang flintdolk. Graven blev af sagkundskaben vurderet til at være ca. 3500 år gammel; den blev sløjfet af hensyn til byggeriet.

I 1947 gjorde Jens Andersens søn, Thorkild Andersen, et værdifuldt bronzealderfund et lille stykke under jorden på „Tvendehøjsmark“, hvor der endnu kan ses resterne af to oldtidshøje. I en grav fandtes en bronzedolk, der var gået i flere stykker, samt rester af den tilhørende læderskede; desuden en ravperle på størrelse med en stor hasselnød. Kort før dette fund blev gjort, var der i en „fattigmandsgrav“ fra bronzealderen

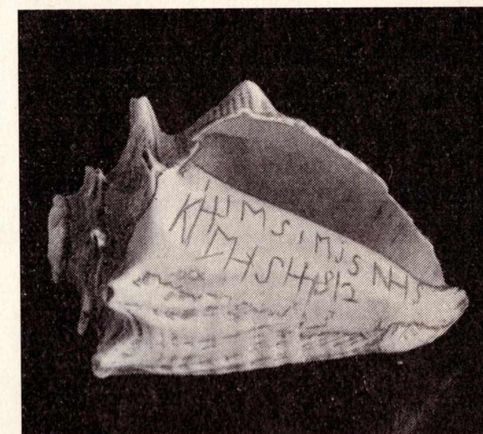

Bronzealdergrav fra „Tvendehøj“, Stude

på gdr. Hans Olsens mark i Ormslev fundet et skelet, hvor en høj tidligere har ligget. På gdr. Johs. Jensens jord, „Kattenes“, i Stude blev der omkr. 1935 fundet stenkransen af en runddysse, og på gdr. Jørgen Jørgensens mark i Hemmeshøj er der også fundet sten fra gravdysser, men ingen af disse fund blev nærmere undersøgt.

På matr. nr. 2a i Forlev er fundet en broche i gennembrudt arbejde fra sidste del af 11. årh. og et brudstykke af et spænde, der antagelig stammer fra 13. årh. — begge dele nu i Nat.-Mus. Af løsfund er der iøvrigt gjort mange med flere interessante ting, bl. a. på sognerådsformand Chr. Rasmussens mark i Stude og på gdr. Chr. Christensens mark, Stude. Gdr. Knud Jensen, Erdrup, har en smuk samling oldsager, der hovedsagelig er fundet på gårdens marker.

Fra Vemmelev meldes om et interessant fund. I 1829 fandt husmand Christen Rasmussen ved at grave en grav på Vemmelev kirkegård 29 „Roskildependinge“ fra Valdemar den Stores og Absalons tid — kongens ældste mønt. En sådan

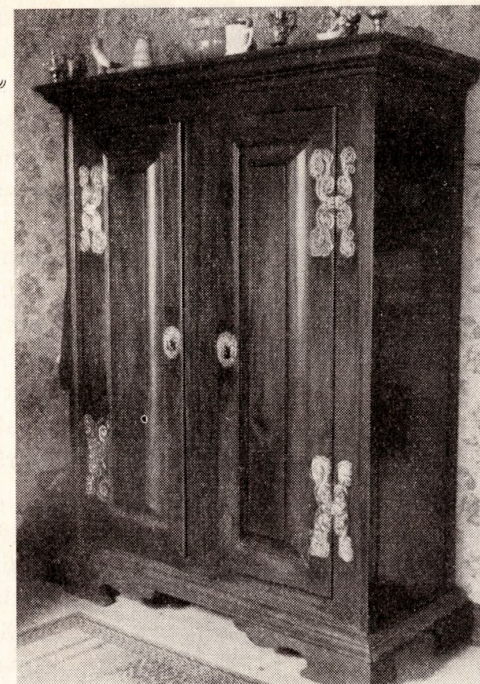

Stude byhorn

Løsfund fra forskellige marker i sognene. Gengivet i 3/4 st. af originalerne

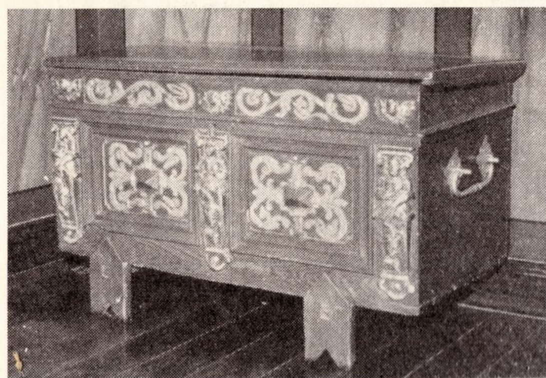
mønt blev også fundet ved Vaarby ås oprensning i 1942; gravemaskinen hentede den, tilligemed en mønt fra Chr. IV's tid og en anden yngre, op fra åens bund, hvor broerne (for landevejen og „Kongevejen") ved siden af hinanden er gået over åen ved „Hulken".

Skab fra Vaarby

Den tidligere omtalte „Kongevej" fra Antvorskov til Korsør blev anlagt af Chr. IV først i 1620-erne og er nu i det hele og store for så vidt også et fortidsminde, selv om dens løb nogenlunde kan udredes, og den et enkelt sted endnu henligger næsten i „naturtilstand".Markbogen fra 1682 nævner „Kongevejens Aas" ved siden af „Lyse Høys Aas", og på et kort fra 1769 angives „Lys Høy" og „Konge Weys" op ad hinanden. Den gik over en mindre mose på matr. nr. 19a, Forlev, og over Tjæreby, Halseby og „Haneklint" til „Korsør Kaas".

Hos gdr. Jens Andersen, „Glohøjgaard" i Stude, findes et interessant minde fra fortiden: et gammelt byhorn, der er brugt til at kalde bymændene sammen med. Det er dog ikke et horn i ordets almindelige forstand, men en stor konkylie, som spidsen er skåret af, så der kan blæses ind i den — men det synes at være lidt af et kunststykke at lokke „toner" ud af den. På konkyliens glatte flade er indridset KH (Kristen Hansen), IMS (Jens Madsen), MJS (Morten Jensen), NHS (Niels Hansen), MHS (Morten Hansen), HH (Hans Hansen)

Kiste fra Stude

Dåbs„kjole“

og årstallet 1812. Senere har de daværende bymænd indridset NN (Niels Nielsen), AM (Anders Mortensen), NA (Niels Andersen), JS (Jørgen Sørensen), PS (Peter Sørensen), RK (Rasmus Kristensen).

Hos gartner Marius Andersen, Holmstrup, findes det horn, hvormed man tidligere i Hemmeshøj kaldte folk sammen i tilfælde af ildebrand. Det skal efter sigende være af en jysk stud, er ca. 45 cm langt og blev sidste gang benyttet, da „Gedemarksgaarden“ i 1919 brændte. Det var M. A., der da som 12-årig dreng blæste i det. Fra anden side hævdes, at det brugtes sidste gang, da gdr. Niels Olsens gård i Erdrup brændte i 1920-erne. Et brandhorn med bogstaverne P N S W B og årstallet 1813 ejes af gdr. Kr. Nielsen, Ormslev.

Sognefoged Knud Nielsens mor i Vemmelev ejer et eksemplar af Frederik II's bibel fra 1589, desværre i defekt tilstand.

Af de fotograferede brugsting er skabet af fuldt mahogni med messinghængsler i „Lille Vaarbygaard“ meget gammelt. Kisten fra Stude har været i slægtens eje ca. 200 år; den blev reddet fra ødelæggelse, da gården brændte i 1838. Efter udtalelser af folk fra Nationalmuseet kan den tænkes at kunne stamme fra det 13. årh., og den fortjente at komme til at stå i sine oprindelige farver — egetræsmaling og sølvbronze klæder den ikke. Dåbs„kjolen“ stammer oprindelig fra „Glohøjgaarden“.

SAGN OG FORTÆLLINGER

Det til så mange kirker knyttede sagn om en lindorm, som forhindrede folk i at komme ind i kirken, fortælles også om Vemmelev kirke. Våbenhuset lå forhen i den søndre side, men så kom en mægtig stor lindorm, som snoede sig tre gange om kirken og lagde sig i våbenhuset, så folk ikke kunne komme i kirke. Hele sognet blev derfor enigt om at opføde en tyrekalv med nymalket mælk, til den var fire år, og så blev den drevet ind på kirkegården, hvor den straks kom i kamp med ormen. De sloges voldsomt og længe, og til sidst sejrede tyren, men da kampen var endt, blev den skudt af en mand, som sad oppe i klokketårnet; den var blevet giftig.

Våbenhuset blev så, hvor det nu er, og den gamle dør tilmuredes.

Gamle folk i Vemmelev fortalte, at en dansk konge, som hed Valdemar, må endnu ride om som „natjæger“. I Rasmus Nielsens gård i Vemmelev var der en „mare“, som karlene ikke kunne være i sengen for. Hun kom trillende som et lille nøgle fra benenden op til hovedet, og når hun kom dertil, kunne den sovende hverken røre sig eller drage ånde; men engang borede de et hul i døren og stoppede det til, da maren var kommet ind. De så da, at det var en ung, smuk pige, som fortalte, at hun var fra Skåne. Et godt råd mod mareridt var ellers at sætte et kornsold foran sengen, for så kunne maren ikke komme, før hun fik talt alle hullerne; men da hun kun kunne tælle til fem, nåede hun aldrig at komme op i sengen. En arbejdsmand i Vemmelev så en nat noget spøgeri liste om ved kirkemuren; det var hvidt som sne. Han råbte det an, men så blev alting så sært og underligt for ham, så han løb panden mod kirkemuren og skyndte sig bort; spøgeriet så han aldrig mere.

En kone i sognet fortalte, at hun tit hørte kister smække i lås i „Ashøj“ på Ormslev mark, når hun som barn vogtede får i nærheden, så hun mente, der boede trolde i højen. „Søbjerg“ på Ormslev mark har i forrige tider stået på fire røde pæle hver højtids aften, og man så da tydelig lys og hørte dans og musik derinde; det var troldene, der holdt sig lystige. Engang var der en mand fra Ormslev, som skulle ud på overdrevet for at flytte heste; han så da lys i banken og gik derind, men hvor længe han var hos troldene, véd ingen. Også „Langebjerg“ på Ormslev mark skal have været beboet af trolde. En karl fandt engang en ovnrage, som var i stykker. Han slog den sammen med en sten, og straks blev den borte, men lidt efter kom der ud af banken et nybagt sigtebrød, som han spiste. I gærdet mellem Vemmelev (Ormslev) kro og Jakob Rasmussens lod i Ormslev har det før været slemt med spøgeri. Det

skreg dér om natten som katte og rystede med pilene. Engang var der et par unge folk fra Ormslev, som skulle giftes, men da de kørte til kirken, blev hestene stædige ved gærdet. Man så ingenting, men alle gættede på, at det var spøgeriet i gærdet. Brudeskaren kørte hjem igen, og forlovelsen blev hævet.

I „Barnebanken“ (navnet skal stamme fra, at man i ældre tid på bakken St. Hans aften brændte et „barn“, der var lavet af halm — det kaldtes „at brænde barn“) på Erdrup mark skal der ligge en skat begravet, og mange har set lys brænde dér om natten. To karle besluttede at udgrave skatten, og de stødte også på et lille skrin, som de fik op på randen af hullet, men i det samme kom to haner trækkende med et læs hø. Herover blev den ene karl så forbavset, at han råbte: „Nej se, nu har jeg aldrig kendt mage.“ Straks sank skrinet ned i jorden, og det er ikke set siden. En dreng, som vogtede får på Erdrup mark, blev slæbt ned i en banke af tre små drenge, han legede sammen med. Han var hos troldene i tre dage og nætter, men ville hverken spise eller drikke, og så kunne de ikke få magt med ham. Den tredie aften hørte han kirkeklokken ringe i Boslunde, og han råbte da: „Å, Herre Jesus, nu ringer bedeklokken!“ Det var så slemt for troldene at høre, at de bar ham op på banken, hvor han blev fundet om morgenen, men han var lidt til en side længe efter.

Ovenstående sagn er her meddelt efter Svend Grundtvigs samling af danske folkesagn, men andre kilder har også nogle.

Således meddeler Anders Uhrskov i „Sjællandske Sagn“ det bekendte sagn om Pine mølle i to variationer. Mølleren i Pine mølle snød bønderne og kunne ikke forliges med nogen. Præsten havde forgæves talt med ham flere gange og tilsagde ham til sidst til at møde i kirken. Her blev mølleren i menighedens påhør bebrejdet sin opførsel, hvorover han blev rasende og besluttede at hævne sig. En dag sendte han bud til præsten og bad ham komme og berette den gamle bedstemoder. Præsten kom, men da det var lidt mørkt, kunne han dårligt se den syge kone bag alkovens forhæng.

Da han midt i en bøn blev afbrudt af en stærk grynten, opdagede han, at det var en gammel so, der lå i sengen. I døren stod mølleren og morede sig over præsten, men denne blev så vred, at han løb ud uden at tage sin bibel med. Da han kom uden for gården, lyste han forbandelse over den, og den sank i jorden, men stormen havde bevirket, at møllen havde sat gården i brand. Præsten blev stående, til gården var helt forsvundet, men da kom der op fra dybet en stol, hvorpå der lå hans bibel og et næsten nyfødt barn, som præsten, sammen med sin bibel, tog med til sit hjem, hvor barnet senere blev opdraget.

Hullet, hvor gården sank, kaldes „Pinehullet“, og efter mølleren, som blev kaldt Sortesvend, har engstrækningen mellem Næsby og Forlev fået navn.

I den anden version af sagnet siges, at det var tre mænd, der sad i en gård og drak, og som i deres rus fandt på at ville holde præsten for nar, og fremgangsmåden var som ovenfor fortalt, men hullet kaldes her „Sortensvend“ i stedet for „Pinehullet“. Nogle mennesker ville engang undersøge, hvor dybt det var, og de bandt syv høreb sammen og bandt et langjern i enden af linen. De kastede så langjernet ud i hullet, og lidt efter hørte de, at der nedefra blev råbt: „Bind een til, så skal I se løjer“, og de kom nu væk i en fart. Hullet siges at være bundløst.

I „Oshøj“ har boet trolde. En mand kom engang kørende forbi højen, men pludselig stod hestene stille og var ikke til at drive frem, hvorfor han lod vognen stå og trak hestene hjem. Inden han var kommet ret langt bort, hørte han en røst råbe: „Oshøj stodder og Salthøj kælling, kom og lad os svire!“ (Salthøj ligger i Stillinge sogn). På toppen af Oshøj har ligget flere kæmpehøje, og en ejer, som havde ødelagt nogle af dem, turde ikke siden gå der forbi, når det var mørkt. Fra Trelleborggård har man til tider set en glødende stang fare igennem luften; det var Trelleborg drage, der flyttede til Oshøj.

Trolde fra „Huulhøj“ kom tit på besøg i „Hulhøjgaarden“ for at låne et eller andet, som de dog altid bragte tilbage igen. De lokkede engang en pige ind i højen; hun slap ud igen, men var efter den tid ikke rigtig klog. Det siges, at der i „Ashøj“ skal stå et guldbord, men for at komme ind i højen skal man have en guldnøgle, der ligger under den tredie agerren vest for „Kongshøj“. Denne oplysning skal en trold selv have givet til en mand fra Ormslev, som han traf på landevejen. Fra „Lysbjerg“ ved „Lyshøjgaard“ forsvandt troldene engang under stor ståhej. Folkene vågnede og fandt køerne løse og mælken spildt, men var fra den dag fri for bjergfolkene, der havde gjort dem megen fortræd.

En pige i Vemmelev vågnede altid træt og svedt hver morgen, men ingen kendte grunden dertil. En dag kørte en mand med jordemoderen forbi en bakke og blev da standset af en trold, som råbte: „Lad mig få jordemoderen! Jeg trænger hårdere end du, for min kone er kristen og kan kun blive forløst af en kristen jordemoder.“ Troldkonen blev forløst, men da jordemoderen gik ud igen, så hun den førnævnte pige stå og male malt, og hun så sit snit til at tage en flig af pigens tørklæde, og næste morgen viste hun pigen den, og den passede godt nok. Så blev pigen ført til præsten, som læste noget over hende, og hun sov roligt for fremtiden.

Fra Forlev er optegnet et sagn, som dr. Inger Marie Boberg betegner

som så sjældent, at der kun fra Ruds Vedby kendes et mage til — fra Fyn kendes et i noget afvigende form.

En fattig og en rig bonde skulle kappes om at slå græsset på deres enge; den, der først blev færdig, skulle have den andens eng. Den fattige bonde fik hjælp af en trold, der boede i en stor bakke på hans mark. Trolden sagde: „Jeg har haft hus og hjem på din mark i så mange år, og du har altid ladet mig leve i fred og ro, hvorfor jeg nok skal skaffe dig engen slået, når du bare vil give mig kosten, men den skal være forsvarlig, og du må ikke komme ud med mindre mad til hvert måltid end til 12 mand." Derefter gik trolden hjem og satte et stort letøj sammen, men lagde sig så til at sove i engen. Da det var nær aften, havde den rige mands folk kun en skår tilbage og spiste derfor til midaften. De morede sig meget over „den gamle", der stadig sov, og en karl listede sig hen og gav ham et spark bagi, men hans ben blev hængende fast. Trolden rejste sig nu og begyndte at slå; han tog engen i to skår, og staklen, som hængte fast i hans bag, måtte strø græsset efterhånden. Den rige mands folk blev så bange ved at se trolden og høre jammerskrigene fra hans „følgesvend", at de glemte at slå den smule græs, der var tilbage, hvorfor den fattige bonde vandt.

I den før omtalte jættestue boede også trolde, som gjorde folkene i gården en del fortræd, men frelste engang deres liv. Der var gået ild i maltkøllen om natten, og en stemme råbte: „Her ligger I og snuer, og der er ild i jeres stuer." Der var altså også „rimsmede" blandt troldene.

Om „Barnebakken" kendes endnu et sagn. En mand fra Erdrup kom en aften kørende fra Boslunde. Hestene kunne næppe trække vognen, og da han så sig tilbage, så han hele vognen fuld af „puslinger"; de forsvandt ind i „Barnebakken", og vognen var nu let at trække.

De fleste sagn og fortællinger knytter sig til høje i sognene, men enkelte andre skal meddeles efter lokale oplysninger.

På et gærde mellem gdr. Jens P. Hansens lod i Hemmeshøj og „Gedemarksgaarden"s brændte der flere år lys, „som af en lampe ved aftenstid".

Birthe Kjerulfs mand var ringer ved Hemmeshøj kirke. Hun blev betragtet som en heks, og en gloende jernstang blev kastet ud på vejen, når folk gik forbi.

I skellet mellem Stude og Erdrup marker går en bæk, „Maebæk" (ma = made = eng), hvis vand gennem Stude enghave løber ud i Vaarby å. Under broen over bækken sad „en hvid kvinde og spandt". Folk, som gik over broen, blev tit spurgt: „Så I kvinden?" Fra broen, „Marebæksbro", og til Erdrup gik „en grå vædder". Ved den før nævnte vildtbanepæl i Erdrup holder, når det er nymåne, en rytter på en hvid hest, men ikke enhver kan se ham. På bolsmand Laurits Pedersens mark i Erdrup lå indtil 1931 en stor sten (kløvet ud til 12 m^3), som efter sagnet var kastet af en trold fra Blæsinge bakker efter Boslunde kirketårn, men heldigvis ikke nåede så langt.

I Stude spøgede det i fordums tid i „Glohøjgaarden". En mand var engang slået ihjel dér, og om natten kunne tjenestedrengen og tjenestekarlen, som havde fælles kammer ved siden af tørvehuset, høre, hvordan tørvene „løb frem og tilbage", og i porten hørtes tit en lyd som af raslende jernkæder el. l., men manden i gården sagde, at det skulle de ikke bryde sig om — det var den døde mand, som lavede det.

En præst i Lundforlund havde den vane at gå over i kirken om natten, og for at vænne ham af med det, lokkede hans kone præstegårdens karl til at agere „spøgelse". Karlen tog et hvidt lagen over sig og gik over til kirken en aften, hvor præsten var der. Efter at præsten tre gange havde sagt til karlen: „Er du et menneske, så lad dig op; er du en djævel, så vig bort!" uden at få svar, begyndte han at mane „spøgelset" i jorden. Først da karlen var sunket i jorden til knæene, gav han sig til kende, men præsten svarede, at nu var det for sent, og karlen forsvandt helt.

Han „gik igen" og kom ved aftens- eller nattetid i skikkelse af en stor sort fugl op af et hul, „Ravnehullet", i Stude enghave. En gammel meddeler har fortalt, at det i hans barndom endnu fandtes i et engskifte (nuværende ejer er gdr. Knud Christensen), men det blev ved gravning af en rende ned til åen afvandet.

Afdøde gdr. Laurits Nielsen, Hemmeshøj, hævdede, at „Natravnehullet" havde været på hans mark, og fortalte, at da Kirsten Skrædders fra Hemmeshøj en aften kom forbi det berygtede hul, fløj der en stor sort fugl op af det og skreg: „Bav! Bav! Den hellige grav!"

Et lignende sagn om nedmaning kendes fra Vemmelev, hvor præsten manede en karl ned i kirken, hvorefter våbenhuset flyttedes til kirkens nordre side — en ny forklaring.

I Vemmelev sogn, i skellet mellem Hans Albrechtsens og Hans Andersens marker, ligger en sten, hvori der er en fordybning som aftryk af en hestehov; det skal være trådt af Fanden (Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten).

Til slut skal gengives en fortælling fra Vemmelev, optegnet af planteskolejer Hans Knudsen, Landsgrav, og trykt i årbog for „Hist. Samf. f. Sorø Amt", 39. bind. Lidt ændret og forkortet lyder den:

I gamle dage var der mange hekse i den egn, og de gik som sædvanligt i kirke skærtorsdag. Den dag kunne man i kirken se, hvilke kvinder, der var hekse, hvis man i lommen havde det første æg, der var lagt af

en sort hønneke på en torsdag, dog må den, der har ægget i lommen, ikke vide af det. Fra en gård var en dreng og to karle kommet i kirke, og drengen havde uden at vide det et sådant æg i lommen. Da han kom ind i kirken, blev han som ude af sig selv og råbte: „Se, dér sidder N. med en strippe på hovedet, og dér sidder L. med en malkespand på", o. s. fr.

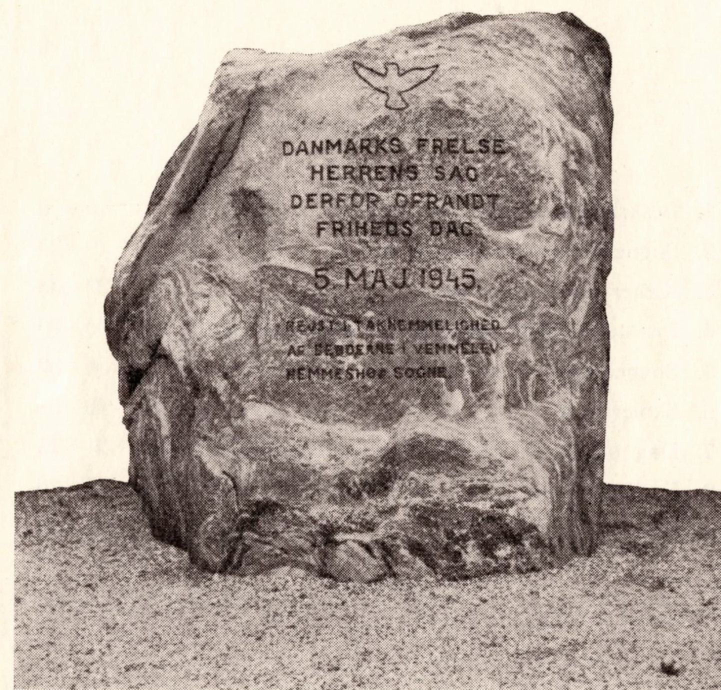
Karlene tyssede forgæves på ham. Drengen, men ingen andre, kunne se en gråskimlet hest stå bunden ved våbenhusdøren; den havde en af heksene redet på til kirke. De forbitrede hekse søgte på hjemvejen at hævne sig på den uskyldige dreng, der blev kastet frem og tilbage, så karlene måtte have fat i ham og støtte ham. Til tider kom et par hekse på gråskimler ridende for at klemme ægget i stykker, for så kunne han ikke se mere, men havde så brækket sit lår. De slap dog hjem, og ægget kom af drengens lomme, men da han kunne gøre heksene stor skade ved at fortælle, hvad han havde set, var de efter ham alle vegne, i en eller anden skikkelse, og tilbød ham flammende hosebånd o. a. for at tie stille.

Drengen lovede det, men fortalte det alligevel til folk, hvorfor heksene hævnede sig ved at kaste ham i tørvegrave og vandhuller eller plage ham på mange andre måder. Til sidst måtte han rejse fra egnen, men han var aldrig rask mere og døde i en meget ung alder.

Dette er jo en fantastisk og nok også meget „farvet" beretning, men den interesserer ved, at der „var noget om det". Hans Knudsens søn, Gunnar Knudsen, fortæller i ovennævnte årbog, at begivenheden faktisk fandt sted i Vemmelev kirke skærtorsdag 1788, og den fik et efterspil, idet „heksene" vist anlagde sag mod karlene og drengen samt en gårdmandskone, som var den egentlige anstifter. De blev alle idømt fængsel på vand og brød i 8 dage og fik desuden en mulkt.

Over vejen mellem Forlev station og gl. Forlev by var der for et godt halvt hundrede år siden et led, „Støvlebæksledet", og sagnet fortæller, at der ved dette til visse tider sås en hovedløs kalv, slæbende på et reb — nærmere forklaring ukendt. Ved samme led skal der være fundet en mængde små hestesko, som efter overleveringen skulle stamme fra svenske heste i krigen 1657—60.

Afdøde Kirsten Christensen, Stude, fortalte for ca. 60 år siden, at hun kunne erindre, at ligene af folk, som var blevet koleraens ofre, fik deres sidste hvilested i „Kirkeageren", den jord, som lå til Hemmeshøj kirkes tidligere nævnte gård, sydvest for vejen fra Stude til Erdrup. Den havde i 1807 et htk. af 1 td. 6 skpr. 1 fdk. 2 alb. og brugtes af Jørgen Pedersen.

Indholdsfortegnelse: